



‘DYE LEEUWE IS LOS GEWORDEN’

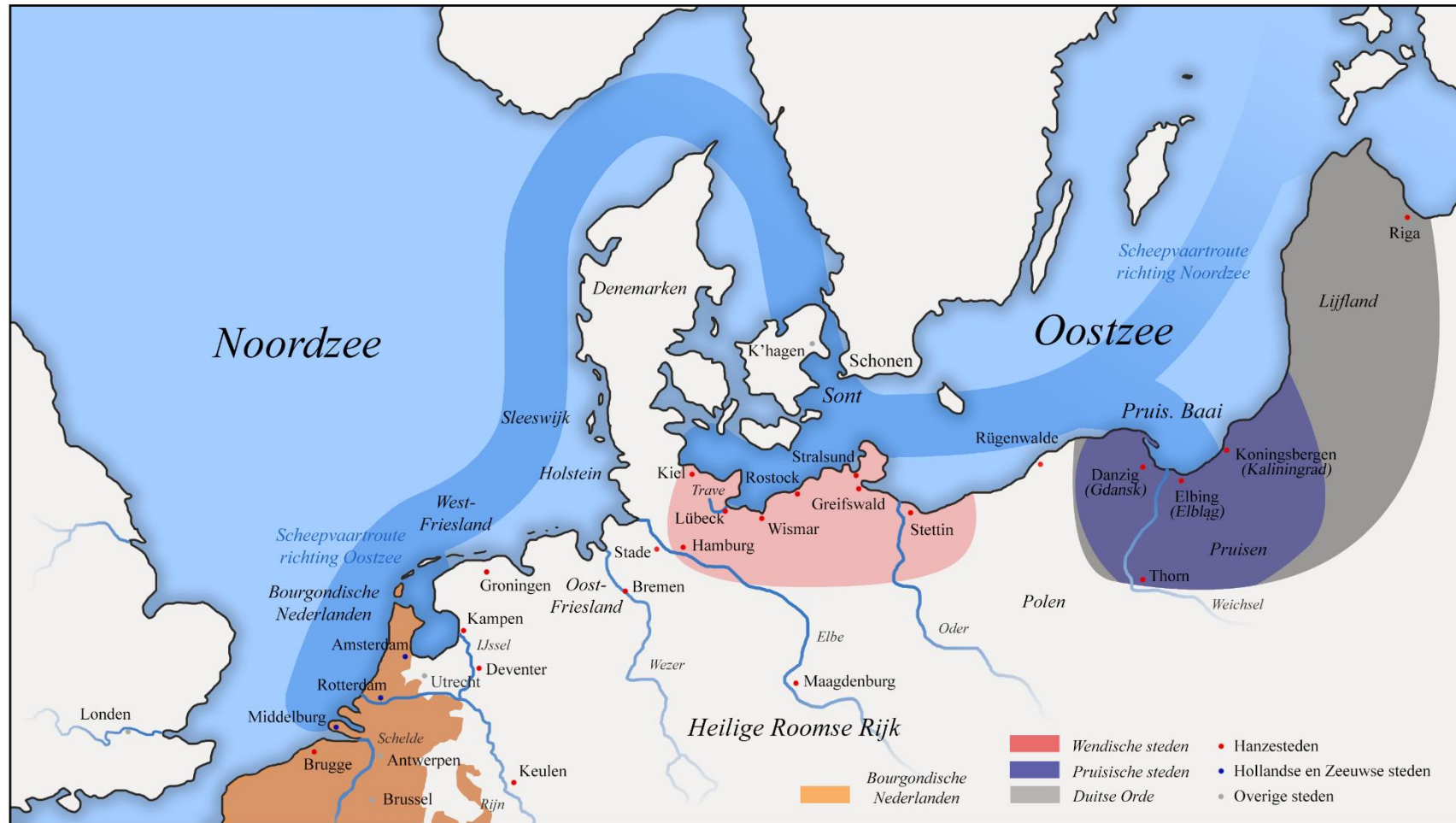
De conflictbeheersing tussen handelaren uit
Holland, Zeeland en Pruisen tussen 1433-1482.



Universiteit
Leiden

Jelte Liemburg, 1291173
MA History, Europe 1000-1800
Begeleider: prof. dr. L.H.S. Sicking
1 mei 2019

HET NOORD- EN OOSTZEEGEBIED, 1450



KAART 1: JELTE LIEMBURG, 2018

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Deel I: de conflicten	9
Onderzoeksmethode	10
De tijdsperiode	10
Tot 1433: <i>Von buten der Hense</i>	11
1433-1442: Oplopende spanning en de Hollands-Wendische Oorlog	14
De Vrede van Kopenhagen.....	19
1441-1466: De dertienjarige oorlog	19
1466-1482: toenemende stabiliteit	21
Betrokken partijen	22
De Bourgondische Nederlanden: Holland en Zeeland	22
Pruisen	25
Schaal en typen conflicten.....	26
Conclusie	28
Deel II – De conflicthantering.....	30
Instrumenten bij conflictbeheersing	31
Eenvoudige conflicten: gericht op conflictoplossing	32
Grootschalige conflicten: onwil	33
De actoren bij conflictbeheersing.....	40
De handelaren en steden.....	40
De hertog van Bourgondië en de grootmeester van de Duitse Orde	42
De rechtbanken	44
Conclusie	44
Eindconclusie	46
Bibliografie.....	48
Primaire bronnen	48
Secundaire literatuur.....	48
Appendix I: De conflicten	51
Appendix II: De Vrede van Kopenhagen	61

Woordenaantal: 20432

INLEIDING

*‘Die leeuwe slaept nu; mer siet dat ghi hem niet verwrect! Ende wrecty hem, siet toe hoe dat ghi hem weder stillet’.*¹

Met deze woorden – als wij de zestiende-eeuwse kroniekschrijver Aurelius mogen geloven – waarschuwde de Danziger burgemeester Henric Rapesilver in 1438 de bestuurders van de Wendische stedenbond (het verbond van zes Noord-Duitse steden, met als aanvoerder Lübeck) voor een conflict met de Hollandse steden. De boodschap van de Danziger burgemeester was duidelijk: men moest oppassen voor de slapende leeuw Holland. Zowel de Pruisische steden, waartoe Danzig² behoorde, als de Wendische steden maakten onderdeel uit van het Hanzenetwerk, een verbond van steden en handelaren uit Nederduitssprekende gebieden in hedendaags Nederland, Duitsland en Polen. Tot de vijftiende eeuw behoorden ook veel Hollandse steden tot dit handelsnetwerk, maar rond 1420 begonnen er scheuren te ontstaan in de samenwerking doordat veel Hollanders op eigen initiatief in bulkgoederen uit Oost-Europa gingen handelen.³ Het aantal conflicten tussen Hollanders en Hanzeaten nam dan ook toe, wat uiteindelijk in 1438 resulteerde in een *‘groot fel oerloge tusschen den Hollanders ende Zeelanden an dene side, teghen dye Oestersche steden als Lübeck, Hamburch, Lunenburch, Wismeer, Rostwijck ende Zonde’*.⁴ Wat Rapesilver niet had kunnen weten, was dat vooral ook zijn stad een van de grote slachtoffers van deze oorlog zou worden.

De Hollands-Wendische Oorlog is slechts een van de vele conflicten waarmee handelaren uit Holland en de Hanze te maken hadden. Gedurende de middeleeuwen werden kooplieden regelmatig geconfronteerd met geschillen over schadeafhandeling na diefstal of kaapvaart, het niet-nakomen van afspraken over tolleren, of privileges die niet gerespecteerd werden. Door de zeer gefragmenteerde rechtspraak in Europa was het vooral voor handelaren – die vaak ver van huis waren – een grote uitdaging om conflicten te beslechten.

In dit onderzoek staat de conflictbeheersing tussen handelaren uit Holland, Zeeland en Pruisen centraal.⁵ Dat de Hollandse handelaren in de vijftiende eeuw steeds meer handel gingen drijven in het Oostzeegebied zorgde ervoor dat het aantal conflicten tussen Hollanders en Pruisen toenam. De geschillen

¹ Cornelius Aurelius, *Die Chronyk van Hollandt, Zeelandt ende Vriesland* (Leiden 1517) 288r.

² Hoewel het grootste gedeelte van het historische Pruisen vandaag de dag in Polen en Rusland ligt, is er voor gekozen om hier de oude Duitse namen aan te houden, omdat deze benamingen in de Nederlandse en Duitse geschiedschrijving het meest gangbaar zijn. Zo wordt het Poolse *Gdańsk* ‘Danzig’ en het Russische *Kaliningrad* ‘Koningbergen’.

³ Justyna Wubs-Mrozewicz, ‘The Close ‘Other’: Medieval and Modern Perspectives on Hollanders and the Hanse’, in: *German History* 31/4 (2013) 461; Jürgen Sarnowsky, ‘The ‘Golden Age’ of the Hanseatic League’, in: Donald J. Herrald, *A Companion to the Hanseatic League* (Leiden 2015) 453–472.

⁴ Aurelius, *Die Chronyk*, 288r.

⁵ Gedurende deze periode is er van een politiek onderscheid tussen Holland en Zeeland geen sprake, zoals uit de *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland en Zeeland* blijkt. Daarom is er in de meeste gevallen gekozen voor de benaming ‘Holland’.

die voortkwamen uit de Hollands-Wendische Oorlog waren daar maar een klein voorbeeld van. Grote vraag is: hoe gingen handelaren met deze conflicten om, welke tactieken werden er door de betrokken actoren toegepast en wat voor invloed hadden deze ontwikkelingen op de betrekkingen tussen handelaren uit beide regio's? Centraal staat de vraag hoe effectief de tactieken waren die werden gebruikt voor conflictbeheersing tussen Hollandse en Pruisische handelaren in de Bourgondische tijd (1433-1482)?

Conflicten tussen handelaren zijn fascinerend. Op het moment dat er geschillen spelen tussen mensen komt de daadwerkelijke interactie tussen individuen en groepen bloot te liggen. Zeker bij conflicten tussen handelaren is dit het geval: zij waren vaak ver van huis en waren voor conflictoplossing aangewezen op instituties die speciaal voor hen in het leven waren geroepen. Daarnaast waren zij erg vatbaar voor politieke ontwikkelingen, welke zeker gedurende de Bourgondische tijd een belangrijke factor waren. In de Lage Landen wisten de hertogen van Bourgondië in Holland en Zeeland hun macht uit te breiden, waarbij een groot gedeelte van de oude bestuurlijke en rechterlijke organisatie werd vernieuwd.⁶ Door een combinatie van *bottom-up* en *top-down* processen zou de veelal lokale rechtspraak steeds meer plaats hebben gemaakt voor gecentraliseerde varianten (zoals de Grote Raad van Mechelen). Daarnaast vonden er in Pruisen de nodige politieke ontwikkelingen plaats, die zich vooral afspeelden rond de positie van de grootmeester van de Duitse Orde. De macht van de van oudsher machtige Duitse Orde – een van de klassieke ridderordes die middeleeuws Europa rijk was - zou door individuele steden in twijfel worden getrokken en uiteindelijk zelfs worden gebroken. Nadat de positie van de Duitse Orde door financiële tegenspoed ernstig verzwakt was geraakt, rebelleerden de Pruisische steden tegen hun 'vorst' door zich te verenigen onder de Poolse koning Kasimir IV (1427-1492). In een poging om de Pruisische steden weer in het gareel te krijgen, begon de grootmeester een oorlog die de scheepvaart in de Oostzee ernstig zou ontregelen gedurende de periode 1454-1466.⁷ Hoewel de Hollandse en Zeeuwse steden claimden neutraal te zijn in dit conflict, raakten een aantal steden toch betrokken. Dit onderzoek zal laten zien wat deze machtsstrijd betekende voor de handelsbetrekkingen tussen beide gebieden.

Conflicten tussen handelaren staan al enige tijd in de belangstelling van historici, die vooral bestuderen hoe conflicten werden opgelost. Een toonaangevend boek over dit onderwerp is Oscar Gelderblom's *Cities of Commerce*, waarin hij bepleit dat het de stedelijke overheden waren die de belangrijkste rol speelden bij het creëren van gunstige handelsomstandigheden voor handelaren door spoedige conflictoplossing te faciliteren.⁸ De nadruk ligt echter telkens op de manier waarop conflicten worden *opgelost*, waarmee het meeste onderzoek in elk geval de schijn van een teleologische insteek heeft.⁹

⁶ Robert Stein, *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden, ca. 1380-1480* (Hilversum 2014) 10.

⁷ Philippe Dollinger, *Die Hanse* (Stuttgart 1998) 377.

⁸ Oscar Gelderblom, *Cities of Commerce. The institutional foundations of international trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton 2013).

⁹ Zie bijvoorbeeld: Sheilagh Ogilvie, *Institutions in European Trade: Merchant Guilds, 1000-1800* (Cambridge 2011); Oscar Gelderblom, 'The resolution of commercial conflicts in Bruges, Antwerp and Amsterdam (1250-1650)', in: *Law and Economic Development: A Historical Perspective* (Stanford 2011); Philipp Höhn, 'Verflechtung der Streitschlichtung? Zum Austrag kaufmännischer Interessenkonflikte im Hanseraum (1365-1435)', in: Albrecht Cordes, *Mit Freundschaft oder mit Recht* (Keulen 2015) 19-40; Louis Sicking, 'Introduction: maritime conflict management, diplomacy and international law, 1100-1800', in: *Comparative Legal History* 5 (2017) 2-15.

Daarom bepleit historicus Alain Wijffels dat er meer nadruk moet worden gelegd op *conflictbeheersing* vanuit een multidisciplinaire insteek, immers: het doel van de handelaren was niet altijd dat conflicten werden opgelost. Dit wordt vooral duidelijk wanneer men conflicten bestudeert vanuit rechts- en politieke geschiedenis.¹⁰ In veel gevallen gebruikte men conflicten juist om de eigen machtspositie uit te kunnen breiden, tegenstanders dwars te zitten of veranderingen te bewerkstelligen. Op basis van deze theorie is historica Justyna Wubs-Mrozevicz met een model gekomen waarbij gekeken wordt naar de conflictbeheersing. Centraal staan hierbij een aantal tactieken van conflictbeheersing: actoren konden er voor kiezen conflicten te voorkomen, provoceren en zodoende verandering bewerkstelligen, een status quo in stand houden, escalatie of door juist in te zetten op de-escalatie, of oplossing nastreven (wat uiteindelijk tot een verzoening moest leiden).¹¹ Dit onderzoek zal aantonen dat de Hollandse en Pruisische handelaren ook gebruik maakten van deze instrumenten en dat daarmee conflictoplossing niet altijd het doel van de betrokken partijen was.

Een ander aspect dat aan bod komt in dit onderzoek is de verhouding tussen Holland en de Hanze. Gedurende het grootste gedeelte van de geschiedschrijving werden Hollanders en Hanzeaten als natuurlijke vijanden van elkaar gezien. Dit was ook een logische gedachte, want de expansiedrift van de Hollandse handelaar zou niet verenigbaar zijn geweest met het protectionisme van de Hanze.¹² De Hollands-Wendische Oorlog werd dan ook lange tijd gezien als een onafwendbare uitbarsting van spanningen tussen Holland en de Hanze. Met de publicatie van *Kompagnons und Konkurrenten: Holland und die Hanse im späten Mittelalter* van Dietrich Seifert is dit beeld echter volledig gekanteld. Seifert laat hierin zien dat de twee partijen bovenal een vriendschappelijke verhouding met elkaar zouden hebben gehad, omdat handelaren geen baat hadden bij eindeloze twisten over kaapvaart en de vergoeding van geleden schade. Het feit dat de Hollandse steden aanwezig waren bij de vergaderingen van de Hanze, bijvoorbeeld wanneer het ging over de bestrijding van Friese piraten die de handelsroutes over de Noordzee bedreigden, laat de hechte samenwerking zien.¹³ Daarnaast bezaten een aantal Hollandse steden, waaronder Amsterdam en Brielle, een nederzetting op het Zweedse schiereiland Schonen, een privilege dat alleen voor Hanzesteden was weggelegd. In recent historisch onderzoek is vast komen te staan dat een aantal Hollandse steden onderdeel

¹⁰ Alain Wijffels, 'Introduction: Commercial quarrels – and how (not) to handle them', in: *Continuity and Change* 32 (2017) 1-2; Alain Wijffels, 'Krieg, Diplomatie und Recht. Die English-hanisches konflikte 1468-1603', in: A Cordes (ed.), *Mit Freundschaft oder mit Recht? Inner- und Außergerichtliche Alternativen zur kontroversen Streitscheidung im 15.-19. Jahrhundert* (Keulen 2015) 85-100; Justyna Wubs-Mrozevicz, en Alain Wijffels, 'Diplomacy and advocacy. The case of the king of Denmark v. Dutch skippers before the Danzig city council (1564-1567)', in: *The Legal History Review* 84 (2016) 1-53.

¹¹ Justyna Wubs-Mrozevicz, 'Conflict Management and Interdisciplinary History. Presentation of a New Project and an Analytical Model', in: *TSEG* 15 (2017) 89-107. Hier: 92.

¹² Voor de oudere geschiedschrijving, zie onder andere: H.A. Poelman, 'Een middeleeuwse kaperoorlog, 1438-1441', in: *Historische Avonden. Derde bundel geschiedkundige opstellingen* (Groningen 1916) 68-87; G. Asaert e.a., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, deel 1 (Bussum 1979); K. Fritze en Günter Krause, *Seekriege der Hanse* (Berlijn 1989); J.C.M. Warnsinck, *De zeeoorlog van Holland en Zeeland tegen de Wendische steden der Duitse hanze, 1438-1441* (Den Haag 1939).

¹³ Dietrich Seifert, *Kompagnons und Konkurrenten. Holland und Hanse im späten Mittelalter* (Keulen 1997) 180.

hebben uitgemaakt van de Hanze.¹⁴ Hiermee behoorden de Hollandse en Pruisische steden en handelaren dus tot hetzelfde handelsverbond.

In de eerste helft van de vijftiende eeuw begonnen de conflicten echter aantoonbaar toe te nemen. Het is dan ook de vraag hoe de verstandhouding zich gedurende deze periode ontwikkelde. Volgens Seifert bleef de samenwerking tussen Holland en de Hanze in stand, want: “*der funktionierende Ost-West-Handel war für beide Seiten die Grundlage ihres Wohlstandes und daher wichtiger als endlose Streitigkeiten um weggenommene Schiffe und Waren*”.¹⁵ Bij deze visie kunnen echter een aantal vraagtekens worden geplaatst. Vanaf het begin van de vijftiende eeuw werden de Hollanders steeds vaker gezien als vreemden ‘*van buten der hense*’, waarmee men het onderscheid probeerde te maken tussen steden die wel onderdeel uitmaakten van het handelsnetwerk, en steden die dat niet (meer) deden.¹⁶ Tegelijkertijd werd het Hanzesteden verboden om ‘buitenlanders’ het burgerschap te verlenen, waarmee het voor Hollanders de facto onmogelijk werd gemaakt om handel te drijven in het Oostzeegebied.¹⁷ De implicaties van deze maatregelen leken in de praktijk wel mee te vallen, zo werden zij bijvoorbeeld niet nageleefd door de Pruisische steden, maar ze laten wel zien dat er een verandering optrad in de verhoudingen tussen beide partijen.

In het eerste gedeelte van deze scriptie komen de conflicten zelf aan bod: wanneer vonden zij plaats, welke typen conflicten vallen er te onderscheiden en welke partijen waren daarbij betrokken? Aan de hand van deze gegevens zal het duidelijk worden met welke geschillen Hollandse en Pruisische handelaren te maken hadden en in welke specifieke periodes deze conflicten gevonden kunnen worden. Bovendien is het met deze gegevens mogelijk om meer inzicht te krijgen welke handelaren het meest betrokken waren bij conflicten (en daarmee te concluderen wat de belangrijkste handelscentra waren in Pruisen en Holland).

Duidelijk zal worden dat er een grote verscheidenheid aan conflicten plaatsvond: niet alleen heeft men te maken met grote oorlogen zoals Rapesilver die beschreef, ook is er een veelvoud aan kleinschalige conflicten te vinden, waarbij slechts een klein aantal handelaren betrokken was. Desalniettemin hadden deze conflicten een grote weerslag op deze handelaren, maar ook op de gemeenschappen waartoe zij behoorden. Daarnaast zal duidelijk worden dat conflicten tussen handelaren vaak voortkwamen uit andere – veelal politieke – conflicten. Handelaren werden vaak de dupe van confrontaties tussen partijen die streden om de macht, maar zelf zouden zij ook vaak de aanleiding zijn voor conflicten. In veel gevallen raakten de stadsbesturen waartoe de handelaren behoorden, betrokken bij de conflicten, waardoor een eenvoudig geschil over bijvoorbeeld de diefstal van een schip, al snel kon uitmonden in een hoogoplopend conflict waarbij meerdere stadsbesturen druk op elkaar uitoefenden om zodoende het conflict te kunnen beheersen.

In het tweede gedeelte komt de conflictbeheersing aan bod. Welke tactieken werden er door de betrokken actoren (naast de handelaren ook de stadsbesturen en landsheren) toegepast nadat er een conflict was ontstaan? Wij zullen zien dat in veel gevallen de handelaren juist *niet* naar een definitieve oplossing

¹⁴ Carsten Jahnke, *Das Silber des Meeres. Fang und Vertrieb von Ostseehering zwischen Norwegen und Italien (12.-16. Jahrhundert)* (Keulen 2000) 400-401.

¹⁵ Seifert, *Kompagnons und Konkurrenten*, 320.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld: *Hanserecesse* (HR), Abteilung I Band 1-8, Abteilung II band 1-7, Abteilung III band 1-9, Karl Koppmann e.a. (Leipzig 1870-1913), hier: HR I-4, nr. 541, p. 434.

¹⁷ Klaus Spading, *Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert. Zur Problematik des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus* (Weimer 1973) 6-12.

zochten voor een conflict, maar deze enkel voor eigen gewin probeerden te gebruiken. Door een conflict op de juiste manier te ‘beheersen’ door het op het juiste moment te escaleren, of juist de *status quo* te handhaven, probeerden de partijen de situatie zo goed mogelijk in het eigen voordeel te gebruiken. Aan de hand van deze gegevens wordt het daarnaast mogelijk om meer te kunnen zeggen over de ontwikkeling van de verhoudingen tussen Holland en de Hanze, meer specifiek Pruisen.

Voor het bestuderen van de conflicten is gebruik gemaakt van een breed corpus aan bronnenedities. Hoofdzakelijk is er gebruik gemaakt van de *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel* van P.A. Poelman, waarin regesten zijn opgenomen van bronnen die te maken hebben met de Hollandse handel met het Oostzeegebied, en de *Hanserecesse*, waarin Hanzeatische bronnen zijn opgenomen. Om inzicht te verkrijgen in de Hollandse besluitvorming, is er gebruik gemaakt van de *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland en Zeeland* en de *Memorialen van Jan Rosa*. Tevens is er als aanvulling op de Hanzebronnen, gebruik gemaakt van de *Hansisches Urkundenbuchen*. Deze bronnen zijn grondig doorzocht op geschillen tussen beide partijen.

De hierboven beschreven bronnen – zeker de *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel* en de *Hanserecesse* – dienen om meerdere redenen kritisch bestudeerd te worden. Beide werken zijn geschreven vanuit een meer of minder nationalistisch oogpunt: zo zijn de *Hanserecesse* aan het einde van de negentiende en begin twintigste eeuw samengesteld, een periode waarin de Duitse geschiedschrijving Duitsland als zeevarende natie op de kaart wilde zetten. Het heeft daardoor een zeer uitgesproken Duitse invalshoek.¹⁸ Daarnaast heeft men te maken met primaire bronnen die vanuit een bepaald gezichtspunt zijn geschreven: in de Hollandse archieven zal men documenten aantreffen die overwegend vanuit een Hollands perspectief zijn geschreven: zij beschreven het beeld dat de Hollandse handelaar in de vijftiende eeuw had. Hierdoor hebben wij in veel gevallen te maken met een subjectieve insteek. Dit biedt echter ook kansen: bij het reconstrueren van conflicten bieden juist de subjectieve standpunten van de betrokken deelnemers een mooie kans om de onderlinge verhoudingen te doorgronden. Of, zoals Charles Tilly beschreef: ‘(...) *rely as much as possible on people’s own articulation of their interests as an explanation of their behavior in the short run*’.¹⁹

Bij een dergelijk onderzoek naar conflicten tussen handelaren in de late middeleeuwen, moet men wat betreft de bronnen roeien met de riemen die men heeft. In de bronnenedities over de Hanze en de Oostzeehandel is in de meeste gevallen sprake van correspondentie tussen steden en handelaren. De documenten die zijn opgenomen in deze bronnenuitgaven zijn afkomstig uit de vele archieven van Hanzesteden en steden uit Holland en Zeeland, en zijn zodoende een optelsom van briefwisselingen en vergaderingen die gehouden zijn, of verdragen die zijn gesloten. Door het gebrek aan ‘persoonlijke’ bronnen, zal er dan ook een grote nadruk liggen op grootschalige conflicten waarbij vaak gebruik werd gemaakt van diplomatie. Veel aandacht wordt dan ook geschonken aan de kaping van 22 zoutschepen uit Pruisen, tijdens de Hollands-Wendische Oorlog. De gevolgen van dit voorbeeld zullen laten zien hoe effectief, of in dit geval juist niet, de middelen voor conflictoplossing waren tijdens de onderzochte periode. In deze bronnen zijn

¹⁸ Angela Huang en Ulla Kypta, ‘Ein neues Haus auf altem Fundament: Neue Trends in der Hanseforschung und die Nutzbarkeit der Rezessionen’, in: *Hansische Geschichtsblätter* 129 (2011), 213–29.

¹⁹ Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Princeton 1974) 61.

kleinschalige conflicten, waarbij de handelaren bijvoorbeeld gebruik maakten van *private order solutions* of rechtspraak, minder terug te vinden. Echter, zoals Justyna Wubs heeft aangetoond in recent onderzoek, is het wel mogelijk om sporen van kleine conflicten terug te vinden in bijvoorbeeld de *Hanzerecesse*.²⁰ Het loont daarom om ook de kleinschalige geschillen in ogenschouw te nemen en te betrekken in dit onderzoek naar de conflictbeheersing bij conflicten tussen Hollanders en Pruisen.

Toen Rapesilver zijn Wendische collega's waarschuwde voor een conflict met de Hollanders, kon hij niet weten dat juist zijn stad Danzig vele malen in aanvaring zou komen met Hollandse handelaren. Dit onderzoek zal aantonen dat er meer frictie bestond tussen Hollanders en Pruisen dan tot nog toe beschreven is en dat de betrokken partijen in veel gevallen juist geen conflictoplossing nastreefden, maar de confrontatie zochten om politieke doelen na te streven.



FIGUUR 1 EEN BEWAPEND HANDELSCHIP UIT LÜBECK IN DE VIJFTIENDE EEUW

(H.F. HELMOLT, *HISTORY OF THE WORLD VII* (DODD MEAD 1902) 32-33).

²⁰ Justyna Wubs-Mrozewicz, 'Mercantile conflict resolution and the role of language of trust: a Danzig case in the middle of the sixteenth century', in: *Historical Research* 88 (2015) 417-440.

DEEL I: DE CONFLICTEN

In het eerste gedeelte van deze scriptie worden de bronnenuitgaven met betrekking tot de handelaren in het Noordzee- en Baltische gebied in de periode tussen 1433-1482 behandeld. Aan de hand van deze bronnenuitgaven wordt het mogelijk om inzicht te krijgen in welke conflicten er speelden tussen handelaren uit beide gebieden, waardoor zij veroorzaakt werden en wie erbij betrokken waren.

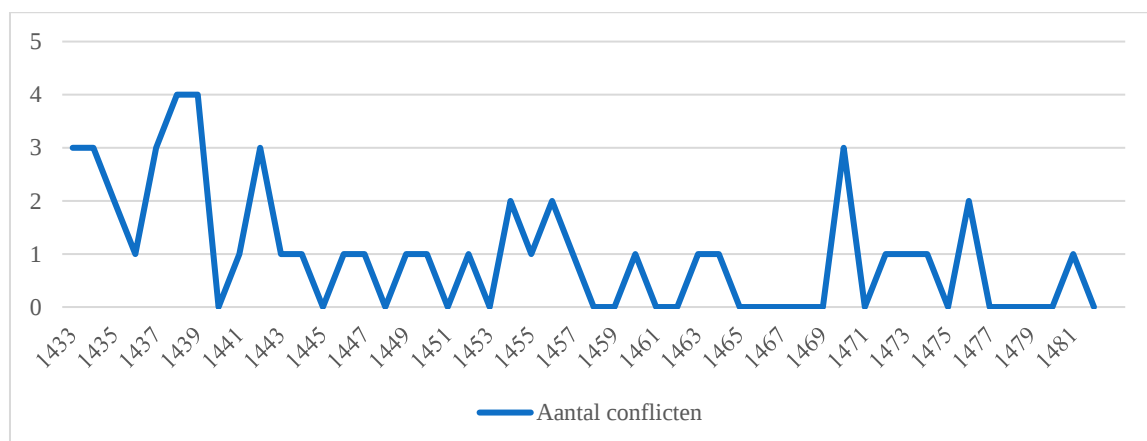
ONDERZOEKSMETHODE

De voor dit onderzoek gebruikte bronnen zijn als volgt: de *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel*, de *Dagvaarten van Holland en Zeeland*, de *Hanserecesse* en *Hansisches Urkundenbuchen* en ten slotte de *Memorialen van Jan Rosa*. Deze werken zijn doorzocht op plaatsnamen binnen de betrokken gebieden (bijvoorbeeld Amsterdam, Rotterdam, Danzig en Koningsbergen), maar ook op personen die betrokken konden zijn bij de conflicten (zoals de hertog van Bourgondië of de grootmeester van de Duitse Orde). Wanneer deze namen voorbijkomen, bleek er meestal sprake te zijn geweest van een geschil. Verder is er uitdrukkelijk gezocht naar conflicten waarbij handelaren betrokken zijn. Men moet hierbij denken aan geschillen die te maken hebben met het wegnemen van andermans goederen (zoals kaapvaart), het niet nakomen van afgesproken contracten, of het niet correct naleven van privileges (bijvoorbeeld over het al dan niet heffen van tollens en andere belastingen). Doordat er gebruik is gemaakt van een zeer breed bronnencorpus, is het daarnaast mogelijk om de geschillen zowel vanuit het Hollandse, als het Pruisische perspectief te bestuderen.

DE TIJDSPERIODE

Een van de zaken die het meest opvalt aan de hand van de bestudeerde primaire bronnen is dat het aantal conflicten in de onderzochte periode niet evenredig over de tijd plaats lijkt te hebben gevonden. Zeker in de eerste tien jaar van de Bourgondische tijd is er een duidelijke piek te herkennen in het aantal conflicten dat plaatsvond tussen handelaren uit Holland, Zeeland en Pruisen (grafiek 2).

GRAFIEK 2 DE CONFLICTEN TUSSEN HOLLAND-ZEELAND EN PRUISEN



Van de 49 conflicten die te onderscheiden zijn tussen handelaren uit Holland en Pruisen, vonden er 24 – bijna de helft dus – plaats in de periode 1433-1442. De verklaring voor deze piek moet gevonden worden in de onrustige politieke situatie in de Lage Landen op dat moment. Er vonden namelijk twee grote ontwikkelingen plaats die een grote weerslag zouden hebben op handelaren uit Noordwest-Europa: de politieke machtsstrijd in het Noordzeegebied en de Hollands-Wendische Oorlog. Dat het echter noodzakelijk is om de geschillen (en hun uitwerking op de verhoudingen tussen handelaren uit Holland-Zeeland en Pruisen) nader te beschouwen, wordt duidelijk aan de hand van de Dertienjarige Oorlog in Pruisen. Hoewel deze grote invloed had op de handel – die kwam gedurende een aantal jaren praktisch tot stilstand – doen de bronnen lijken alsof er niet veel aan de hand was.

In de volgende paragrafen zullen de geschillen aan de hand van verschillende tijdsperiodes worden behandeld. Duidelijk zal worden dat het vaak secundaire, politieke conflicten waren die leidden tot geschillen tussen handelaren uit beide gebieden. Daarnaast zal blijken dat een aantal conflicten voor zeer lange tijd de verhoudingen tussen Hollandse en Pruisische handelaren zouden bepalen, zelfs tot ver in de zestiende eeuw.

Tot 1433: *Von buten der Hense*

Om een beter begrip te krijgen van de geschillen die tijdens de Bourgondische Tijd tussen Hollandse en Pruisische handelaren speelden, loont het om eerst de voorgaande periode in ogenschouw te nemen. Tijdens de veertiende en vijftiende eeuw maakten een aantal Hollandse en Zeeuwse steden onderdeel uit van het Hanzenetwerk, maar gedurende de vijftiende eeuw ontstaat er een steeds grotere afstand tussen deze steden en het handelsnetwerk.

Het vergroten van de afstand tussen Holland en de Hanze valt vanuit beide zijden te verklaren. De Hollanders hadden gedurende de veertiende eeuw aansluiting gezocht bij de Hanze, die toen gold als het belangrijkste handelsnetwerk van West-Europa. Dat de Hollanders ook een actief betrokken waren bij de Hanze, werd duidelijk in 1367, toen de Hollanders “*cogghen mid hondert gewapende mannen*” uitrustten toen de Hanze in conflict was met de Deense koning Waldemar IV (1321-1375).²¹ Gedurende de laatste jaren van de veertiende eeuw zouden er echter scheuren ontstaan in de samenwerking.²² In deze periode bedreigden Friese piraten vanuit Oost-Friesland de handelsroute tussen de Noord- en Oostzee en werden er vele dagvaarten gehouden die ervoor moesten zorgen dat er een actieve bestrijding van dit gevaar zou komen. Hoewel de Wendische Steden pleitten voor een strenge aanpak, waren zowel de Hollandse als Pruisische steden niet bereid een actieve bijdrage te leveren.²³ Voor hen leverde de Friese piraterij weinig dreiging op, tevens een teken dat de Oostzeehandel op dat moment nog geen grote rol van betekenis speelde voor Holland. In 1397 zou dit echter leiden tot een van de eerste grootschalige conflicten tussen Holland en Hanze, toen de Friese piraten – ook wel bekend als de *victualiënbroeders*, naar victualiën, het proviand dat men meeneemt op een scheepstocht – ook als bedreiging in Holland werden gezien en de Oostzeehandel zich in snel tempo begon te ontwikkelen. In plaats van tot een gemeenschappelijke aanpak met de Hanze te komen, besloot men

²¹ HR I-1, nr. 413, p. 373.

²² Weststrate, *In het kielzog van moderne markten* (Hilversum 2008) 32.

²³ Seifert, *Kompagnons und Konkurrenten*, 180-189.

in Holland eigen kapers in dienst te nemen die jacht moesten maken op de piraten. Zoals zo vaak het geval was met kaapvaart in de middeleeuwen, werd hiermee een doos van Pandora geopend: hoewel de politieke machtshebbers het instrument van kaapvaart met – voor hen – goede bedoelingen in probeerden te zetten, bleek het amper te reguleren, met veel nevenschade voor bevriende landen tot gevolg.

Een van de belangrijkste gevaren waarmee middeleeuwse handelaren werd geconfronteerd, was geweld op zee. Gewelddadigheden op zee waren gedurende deze periode zeer wijdverspreid en piraterij was de norm. Dit valt bijvoorbeeld terug te vinden in de Catalaanse *Llibre del Consolat de Mar*, dat een standaardwerk vormde met richtlijnen voor maritieme regelgeving op de Europese zeeën: in dit werk stond vastgelegd dat schippers en kooplieden gezamenlijk mochten besluiten een ‘vijandig’ schip aan te vallen en de buit onderling te verdelen.²⁴ Het kapen van schepen had dan ook niet het negatieve stigma waarmee de Somalische piraten vandaag de dag te maken hebben. Er werd echter een scherp onderscheid gemaakt tussen legaal en illegaal geweld, want ook in de middeleeuwen was *piraterij* verboden. Er bestonden echter ook twee legale vormen van geweld. Bij kaapvaart was er sprake van particulieren die, meestal in oorlogstijd, toestemming hadden gekregen van hun regering om schepen buit te maken. Daarnaast was er het represaillerecht, waarbij het particulieren was toegestaan om zelfstandig geleden schade te verhalen op de gemeenschap van de daders. Dit gebeurde vaak met geweld, waardoor het risico bestond dat kleinschalige conflicten konden escaleren tot conflicten waarbij hele gemeenschappen betrokken raakten.²⁵ Autoriteiten waren dan ook erg terughoudend bij het toestaan van represaillerecht en kaapvaart, omdat het ook voor hen moeilijk te controleren was wat er op zee gebeurde nadat de *uitleggers* (kapers) waren uitgevaren. Maar ook voor de kapers zelf was het – zoals ook in dit onderzoek zal blijken – vaak moeilijk om te achterhalen tot welke stad een bepaald schip behoorde. Dit maakte het mogelijk dat er in veel gevallen schepen van bevriende steden werden buitgemaakt.

Waarom werden kaapvaart en represaillerecht dan toch toegepast? Dit had er deels mee te maken dat bij gebrek aan sterke, centrale rechtbanken het zeer lastig was om recht te behalen door rechtspraak. In veel gevallen was represaillerecht dus de enige manier waarop men de daders van een misdaad kon straffen. Daarnaast vormde geweld op zee een manier van politieke machtsuitoefening door de vorsten van middeleeuws Europa.²⁶ Door competitieve claims door verschillende seculiere jurisdicties, werd het handelaren bemoeilijkt om tot een snelle en efficiënte conflictoplossing te komen, en leidden op het eerste gezicht eenvoudige conflicten al snel tot grootschalige oorlogen.²⁷ Aan het einde van de middeleeuwen begonnen echter de eerste veranderingen zichtbaar te worden van een *legal regime shift*, waarbij het juridisch pluralisme langzaam werd vervangen door een meer uniforme manier van rechtspraak en conflictoplossing. Het is echter de vraag in hoeverre handelaren hier gebruik van maakten.

De Hollandse kapers die in 1397 de Noordzee op werden gestuurd hadden een duidelijke instructie om alleen schepen aan te vallen die behoorden tot de vijandige Friese piraten. Toch zouden ook al snel

²⁴ Louis Sicking, *De piraat en de admiraal* (Leiden 2014) 3.

²⁵ Louis Sicking, *De piraat*, 6.

²⁶ Anna Pérotin-Dumon, ‘The pirate and the emperor: power and the law on the seas, 1450-1850’, James D. Tracy, *The Political Economy of Merchant Empires State Power and World Trade, 1350-1750* (Cambridge 1991) 198.

²⁷ Emily Sohmer Tai, ‘The Legal Status of Piracy in Medieval Europe’, in: *History Compass* 10/11 (2012) 839.

schepen uit het Oversticht en Gelre het slachtoffer worden; in veel gevallen leden van de Hanze. Uiteindelijk zou de kaapvaart tegen Friese piraten escaleren tot een kleine kaperoorlog met de Hanzestad Hamburg, nadat Hollandse *uitleggers* een aantal koggen uit deze stad in beslag hadden genomen.²⁸ De samenwerking binnen de Hanze, die enkel kon functioneren door gemeenschappelijke belangen, begon inmiddels grote scheuren te vertonen. Dit werd verder versterkt doordat de Hollandse en Zeeuwse steden een periode van economische groei doormaakten, wat werd ondersteund door de Bourgondische hertog Filips de Goede.²⁹ De Hollanders werden hierdoor steeds meer als vijand gezien, in plaats van als bondgenoot.

In de periode rond 1420 werden de gevolgen hiervan zichtbaar, toen er op Hanzedagen – vergaderingen van de individuele Hanzesteden – in toenemende mate protectionistische maatregelen werden genomen ter bescherming van het handelsnetwerk. De Hanze werd een ‘vaster’ handelsnetwerk, waarbij een duidelijker onderscheid werd gemaakt tussen steden die er wel onderdeel van waren en welke niet.³⁰ Over de vraag of er ook daadwerkelijk maatregelen werden genomen die als doel hadden de Hollanders uit het Oostzeegebied te weren, bestaat veel discussie: in vooral de oudere literatuur beschrijft men hoe de Hollanders en de Hanze natuurlijke vijanden van elkaar waren, terwijl in de moderne literatuur met name de samenwerking tussen beiden wordt benadrukt. De waarheid lijkt hierbij in het midden te liggen. Maatregelen tegen producten uit Holland en de stapeldwang in Brugge (dat wil zeggen, de verplichting om bulkgoederen in Brugge op te slaan en vanuit daar verhandelen), lijken erop te wijzen dat in elk geval een deel van de Hanzesteden protectionistische maatregelen tegen Holland en Zeeland nam. Aan de andere kant bestond er ook een goede samenwerking tussen handelaren uit Holland en de Hanze, zeker op de momenten wanneer er geen grote geschillen speelden.

Het feit dat Holland-Zeeland en de Hanze verder verwijderd van elkaar raakten, had niet enkel gevolgen voor de economische samenwerking; ook de conflicthantering zou er ingewikkelder door worden. Waar conflicten tussen Hanzesteden vaak (relatief) eenvoudig konden worden behandeld op een Hanzedag, was dit overlegorgaan er niet meer op het moment dat de Hollanders geen onderdeel meer waren van het netwerk.

Dit werd dan ook duidelijk rond 1420, toen de Hanzestad Lübeck een oorlog startte tegen de Deense koning Erik VII (1382-1459). Beide partijen waren het oneens over de privileges die de Hanzesteden in Denemarken hadden. Door de oorlog raakte het scheepvaartverkeer rondom Denemarken ernstig verstoord. Om schade aan bevriende landen te voorkomen, verbood Lübeck andere steden om nog gebruik te maken van de Sont, waardoor het voor de Hollandse handelaren onmogelijk werd gemaakt om nog handel te drijven met Oost-Europa. Daarnaast werd het hen verboden om nog handel te drijven met de Deense koning: “*dat gij de uwe warnen, also dat se voirscreven rijke ende ere stromen niet en souken*”. De Hollanders werden gewaarschuwd uit de Deense kustwateren te blijven.³¹ Als reden voor dit verbod werd aangevoerd dat men

²⁸ Antheun Janse, *Grenzen aan de macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400* (Den Haag 1993) 229-230.

²⁹ Weststrate, *In het kielzog*, 37.

³⁰ Hier: HR I-6, nr. 68, p. 64. Dat dit geen uitzondering is blijkt uit: HR I-5, nr. 225, p. 157; HR II-1, nr. 226, p. 152; HR II-2, nr. 11, p. 9. De term wordt gedurende de gehele vijftiende eeuw gebruikt, terwijl hier in de veertiende eeuw nauwelijks sprake van was.

³¹ Ferdinand Grautoff, *Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Sechster Teil* (Lübeck 1881), nr. 777, p. 750-751.

‘schaden en nemen [schade en kaapvaart]’ wilde voorkomen, want “*uns haer scade van guden herte zeer leet were, ende nemen se des schaden, dar wolde wy onghemant omme wesen* [dat men zeer veel leed zou ervaren als Hollanders het slachtoffer werden van de kaapvaart]”. Hollandse handelaren negeerden dit verbod echter, en probeerden toch handel te drijven in Denemarken en gebruik te maken van de Sont. Dit had tot gevolg dat veel Hollandse handelaren het slachtoffer werden van Hanzeatische kaapvaart. Gedurende de eerste dertig jaar zouden de handelsroutes over de Noordzee en Oostzee vaak verstoord zijn door kaapvaart over en weer. Aan het einde van de jaren dertig van de vijftiende eeuw werd er echter een wapenstilstand gesloten waarmee er voor korte duur een einde kwam aan de kaapvaart.³²

De geschiedschrijving verschilt over de interpretatie van de toename van deze conflicten. Historicus Klaus Spading stelt dat de acties die Hanzeatische kapers ondernamen, een politieke grondslag hadden: men probeerde de Hollanders uit het Oostzeegebied te weren.³³ Hier kwam rond de eeuwwisseling kritiek op van Dietrich Seifert, die stelt dat “*eine Feindschaft zwischen Hansen und Holländern aus den Quellen ‘herauslesen’ kann, wenn man nur genug Mühe darauf verwendet*”, als men de bronnen maar lang genoeg doorzoekt, kan men sporen van rivaliteit tegenkomen, maar in de realiteit viel dit mee. Aan de hand van de conflicten gedurende het verdere verloop van de vijftiende eeuw is het mogelijk om meer inzicht te krijgen in hoe de verhoudingen tussen de Hollanders en Pruisen geduid kunnen worden.

1433-1442: Oplopende spanning en de Hollands-Wendische Oorlog

De periode tussen 1433 en 1442 werd gekenmerkt door een verdere toename van het aantal conflicten tussen Hollanders en Pruisen. Het hoogtepunt van deze conflicten, die met name werden veroorzaakt door kaapvaart, vond plaats tijdens de Hollands-Wendische Oorlog. Dit is opmerkelijk, want de Pruisische steden namen expliciet afstand van de Wendische steden tijdens dit conflict. Waardoor valt dan de toename van het aantal conflicten te verklaren?

Al in januari 1433 staan de verhoudingen tussen Pruisen en Holland sterk onder druk, wanneer de grootmeester van de Duitse Orde aan de Bourgondische hertog Filips de Goede schrijft over klachten van handelaren uit Danzig. Deze Pruisische handelaren hadden aan de grootmeester gemeld dat zij het slachtoffer waren geworden van kaapvaart van de heer van Veere. Deze Zeeuwse edelman wilde de door hem geleden schade verhalen op een aantal Pruisische handelaren die in Arnemuiden waren aangemeerd.³⁴ Vervolgens schreef de Duitse koopman in Brugge, de vertegenwoordiging van de Hanze in de Lage Landen, dat er weinig druk van de Bourgondische hertog was om de kapingen te doen stoppen.³⁵ Dit kan verklaard worden omdat de heer van Veere, Hendrik van Borsele, deels handelde met het zegen van hertog Filips de Goede. Die wilde namelijk door een blokkade van het Zwin (de zeearm die Brugge met de Noordzee verbindt) ervoor zorgen dat het opstandige Brugge hem weer gehoorzaam zou worden. In reactie hierop wilden de Wendische steden in 1435 alle scheepvaart op het Zwin verbieden. Als reden hiervoor voerden zij aan dat “*Schaden und*

³² Van der Zee, *De Wendische Oorlog*, 158-160.

³³ Spading, *Holland und die Hanse*, 18.

³⁴ H.A. Poelman, *Bronnen tot den geschiedenis van den Oostzeehandel. Deel 1* (Den Haag 1917), hier BGO I, nr. 1189, p. 301.

³⁵ HR II-1, nr. 325, p. 212-213.

Unrechtes, de de Hollander, Zeelander und de here van der Vere dem gemenen coepmanne van der henze” aangedaan hadden. De bewoording die daarbij gebruikt werd, was niet mis: “*Ersamen leven vrunde, dit hebbe wii ock dem rade to Lubik gescreven und ock dat uns radsam dunket, dat se overall bynnen den steden in de henze behorende, bi der zee geleghen, der Hollander gudere und schepe up een recht rostiren vor sulken schaden, als se to Unrechte an luden, schepen und gude unsen coepman und vrunden ghedaen hebben*” [de Hollanders hebben ons, maar ook Utrechtse, grote schade aangedaan].³⁶ De Hanze werd dus grote schade aangedaan door de Hollandse en Zeeuwse kaapvaart. Het verbieden van de scheepvaart op het Zwin laat zien dat er al omstreeks 1435 van een oorlogssituatie sprake was tussen Holland en de Hanze, en gezien de betrokkenheid van de grootmeester, inclusief Pruisen.

De klachten die men had tegen de Hollanders gingen verder dan enkel kaapvaart. Een klachtenbrief van de Duitse koopman uit 1434 laat zien dat er ook grieven waren over het eigendom van aangespoelde goederen (“*zeetriftigen guttere*”) op de stranden in Holland en Zeeland, nadat schepen van de Hanze in de Noordzee waren vergaan. Dit zogenaamde ‘strandrecht’ bepaalde van wie aangespoelde goederen waren en vormde een twistpunt dat veelvuldig terugkwam: waren de aangespoelde goederen van de koopman, of van degene bij wie de goederen aanspoelden?³⁷ Daarnaast hadden de Hanzelieden klachten over de tollens die in Holland en Zeeland betaald moesten worden in havens en vaarwegen, en de belasting die werd geheven op goud en zilver.³⁸ Maar ook de Hollanders hadden klachten: in 1436 schreef het stadsbestuur van Amsterdam dat enkele handelaren uit hun stad mishandeld waren in Pommeren, waarna de daders waren opgepakt en naar Danzig waren gebracht. Ondanks herhaalde verzoeken van de Amstelstad om de daders te vervolgen, verklaarde de Pruisische grootmeester dat de daders handelden op basis van banbrieven die door de keizer van het Heilige Roomse Rijk waren uitgevaardigd tegen de Amsterdammers.³⁹

De betrekkingen tussen Holland en de Hanze kwamen in 1437 pas echt onder druk te staan: in dat jaar diende de wapenstilstand die tussen beiden gesloten was, verlengd te worden.⁴⁰ Op een dagvaart met de verschillende Hanze- en Hollandse steden in Deventer werd geprobeerd de vrede tussen beide partijen te verlengen, maar dit mislukte. Twee weken later schreef hertog Filips de Goede aan de Pruisische grootmeester over het mislukken van de onderhandelingen: hij legde de schuld bij de Wendische steden, die niet bereid waren geweest genoeg concessies te doen over de schadevergoeding voor de schepen die waren gekaapt tijdens een nieuwe Hanze-oorlog tegen de Deense koning.⁴¹

Gezien de turbulente omstandigheden op de Europese zeeën is het niet verwonderlijk dat juist in deze periode de verhoudingen tussen Holland en de Hanze verslechterden. Rond 1430 was er sprake van een periode van sterk verminderde veiligheid door een toename van kaapvaart en piraterij. De Hanze, opnieuw met de Wendische steden als aanvoerder, voerden oorlog tegen de koning van Denemarken. Ondertussen maakten Hollandse en Castiliaanse “*zeeschuimers*” (zeerovers) de Noordzee en Atlantische Oceaan onveilig

³⁶ BGO I, nr. 1217, p. 311; HR II-1, nr. 404, p. 347.

³⁷ Edda Frankot, ‘De Ordinancie van Staveren en het Hanzeatisch zeerecht’, in: *It Beaken* 77 1/2 (2015) 3.

³⁸ BGO I, nr. 1209, p. 308.

³⁹ BGO I, nr. 1261, p. 323; nr. 1266, p. 324.

⁴⁰ J.G. Smit, *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544. Deel II: 1433-1467* (Den Haag 2010), hier: DVH II, nr. 46, p. 26.

⁴¹ HR II-2, nr. 145, p. 128.

door in alle willekeur schepen te kapen. Maar er was ook politieke onrust: hertog Filips de Goede had in 1435 een verbond met de koning van Frankrijk gesloten, waardoor er vrijwel onmiddellijk een oorlog uitbrak met Engeland. Verder zorgde een gewelddadig incident tussen een groep Hanzehandelaars en inwoners van de Vlaamse stad Sluis er voor dat alle Vlaamse havens werden geblokkeerd door Hanzeschepen.⁴² Verder werd de situatie onstabiel gemaakt door onrust in Vlaamse steden over de machtsuitbreiding van hertog Filips de Goede, wat in Brugge zelfs tot een opstand leidde. Al deze factoren zorgden ervoor dat de kans op misverstanden toenam en een klein conflict al snel tot een grootschalig conflict kon uitgroeien.

Desondanks bleven grote conflicten tussen Hollanders en Hanzelieden lange tijd uit, tot 1438. De vele overleggen tussen de Hanze en Hollanders over het afhandelen van elkaar aangedane schade liepen telkens op niets uit, waarna men in de Bourgondische Nederlanden actie ondernam. Op 7 april 1438 gaf Filips de Goede toestemming aan Hollanders om vanuit Rotterdam schepen van de Wendische steden te kapen. De buit die hierbij werd behaald mocht onder de kapers verdeeld worden.⁴³ Met het uitvaardigen van deze kaperbrief was de Hollands-Wendische Oorlog definitief begonnen en was er een definitieve breuk ontstaan tussen Holland en de Hanze.⁴⁴

Om nevenschade te voorkomen, probeerde hertog Filips er vanaf het begin voor te zorgen dat de kaapvaart zo gestructureerd mogelijk verliep. Daarom werd er in de kaperbrief bepaald dat de rechtbank van Rotterdam moest beslissen of de geroofde goederen tot de Wendische steden behoorden en daarmee terecht waren gekaapt, oftewel: *“up dat men clairlic weten mach, dat die voirscreven goeden toebehoeren luyden van den voirscreven zes steden of van den ondersaten des voirscreven hertogen van Holsten ende nyemant anders, ende dat nyemant sonder redenen beschadicht en worde”*.⁴⁵ Daarnaast moesten kapers, voordat zij op jacht gingen, bij de gerechten van Hoorn, Medemblik of Enkhuizen beloven dat zij alleen vijandige steden zouden aanvallen.⁴⁶ De Hanze had hier echter weinig vertrouwen in: de Duitse koopman in Brugge meldde aan Lübeck dat geen enkel schip van de Hanze gespaard zou worden door de Hollandse kapers: *“se elkerlik in de hense behorende, de se overkomen mogen, vangen nemen nnde upholden, dar ne mande inne to sparende sowol vor deme ersten daghe van april also darna”*.⁴⁷

Deze waarschuwing moet een tweeledige betekenis hebben gehad: aan de ene kant was er de – terecht – angst dat ook neutrale steden het slachtoffer zouden worden van de kaapvaart. Op open zee is het immers moeilijk in te schatten uit welke stad een bepaald schip afkomstig is. De waarschuwing diende echter nog een andere reden: gedurende de gehele Hollands-Wendische Oorlog probeerden de Noord-Duitse steden de rest van de Hanze mee te krijgen in de oorlog tegen de Hollanders. Het werd echter naar verloop van tijd duidelijk dat de Pruisische steden hier niet gevoelig voor waren: zij zagen de strijd van de Wendische steden als een voor hen *“fremden streit”*.⁴⁸

⁴² Jan Dumolyn, ‘Rebelheden ende vergaderinghen. Twee Brugse documenten uit de grote opstand van 1436-1438’, in: *Bulletin de la Commission royale d’Histoire* 162 (1996) 297-323. Hier: 302.

⁴³ BGO I, nr. 1308, p. 338; nr. 1317, p. 340; Mem. Rosa IV, nr. 3, p. 1.

⁴⁴ Van der Zee, *De Wendische Oorlog*, 159.

⁴⁵ HR II-2, nr. 201, p.161.

⁴⁶ Jan Rosa, *Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa* (Leiden 1929), hier: Mem. Rosa IV, nr. 23, p. 9

⁴⁷ BGO I, nr. 1310, p. 338.

⁴⁸ Seifert, *Kompagnons und Konkurrenten*, 286.

Echter, ondanks het feit dat de Pruisische steden neutraal waren en de Hollanders enkel vijandige schepen van de Wendische steden mochten aanvallen, werden al snel Pruisische handelaren het slachtoffer van Hollandse kaapvaart. Een zeer kritiek incident speelde zich af op 31 mei 1438, toen kapers uit Holland 22 Pruisische schepen geladen met zout bij de rede van Brest in West-Bretagne in beslag namen.⁴⁹ De bronnen over dit incident zijn uitvoerig. Daardoor weten we precies wie de daders waren: “*de Bergervarer van Amsterdamme, Johan Cleisson, Everdt Jacobssen, Johan Bole, Johan Riike, Arndt Cleisson, eyn junghere ut Zeelandt, Johan van Schenger und etlike audere*”. Waarmee duidelijk wordt dat vooral de stad Amsterdam schuldig was aan de roof van deze schepen.⁵⁰ In een brief schreef het stadsbestuur van Danzig dat de aanvoerder van de Amsterdammers eerst had verklaard dat de schepen uit Pruisen en Lijfland die bij Brest lagen veilig mochten wegvaren, maar dat de Hollanders later van gedachte veranderden, waarna de schepen toch gekaapt werden. Daarnaast drongen de Pruisen eropaan dat de goederen onmiddellijk teruggegeven moesten worden en er een schadevergoeding betaald moest worden. In augustus 1438 liet de Duitse koopman in Brugge weten dat de Pruisische goederen al verkocht waren en ook andere steden het slachtoffer werden van de Hollandse kaapvaart.⁵¹ Nog datzelfde jaar werd er een dagvaart belegd, maar hier troffen de Pruisische afgevaardigden noch de Bourgondische hertog, noch de Hollanders aan.⁵²

Nadat de kaapvaart tegen de Wendische steden meermaals uit de hand was gelopen, ondernam hertog Filips in 1439 actie: hij stelde twee kapiteins aan, beiden uit Amsterdam, die zich bezig moesten houden met de kapersacties tegen de Noord-Duitse steden en het verdelen van de buit.⁵³ Het is echter maar de vraag hoeveel effect dit had: vissers uit Vlaanderen klaagden dat ook zij het slachtoffer werden van de Hollandse kapers die in het Zwin lagen. Gedurende 1439 moest Filips de Goede meermaals de kapers oproepen zich aan de voorwaarden te houden van de voor hen afgekondigde kaperbrief. In oktober 1439 lijkt de maat voor de hertog vol, toen hij het Amsterdamse kapers verbod nog langer uit te varen, omdat ‘de vrienden van deze landen meer schade ondervinden dan de vijanden’.⁵⁴ Aan het einde van het jaar werd alle kaapvaart verboden, tot minstens 1 maart het jaar daarop.⁵⁵

Het incident met de Pruisische zoutschepen was niet het enige incident waarbij Pruisische handelaren het slachtoffer werden van Hollandse en Zeeuwse kapers. Gedurende de gehele Hollands-Wendische Oorlog werden tientallen schepen uit Pruisen, al dan niet moedwillig, in beslag genomen door kapers uit Holland. Ondertussen leken de eerste tekenen van een vredesakkoord zichtbaar te worden. Begin 1440 lag er een conceptakkoord tussen Holland en de Hanzesteden. Het zou echter nog meer dan anderhalf jaar duur voordat het daadwerkelijk ondertekend werd. Ook het overleg met de Pruisische steden over de aangedane schade verliep uiterst stroef: Pruisische boden moesten rechtsomkeert maken door onveilige wegen en de gezanten die de gemeenschappelijke dagvaarten wel wisten te bereiken, stuitten op de onverzettelijkheid van de

⁴⁹ In de eerste melding van dit incident wordt gesproken over 23 schepen, maar in de verdere correspondentie is telkens sprake van 22 gekaapte schepen.

⁵⁰ BGO I, nr. 1342, p. 349.

⁵¹ BGO I, nr. 1438, p. 351.

⁵² DVH II, nr. 134, p. 102.

⁵³ BGO I, nr. 1389, p. 367.

⁵⁴ BGO I, nr. 1405, p. 372.

⁵⁵ BGO I, nr. 1408, p. 374.

Hollanders. Op een dagvaart in 1441 maakten de Pruisische steden hun eisen bekend en eisten zij een forse schadevergoeding, maar de Hollanders “*drefen eren spot darmede*”.⁵⁶ De strijdende partijen kwamen door bemiddeling van de hertogin van Bourgondië in Saint-Omers dichterbij elkaar. In 1442 werd vervolgens de Vrede van Kopenhagen getekend tussen de Hollandse en Hanzesteden, waarmee er een einde kwam aan de oorlog tussen Holland en de Wendische steden.⁵⁷

De gevolgen van de Hollands-Wendische Oorlog voor de internationale scheepvaart waren zeer groot: alle scheepvaart op de Noordzee liep het risico slachtoffer te worden van Hollandse of Hanzeatische kapers, waardoor een groot gedeelte van de handel stil kwam te liggen. Het is dan ook de vraag waarom men in Holland zoveel risico nam door samen met de hertog van Bourgondië aan te sturen op een kaperoorlog. In de oudere geschiedschrijving beschrijft men dat de kaperoorlog politiek gemotiveerd was: er ontstond een strijd over de vrije toegang tot de Oostzee die in het gevaar kwam door het optreden van de Wendische steden.⁵⁸ Hoewel in de meest recente literatuur – bovenal door Seifert – betwist, moet hier toch een kern van waarheid in schuilen: het lijkt zeer onwaarschijnlijk dat men in Holland zo’n groot risico wilde nemen enkel om een schadevergoeding betaald te krijgen. Daarnaast werd er in Holland voor het eerst in de geschiedenis een oorlogsvloot samengesteld. Hierbij is het opmerkelijk dat deze niet alleen uit omgebouwde handelsschepen bestond (zoals tot dan toe gebruikelijk was), maar ook uit 79 nieuw te bouwen *baardzen*, een type middeleeuws oorlogsschip.⁵⁹ Vooral voor de kleine Hollandse steden moet dit een grote investering zijn geweest, die het onwaarschijnlijk maken dat hier sprake was van een conflict over een schadevergoeding.

Daarnaast is het de vraag waarom zoveel Pruisische schepen het slachtoffer werden van de Hollandse kaapvaart. Het blijft echter gissen naar de daadwerkelijke verklaring hiervoor: het lijkt onwaarschijnlijk dat de Pruisen enkel slachtoffer waren geworden van willekeur veroorzaakt door de onduidelijkheid op zee. De Pruisische zeevaarders hadden bij Brest duidelijk gemaakt dat zij afkomstig waren uit Danzig. Het lijkt er dan ook meer op dat de Hollandse kapers er bewust voor kozen de Pruisische schepen te kapen. Hiervoor zouden twee mogelijke verklaringen te bedenken zijn: allereerst kan het zijn dat men in Holland de Pruisische handelaren niet vertrouwde en hen aanviel omdat men geloofde dat de Pruisen samenwerkten met de Wendische steden. De Hollanders konden er bijvoorbeeld van overtuigd zijn geweest dat de schepen gevuld waren met goederen afkomstig uit de Wendische steden, waarmee zij een legitiem doelwit waren geweest. Daarnaast zou het mogelijk kunnen zijn dat de Hollandse kapers geïrriteerd waren over het feit dat het hen eerder niet was gelukt om Wendische schepen in beslag te nemen, en probeerde men een schadevergoeding bijeen te kapen. Het kapen van deze schepen was echter zowel diplomatiek als strategisch een enorme flater. Zoals Ad van der Zee terecht beschrijft, had het Brest-incident niet alleen tot gevolg dat de Hollanders de

⁵⁶ BGO I, nr. 1503, nr. 408.

⁵⁷ HR II-2, nr. 494, p. 431.

⁵⁸ H.A. Poelman, ‘Een middeleeuwse kaperoorlog, 1438-1441’, in: *Historische Avonden. Derde bundel geschiedkundige opstellingen* (Groningen 1916) 68-87; G. Asaert e.a., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, deel 1 (Bussum 1979); K. Fritze en Günter Krause, *Seekriege der Hanse* (Berlijn 1989); J.C.M. Warnsinck, *De zeeoorlog van Holland en Zeeland tegen de Wendische steden der Duitsche hanze, 1438-1441* (Den Haag 1939).

⁵⁹ Van der Zee, *De Wendische Oorlog*, 76.

welwillendheid van Filips de Goede hadden verspeeld, maar hadden zij ook het gelijk van de Wendische steden aangetoond dat de Hollanders in alle willekeur schepen kaapten.⁶⁰

De Vrede van Kopenhagen

Hoewel de Hollands-Wendische Oorlog gedurende een aantal jaren de handel op Oost- en Noordzee ernstig ontregelde, werd de echte weerslag pas in de jaren na het sluiten van de Vrede van Kopenhagen duidelijk. Deze verzoening had als voornaamste doel het staken van de vijandigheden tussen de Hollanders en de Wendische steden. Er werden echter ook bepalingen opgenomen die een schadevergoeding mogelijk moest maken met andere partijen die schade hadden geleden, met Pruisen voorop. Om dat mogelijk te maken werd het verdrag in een viertal delen opgedeeld: de verzoening met de Wendische steden, met Pruisen en Lijfland, de hertog van Holstein en de Deense koning.

In het verdrag met de Pruisische en Lijflandse steden werd de meeste nadruk gelegd op de schadevergoeding die betaald moest worden voor de 22 schepen die bij Brest waren gekaapt. Bepaald werd dat alle schepen inclusief goederen teruggegeven moesten worden. Daarnaast moesten de Hollanders en Zeeuwen een schadevergoeding betalen van 9000 Lübeckse ponden. Verder werd er afgesproken dat over de schadevergoeding voor andere schepen die gekaapt waren op een later moment een dagvaart gehouden zou worden. Het verdrag sluit af met de afspraak dat de verhoudingen weer als vanouds zouden worden en dat beide partijen het vrije verkeer in elkaars gebied moesten toestaan: “*mit hoeren liive ende goede vorsoecken vry ende ongehindert van deser sake wegen*”. Voor overleg zouden vervolgens “*ambassatoirs ende sendeboden*” van de hertog van Bourgondië naar Pruisen gestuurd worden.⁶¹

1441-1466: De dertienjarige oorlog

Hoewel in de jaren na het sluiten van de Vrede van Kopenhagen het aantal conflicten tussen Holland en Pruisen sterk afnam, komen er toch conflicten voor tussen handelaren uit beide gebieden. Belangrijk twistpunt hierbij is de naleving van de Vrede van Kopenhagen, wat vooral binnen Holland tot de nodige strijd zorgt. Daarnaast werd er met enige regelmaat ook nog schepen over en weer gekaapt, wat duidelijk wordt aan de uitgebreide schadelijsten in het stadsarchief van Danzig.⁶² Dit werd verder versterkt doordat de Hollanders betrokken raken bij de dertienjarige oorlog, toen de Pruisische steden in opstand kwamen tegen de grootmeester van de Duitse Orde.

Gedurende een groot gedeelte van de middeleeuwen was de Duitse Orde de dominantie speler in Pruisen en Lijfland, maar vanaf de vijftiende eeuw kwam deze positie onder druk te staan. De Duitse Orde raakte economisch verzwakt, waardoor de Pruisische steden in 1454 de kans zagen om in opstand te komen en zich te verenigen onder de Poolse koning Kasimir IV (1427-1492). Aanleiding hiervoor was de verminderde financiële situatie van de Duitse Orde, waardoor zij zich genoodzaakt zagen hogere belastingen te heffen in de Pruisische steden. De pondtol (*Pfundzoll*) die hiervoor geheven werd, was oorspronkelijk een

⁶⁰ Van der Zee, *De Wendische Oorlog* 169.

⁶¹ HR II-2, nr. 494, p. 429-431.

⁶² BGO, nr. 2205, p. 796-798.

belasting die alleen in oorlogstijd werd geïnd, maar begon nu een permanent karakter te krijgen. Daarnaast waren de Pruisische steden van mening dat de Duitse Orde de economische belangen van de individuele steden schaadde.⁶³ Een belangrijke reden hiervoor was het feit dat de Teutoonse (Duitse) Orde een klassieke ridderorde was, waarin de besluitvorming uitsluitend aristocratisch verliep en er dus weinig invloed was voor de individuele steden. Doordat deze steden steeds verder opbloeden door de toenemende internationale handel, eisten de stadsbestuurders meer invloed. Toen zij deze van de grootmeester niet kregen, raakten zij zo gefrustreerd dat de vaak verdeelde Pruisische steden, in 1454 hun krachten wisten te bundelen en gezamenlijk in opstand kwamen.⁶⁴ Wat volgde was een nieuwe oorlog die de handel ernstig frustreerde.

Het zou de Pruisische steden dertien jaar kosten om onder het gezag van de grootmeester uit te komen, wat gedurende deze periode ook tot problemen met Hollandse handelaren zou leiden.⁶⁵ Hoewel de Hollandse steden neutraal waren in dit conflict, raakten een aantal steden toch betrokken bij de oorlog. Aanleiding hiervoor was het feit dat de Pruisische steden en de grootmeester het Hollanders verbood om handel te drijven met de ander. In de praktijk kwam het er hierbij op neer dat het de Hollanders door de Pruisische steden, met Danzig voorop, werd verboden om de havens van Riga en Koningsbergen (machtscentra van de grootmeester) te bezoeken, terwijl de grootmeester op zijn buurt eenzelfde verbod uitvaardigde voor onder andere Danzig.⁶⁶ De Hollanders, maar bovenal Amsterdam, gingen hier niet mee akkoord. Voor hen was de handel met Oost-Europa op dat moment onmisbaar geworden: de Hollandse handelaren wilden de grote winsten die te behalen waren, niet missen, maar Holland was ook voor een groot gedeelte afhankelijk geworden voor voedsel uit Oost-Europa. Doordat de landbouwgronden in Holland snel verslechterden door een niet goed afgestemde afwatering van de veengronden, werden veel gebieden onbruikbaar voor de landbouw.⁶⁷ Hollandse handelaren probeerden dan ook al snel de havens in Pruisen te bereiken, waarvoor zij versperringspalen uit het water moesten halen. Zowel de grootmeester, als de Pruisische steden klaagden over deze handelingen van de Hollanders.⁶⁸ Na een bezoek van Amsterdamse handelaren aan Koningsbergen, het machtscentrum van de grootmeester, begonnen de Pruisische steden een kleine kaperoorlog.⁶⁹

De situatie tussen handelaren uit Holland en Pruisen escaleerde al snel. Een kaperbrief uit 1460 laat de ernst van de situatie zien, toen Danzig het kapers toestond om schepen te kapen van “*de Vruvziger Dutsches Ordens und de van Ampstelredam*”.⁷⁰ De Amstelstad werd hier dus gelijkgesteld met de Duitse Orde waarmee het conflict begonnen was. De effecten van deze kaperbrief lijken echter beperkt geweest te zijn: in de periode tussen 1458-1460 werden er op zijn minst 41 schepen gekaapt door Pruisische *uitleggers*,

⁶³ Justyna Wubs-Mrozewicz, ‘Danzig (Gdansk): stability and autonomy’, in: Wim Blockmans, Mikhail Krom en Justyna Wubs-Mrozewicz, *The Routledge Handbook of Maritime Trade Around Europe 1300-1800* (New York 2017) 252.

⁶⁴ Jean Sedlar, *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500* (Washington 1994) 299.

⁶⁵ Dollinger, *Die Hanse*, 377.

⁶⁶ BGO II, nrs. 2124-2125, p. 766.

⁶⁷ Herman Kaptein, ‘Poort van Holland’, Marijke Carasso-Kok, *Geschiedenis van Amsterdam, een stad uit het niets. Tot 1578* (Amsterdam 2004) 123.

⁶⁸ BGO II, nr. 2147, p. 777; nr. 2163, p. 785.

⁶⁹ Ferdinand Grautoff, *Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Sechster Teil* (Lübeck 1881), hier: LUB IX, nr. 838, p. 873.

⁷⁰ Ibidem.

waarvan er in één geval duidelijk is dat het gaat om een Hollands schip.⁷¹ Toch moet het effect van deze kaperoorlog niet worden onderschat: de dreiging alleen zorgde er voor dat veel handelaren hun twijfels moeten hebben gehad bij het ondernemen van een handelstocht naar Oost-Europa, wat de prijzen van producten in Holland zal hebben opgedreven. Daarnaast werden ook niet-Amsterdamse schepen het slachtoffer van de Pruisische kaapvaart: in 1461 schrijft de Raad van Holland aan Danzig over ‘negen of tien’ schepen die in Riga in beslag waren genomen, waarbij de raad onmiddellijke vrijlating eiste.⁷² Zoals vaker in de middeleeuwen bleven ook nu vergeldingsaanvallen niet uit, gezien de Pruisische schepen die in de haven van Middelburg in beslag werden genomen.⁷³

1466-1482: toenemende stabiliteit

Pas in 1466 kwam er een einde aan de Dertienjarige Oorlog, nadat de grootmeester van de Duitse Orde vrede sloot met de Pruisische steden. In de Tweede Vrede van Tholen werd besloten dat de grootmeester alle gebieden ten westen van Westfalen aan de Poolse monarchie af moest staan, waarmee de Duitse Orde de oorlog had verloren.⁷⁴ Gedurende de Dertienjarige Oorlog was duidelijk geworden dat de ‘ouderwetse’ Duitse Orde geen partij meer was voor de moderne, welvarende Pruisische steden.⁷⁵ Zoals ook bij de Hollands-Wendische Oorlog het geval was, werd na de Dertienjarige Oorlog een verdrag tussen Holland en Pruisen gesloten dat ervoor moest zorgen dat er een einde kwam aan de kaapvaart tussen beiden, maar vermoedelijk dit keer met meer succes. Het aantal gevallen van kaapvaart neemt substantieel af vanaf 1466. Hoewel er minder archiefmateriaal voor handen is voor deze periode, de omvangrijke overleveringen van de Duitse Orde zijn namelijk niet meer beschikbaar voor deze periode, lijkt het erop dat er een stabiele periode aanbrak in de verhoudingen tussen handelaren uit Holland en Pruisen. Dit betekende echter niet dat er in zijn geheel geen conflicten meer plaatsvonden: zo werd er in 1476 in Middelburg nog een schip afkomstig uit Danzig gekaapt.⁷⁶

Wat kunnen wij concluderen aan de hand van deze beschrijving? Aan de hand van de onderzochte bronnen is duidelijk geworden dat gedurende de gehele Bourgondische Tijd kaapvaart en conflicten een fenomeen waren die speelden tussen handelaren uit Holland en Pruisen. Zeker tijdens de Hollands-Wendische Oorlog hadden deze conflicten een grote weerslag op de handel in het Noordzee en Oostzeegebied, maar ook tijdens de Dertienjarige Oorlog raakte het handelsverkeer ernstig ontregeld. In de onderzochte periode van 49 jaar zijn er 49 conflicten teruggevonden, wat de hierboven beschreven conflicten in perspectief plaatst: ondanks dat een aantal van deze conflicten een grote weerslag hadden op de betrokken handelaren, vond er gemiddeld slechts één conflict plaats tussen handelaren uit beide gebieden.

⁷¹ HUB VIII, nr. 989, p. 592-601. Voor het Hollandse schip dat gekaapt was: zie §43, p. 601.

⁷² BGO II, nr. 2265, p. 850.

⁷³ BGO II, nr. 2157, p. 783.

⁷⁴ Dollinger, *Die Hanse*, 377.

⁷⁵ Sedlar, *East Central Europe*, 399.

⁷⁶ BGO, nr. 2584, p. 947.

BETROKKEN PARTIJEN

Hoewel in dit onderzoek alle partijen in Holland, Zeeland en Pruisen centraal stonden, waren niet allen even vaak betrokken bij de conflicten. Slechts een klein aantal handelaren uit een beperkt aantal steden waren stelselmatig betrokken bij conflict en deze speelden dan ook zeer waarschijnlijk de belangrijkste rol in de onderlinge handel. In de onderstaande tabel staan de actoren die betrokken waren bij de verschillende conflicten weergegeven, gerangschikt op hoe vaak zij bij een conflict betrokken waren.

TABEL 1 DE AFKOMST VAN HANDELAREN BETROKKEN BIJ CONFLICTEN

HOLLAND & ZEELAND	FREQUENTIE	PRUISEN	FREQUENTIE
Amsterdam	14	Danzig	35
Holland en Zeeland	15	Pruisen	9
Brielle	3	Hanze	2
Haarlem	2	Grootmeester	1
Zierikzee	3	Elbing	1
Heer van Veere	3	Koningsbergen	1
Hertog van Bourgondië	1	Thorn	1
Hoorn	2		
Middelburg	2		
Arnhem	1		
Schiedam	1		

De Bourgondische Nederlanden: Holland en Zeeland

Gedurende de vijftiende eeuw kwam Amsterdam op als een van de belangrijkste handelssteden in Holland, het is dan ook niet verwonderlijk dat de Amstelstad en zijn handelaren het vaakst betrokken waren bij de conflicten. Bij ongeveer 40% van de geschillen speelt de Amstelstad een belangrijke rol. Het eerste conflict waarbij Amsterdam betrokken is, vond plaats in februari 1434, toen het stadsbestuur van Danzig aan Amsterdam schreef over het feit dat een van hun poorters zijn schip was kwijtgeraakt. *Hinric Kattenor* beweerde dat zijn schip gekaapt was door de Amsterdammer *Andres Auwelsson*. Vermoedelijk gebeurde dit omdat *Auwelsson* eerder zelf het slachtoffer was geworden van kaapvaart toen hij met zijn schip over de Sont voer en probeerde hij op deze manier een schadevergoeding te bewerkstelligen. Hier lijkt dan ook sprake te zijn van een klassiek geval van represaillerecht, zoals dat vaak in de middeleeuwen werd toegepast om conflicten op te lossen. Danzig verwachtte van het Amsterdamse stadsbestuur dat de gestolen goederen teruggegeven zouden worden en besloot de klachten vooralsnog niet door te geven aan de grootmeester van de Duitse Orde, zodat de Amstelstad vooralsnog geen ‘grote schade zou lijden’.⁷⁷

⁷⁷ BGO I, nr. 1200, p. 304.

Gedurende de rest van de vijftiende eeuw, maar vooral tijdens de Hollands-Wendische Oorlog en de Dertienjarige Oorlog, zouden Amsterdammers een grote betrokkenheid hebben bij de geschillen tussen beide partijen. Doordat Amsterdam zich had ontwikkeld tot de belangrijkste handelsstad van Holland waren Amsterdammers in groten getale aanwezig in het Oostzeegebied.⁷⁸ Het is dan ook niet verwonderlijk dat het juist handelaren uit deze stad waren die vaak betrokken waren bij botsingen tussen handelaren uit beide gebieden. Daarnaast dient er ook rekening gehouden te worden met de houding van de Amsterdammers: vooral deze stad lijkt een uiterst offensieve politiek te voeren als het aankwam op de handel met het Oostzeegebied. Het waren Amsterdamse handelaren die verantwoordelijk waren voor het kapen van het grootste aantal Pruisische schepen tijdens de Hollands-Wendische Oorlog, en tijdens de Dertienjarige Oorlog was het de Amstelstad die de handelsblokkades in Pruisen doorbrak en in aanvaring kwam met handelaren in Danzig.⁷⁹ Later zullen wij zien dat deze offensieve houding ook zichtbaar is bij de conflictbeheersing.

Daarnaast valt aan de hand van de bronnen te concluderen dat in 40% van de gevallen meerdere Hollandse steden betrokken waren bij conflicten. Een voorbeeld hiervan kan gevonden worden in het conflict over de 22 gestolen Pruisische schepen: hoewel al vrij snel duidelijk was dat het Amsterdamse kapers waren die verantwoordelijk waren voor deze diefstal, werd de verantwoordelijkheid hiervoor gelegd bij alle Hollandse en Zeeuwse steden. De Duitse koopman schrijft hierover aan het stadsbestuur van Danzig dat dat “*de Hollanders unde Zelanders des donredages vor pinxten latest vorleden vor de Trade quemen myt 104 schepen, darunder dat omtrend 45 myt vorkastelen weren*” en vervolgens de schepen kaaptten.⁸⁰ Een ander voorbeeld hiervoor kan gevonden worden in 1447, toen de Pruisische en Lijflandse steden klaagden dat de Hollandse en Zeeuwse steden de afspraken van het Verdrag van Kopenhagen niet naleefden.⁸¹

Ook hier is dus sprake van represaille recht: de gemeenschap van de dader van de aangerichte schade werd verantwoordelijk gehouden voor de schade. Het is hierbij opmerkelijk dat het in het geval van Holland in veel gevallen geheel Holland en Zeeland verantwoordelijk werd gehouden voor de acties van maar een kleine groep handelaren. In veel gevallen zorgde deze collectieve aansprakelijkheid ervoor dat er vertrouwen tussen handelaren ontstond, wat een belangrijk fundament voor internationale handel was. Handelaren hadden immers er geen belang bij potentieel grootschalige conflicten te laten ontstaan, omdat dit hun hele handelsgemeenschap zou raken.⁸² Binnen Holland ontstond dan ook veel ergernis over het gedrag van een aantal handelaren en steden: slechts een kleine groep steden was verantwoordelijk voor het grootste aantal conflicten, maar men werd er collectief op aangesproken. Er moeten dus belangen hebben gespeeld die het voor bepaalde partijen aantrekkelijk maakte om de confrontatie te zoeken, in plaats van deze uit de weg te gaan.

Het is opmerkelijk dat ook een aantal kleinere steden, zoals Brielle en Zierikzee, in een aantal gevallen betrokken raakte bij geschillen, meer dan het geval was in Pruisen. Dit kan ten dele verklaard worden doordat het aantal steden in Holland en Zeeland groter was in vergelijking met Pruisen, maar het wijst er ook

⁷⁸ Van der Zee, *De Wendische Oorlog*, 59.

⁷⁹ BGO II, nr. 2144, p. 776.

⁸⁰ HR II-2, nr. 240, p. 194.

⁸¹ BGO II, nr. 1850, p. 629.

⁸² Mika Kallioinen, *The Bonds of Trade: Economic Institutions in Pre-Modern Northern Europe* (Cambridge 2012) 115.

op dat, naast Amsterdam, ook een aantal kleinere steden actief handeldreven met het Oostzeegebied. Een voorbeeld hiervan vond plaats in 1476, toen in Middelburg een schip uit Danzig in beslag wordt genomen nadat een handelaar uit die Zeeuwse stad schade was berokkend door een Pruisische handelaar.⁸³ Dit voorbeeld is ook kenmerkend voor de overige conflicten waarbij ‘kleinere’ Hollandse en Zeeuwse handelssteden betrokken waren: over het algemeen betrof het kleine incidenten waarbij bijvoorbeeld een of enkele schepen waren gekaapt. Bij de grotere conflicten waren in de meeste gevallen meerdere steden betrokken, veelal aangevoerd door Amsterdam. Aan de hand van de conflicthantering, die in het volgende hoofdstuk aan bod komt, zal echter duidelijk worden dat ook de stadsbesturen van vele andere Hollandse steden, hoewel niet betrokken geweest bij een geschil, wel een aandeel hadden in de conflicthantering.

Een opvallende naam in deze opsomming is de heer van Veere, Hendrik II van Borsele (1404-1474). Hendrik slaagde er in de vijftiende eeuw in om zijn macht fors uit te breiden in Zeeland door meer grondgebied te verwerven en zijn rechten te consolideren. Hierdoor wist Hendrik II de onbetwiste heerser op het Zeeuwse Walcheren te worden. Hiermee zou Hendrik een machtspositie krijgen waarmee ook de hertog van Bourgondië rekening diende te houden. Maar ook op zee zou de invloed van de heer van Veere sterk toenemen, wat onder andere duidelijk wordt aan de hand van de vele contacten die hij onderhield met koningen in heel Europa.⁸⁴ De heer van Veere wist zich tot admiraal van Zeeland te maken, waardoor hij verantwoordelijk werd voor de bescherming van havens en handelsvloten. In de periode rond 1436 werden Hendrik II door Filips de Goede ingezet om het Zwin te blokkeren om zo het rebellerende Brugge weer onder controle te krijgen. Het is dan niet geheel toevallig dat in een drietal gevallen de heer van Veere betrokken raakte bij een conflict met Pruisische zeelieden.⁸⁵

Een incident dat plaatsvond in 1435 toont hoe gemakkelijk kaapvaart uit de hand kon lopen: nadat Hendrik II schade had geleden door kaapvaart van Pruisische handelaren, begon de heer van Veere een kaperoorlog. Door de grote slagkracht van Hendrik II had dit grote gevolgen voor de verhoudingen tussen Holland en Pruisen en werd de handel op het Zwin uiteindelijk stilgelegd.⁸⁶ Als reden hiervoor droeg de Hanze aan dat men in Holland en Zeeland niet bereid was om maatregelen te nemen tegen de heer van Veere, maar het is maar de vraag of men überhaupt in staat was om maatregelen tegen deze machtige landsheer te nemen.⁸⁷

Ten slotte, valt de afwezigheid van de hertog van Bourgondië op. In 1457 raakte de hertog Filips de Goede persoonlijk in conflict met het stadsbestuur van Danzig, toen burgers van de Hanzestad uit het arrest van de hertog weg waren gezeild. Zij werden daarom uit de Bourgondische landen verbannen, wat door het stadsbestuur van Danzig als een onterechte maatregel werd ervaren.⁸⁸ Uiteindelijk zou dit de enige keer zijn dat de hertog zelf betrokken raakt bij een geschil: hier zien wij een eerste signaal dat erop wijst dat het vooral

⁸³ BGO II, nr. 2584, p. 947.

⁸⁴ Louis Sicking, ‘Ten faveure van Veere en vorst’, in: Peter Blom e.a., *Borsele Bourgondië Oranje. Heren en markiezen van Veere en Vlissingen 1400-1700* (Hilversum 2009) 28-29.

⁸⁵ Arie van Steensel, *Edelen in Zeeland: macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving* (Hilversum 2010) 218.

⁸⁶ BGO I, nr. 1217, p. 311.

⁸⁷ Sicking, ‘Ten faveure van Veere’, 28.

⁸⁸ BGO II, nr. 2155, p. 779.

de hertog van Bourgondië was die de betrekkingen met Pruisische handelaren in goede banen probeerde te leiden.

Pruisen

Aan de hand van de onderzochte bronnen wordt het duidelijk dat in Pruisen vooral handelaren uit Danzig betrokken raakten bij geschillen met handelaren uit Holland en Zeeland. Aan de hand van een van de oudste Hollandse koopmansboeken, die van *Symon Reyerszn.*, wordt duidelijk waarom: de gelijkenissen tussen Amsterdam en Danzig zijn treffend. Beide steden wisten zich vooral tijdens de vijftiende eeuw te ontwikkelen tot invloedrijke handelssteden, met overlaadplaatsen en functionerend als economische centrum voor de omliggende regio. Daarnaast hadden beide steden een gunstige natuurlijke ligging: de Zuiderzee werd beschermd door de Waddeneilanden, terwijl in de Pruisische Baai het schiereiland Hela de haven van Danzig afschermd. Daarnaast waren beide havens, ondanks dat daar op den duur wel maatregelen voor genomen moesten worden, bereikbaar voor de grootste zeeschepen uit de late middeleeuwen.⁸⁹ Door de aard van de handel van beide partijen werden zij op den duur vanzelf naar elkaar toe gevoerd: in Danzig werd vooral gehandeld in het voor de Hollandse handelaren zo belangrijke graan en hout, terwijl de Amsterdamse handelaren onder andere laken en zeep verhandelden.⁹⁰ Beide steden vulden elkaar hierdoor aan. Hoewel beide steden in veel gevallen gelijke belangen hadden - zoals beschreven keerde Danzig zich veelvuldig tegen maatregelen van de Hanze die ten doel hadden vreemde handelaren buiten te houden - , raakte men 33 keer toch in conflict met handelaren uit Holland en Zeeland.

Naast de grote betrokkenheid van Danzig bij de beschreven conflicten, valt het op dat in een aantal instanties de Hanze wordt aangesproken door Hollandse handelaren. In de meeste gevallen gebeurt dit op het moment dat de Hanze gezamenlijk optrekt om geschillen beslecht te krijgen. Een voorbeeld hiervan vond plaats in 1435, toen de afgevaardigden van de Pruisische en Wendische steden met de Hollanders onderhandelden vanwege de geschillen die tussen beide partijen bestaan. Hierbij had men als doel tot “*enem frundliken upslaghe*” [een vriendelijke verstandhouding] van een aantal jaar te komen.⁹¹ Hetzelfde gebeurde twee jaar later, toen de Hollanders tevens onderhandelden met de Hanze over het sluiten van een wapenstilstand.⁹² Toen ook deze onderhandelingen mislukten, vond er druk overleg plaats tussen de Bourgondische hertog en de grootmeester van de Duitse Orde, om niet ook met elkaar in conflict te raken: hoewel de grootmeester in de briefwisseling claimde dat de Pruisische handelaren niet bij het conflict betrokken waren, moest toch benoemd worden dat ook zij het slachtoffer waren geworden van kaapvaart die door de Hollanders was ondernomen, en er ook hier dus wel degelijk sprake was van een conflict tussen Holland en Pruisen.⁹³ Dat de Hanze niet alleen betrokken was bij grote conflicten blijkt in 1439, toen er

⁸⁹ Nicolaas Wilhelmus Posthumus, *De Oosterse handel te Amsterdam. Het oudst bewaarde koopmansboek van een Amsterdamse vennootschap betreffende de handel op de Oostzee 1485-1490* (Leiden 1953) 149.

⁹⁰ Milja van Tielhof, *De Hollandse graanhandel, 1470-1570. Koren op de Amsterdamse molen* (Leiden 1995) 96. Danzig was voor de graanhandel in zo'n grote mate belangrijk, dat andere Pruisische steden (zoals Elbing en Koningsbergen) alleen in 'duurtejaren' werd aangedaan.

⁹¹ BGO I, nr. 1261, p. 323.

⁹² DvH II, nr. 95, p. 96-70.

⁹³ BGO I, nr. 1289, p. 332; BGO I, nr. 1294, p. 333.

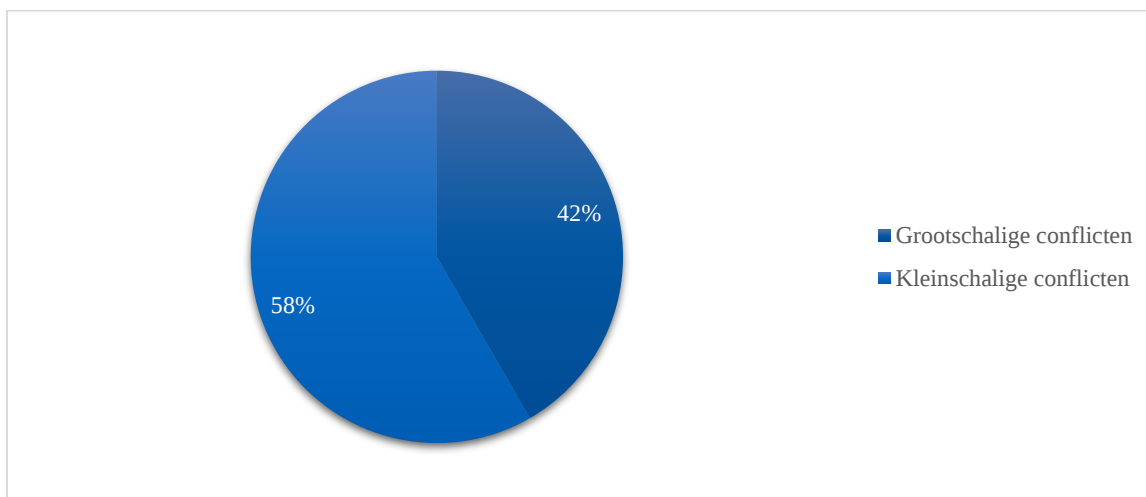
klachten naar Holland wordt gestuurd over de ‘schandelijke behandeling’ van een handelaar in het graafschap.⁹⁴ Over het algemeen lijkt de rol van de Hanze echter beperkt bij de conflictvoering.

Daarnaast moet de grootmeester van de Duitse Orde genoemd worden. In een drietal conflicten was het hoofd van de Duitse Orde zelf betrokken bij een geschil: de belangrijkste aanvaring vond plaats tijdens de Dertienjarige Oorlog, toen de grootmeester het de Hollandse handelaren verbood om handel te drijven met ‘vijandige steden’, met andere woorden Danzig. Als alternatief mochten de Hollanders handeldrijven met de residentiestad van de grootmeester, Koningbergen. Omdat dit aanbod in de wind werd geslagen, vaardigde de grootmeester een banbrief uit tegen de Hollanders, waardoor het hen verboden werd om handel te drijven in Pruisen.⁹⁵ Wat volgde was een periode waarin vooral grote onzekerheid heerste over de handel in Pruisen: hoewel er weinig gevallen bekend zijn van Hollandse schepen die gekaapt werden in de Oostzee, lag het gevaar hiervoor voortdurend op de loer.

Tenslotte, speelde de Poolse koning een rol bij één geschil. Tijdens de Dertienjarige Oorlog schaarden de Pruisische steden zich onder het gezag van de Poolse koning, wat door hem geaccepteerd werd. Hiermee werd hij de vertegenwoordiger van deze steden. Nadat in 1457 handelaren uit Amsterdam versperringen uit de havens van de grootmeester had gehaald, zorgde dit voor protesten van koning Kasimir, die via de hertog van Bourgondië de Amstelstad op deze overtredingen wees.

SCHAAL EN TYPEN CONFLICTEN

In figuur 3 staat de schaal van de conflicten weergegeven. Onder de eerste categorie vallen grote conflicten waarbij meer dan een vijftal handelaren betrokken waren en die in veel gevallen een grote weerslag hadden op het handelsverkeer tussen Noord- en Oostzeegebieden. Onder de tweede categorie vallen de conflicten waarbij slechts een of een beperkt aantal handelaren betrokken was en waarvan de gevolgen voor de handel beperkt waren.



FIGUUR 3 DE SCHAAL VAN DE BESCHREVEN CONFLICTEN

⁹⁴ BGO I, nr. 1384, p. 366.

⁹⁵ BGO II, nr. 2124-2125, p. 766; BGO II, nr. 2144, p. 776.

Wat aan de hand van de schaal opvalt is dat het grootste gedeelte van de conflicten, ongeveer 60%, relatief kleinschalige conflicten betrof. In vele gevallen betrof dit geschillen waarbij slechts één schip gekeapt was en waarbij een beperkte groep handelaren recht probeerde te halen. De weerslag van deze conflicten op de handel tussen Holland-Zeeland en Pruisen was dan ook beperkt. Van veel grotere invloed op de handel, hoewel schaarser, waren de grootschalige conflicten waarbij grotere groepen handelaren betrokken waren. In 40% van de gevallen was er sprake van een ingewikkeld geschil waarbij bijvoorbeeld onderhandeld moest worden over grote schaderegelingen, of klachten werden uitgewisseld over grote misstanden met betrekking tot de heffing van belastingen of paalgelden. Deze geschillen hadden een grotere weerslag op de handel, die op sommige momenten zelfs stil kwam te liggen.

In de tabel 4 staan de conflicten gerangschikt naar type: conflicten die te maken hadden met kaapvaart of represaille, handelsregels of belastingen, geweld of diefstal, verdragen en overige conflicten.

CONFLICTTYPE	FREQUENTIE	PERCENTAGE
A. Kaapvaart of represaille	28	57%
B. Handelsregels en belastingen	12	24%
C. Geweld of diefstal	9	18%
D. Verdragen	2	4%
E. Overig	9	18%

TABEL 4 DE TYPEN CONFLICTEN (TOTAAL PERCENTAGE HOGER DAN 100%, WANT SOMMIGE CONFLICTEN KUNNEN BIJ MEERDERE CATEGORIEËN WORDEN INGEDEELD)

Bij de conflicten tussen Holland-Zeeland en Pruisen is veruit het grootste percentage van het conflicten, meer dan de helft, veroorzaakt door kaapvaart of represaille. De vijftiende eeuw was een periode waarin de kaapvaart een flinke opleving doormaakte in het Noordzee- en Oostzeegebied, wat ook duidelijk wordt aan de hand van de bronnen. Veel van deze conflicten hadden het gevaar uit de hand te lopen, omdat een schip dat als represaille werd gekeapt, wat in veel gevallen voor alleen nog maar meer kaapvaart door de tegenstander zorgde. Landsheren en andere invloedrijke bestuurders deden er dan veel aan om kaapvaart te beperken, maar vaak lukte dat niet.

Daarnaast valt het op dat er veel conflicten plaatsvonden die te maken hadden met handelsregels in steden en gebieden, maar ook met de belastingen die men overzees moest betalen. Een voorbeeld daarvan vond plaats in 1434, toen de Duitse koopman, de grootmeester en afgevaardigden van de Hanze overleggen met afgevaardigden uit Holland en Zeeland over handelsregels. De Hanzelieden klaagden dat goederen die op de Hollandse en Zeeuwse kusten aanspoelden in beslag werden genomen en verhandeld, wat in tegenspraak was met de privileges die de Duitse koopman van de keizer van het Heilige Roomse Rijk zou hebben gekregen. Daarnaast klagen de handelslieden over de hoogte van de belastingen die in de Noordzeesteden betaald dienden te worden.⁹⁶ Dat het niet alleen in Holland en Zeeland misging met deze

⁹⁶ HR II-1, nr. 357, p. 233.

handelsregels blijkt in 1456. Schippers en handelaren uit Amsterdam klaagden toen over hoe zij werden behandeld in Pruisen: als de schepen daar werden gelost, was het hen verboden om nieuwe goederen te laden, “welke onredelijke nyeuwicheyt die scippers vernemende”.⁹⁷ Ook hadden de Hollanders en Pruisen over en weer klachten over het paalgeld (een belasting waarvan de opbrengst besteed werd aan veiligheidsmaatregelen voor de scheepvaart, zoals bebakening en vuurtorens) dat zij in elkaars gebieden moesten betalen.⁹⁸ Hoewel minder talrijk dan geschillen over gestolen schepen, vinden wij daardoor ook gedurende de hele periode klachten over handelsregels en belastingen.

Daarnaast was er in een tweetal gevallen sprake van een geschil over een verdrag of vredesonderhandelingen. Zoals wij in het volgende deel zullen zien speelden deze onderhandelingen een zeer grote rol in de conflicthantering, maar kwam het op zeer veel momenten voor dat gemaakte afspraken niet werden nagekomen. Het is dan ook nog maar de vraag in hoeverre dit een effectieve manier van conflicthantering is. Tenslotte was er een negental conflicten die te maken hadden met geweld, diefstal of overige misstanden. Een voorbeeld daarvan vond plaats in 1437, toen een Amsterdammer in Danzig werd verwond aan zijn been en uiteindelijk overleed.⁹⁹ Wat echter opvalt is dat er maar relatief weinig sprake is van zulke conflicten: men zou er meer verwachten in een onrustige periode als de vijftiende eeuw.

CONCLUSIE

Uit de bronnen valt op te maken dat er gedurende de Bourgondische Tijd minstens 49 conflicten plaatsvonden tussen handelaren uit Holland en Pruisen. De meeste geschillen vonden plaats in de eerste tien jaar van deze periode: op het moment dat de heer van Veere zijn macht liet gelden op de zeearmen rondom Zeeland en de kaapvaart tussen Hollanders en de Hanze – met vooral de Wendische Steden – uit de hand liep. De schepen uit Pruisen die tijdens de Brugse Opstand werden gekaapt, werden dat omdat zij de blokkade van het Zwin door de heer van Veere negeerden en de schepen van deze Zeeuwse heerser schade aanrichtten. Daarnaast werd een grote hoeveelheid Pruisische schepen buitgemaakt tijdens de Hollands-Wendische Oorlog, hoewel de grootmeester van de Duitse Orde uitdrukkelijk de Pruisische neutraliteit duidelijk had gemaakt in de aanloop naar deze oorlog. De meeste conflicten die plaatsvonden hadden dan ook te maken met kaapvaart of represaille en waren daardoor, bij gebrek aan goede rechtspraak, moeilijk definitief op te lossen. Daarom, maar ook omdat men de geschillen voor eigen belang wilde uitbuiten, zouden veel grote conflicten lange tijd voortslepen.

Het aantal van 49 conflicten in de onderzochte periode betekent echter dat er gemiddeld slechts één conflict per jaar plaatsvond, wat voor de hoeveelheid handel die er gedreven werd betrekkelijk laag was. Het valt verder op dat er relatief weinig conflicten over geweld of diefstal zijn, en in zijn geheel geen conflicten over contracten. In de onderzochte periode is er slechts eenmalig sprake van klachten over goederen die niet aan bepaalde eisen voldoen: in 1470 schreef het stadsbestuur van Danzig dat er in het jaar daarvoor ‘groot

⁹⁷ BGO II, nr. 2155, p. 779.

⁹⁸ Zie bijvoorbeeld: BGO II, nr. 2356, p. 879.

⁹⁹ BGO I, nr. 1291, p. 332.

bedrog' plaatsvond met haring die door Amsterdamse handelaren naar de Pruisische stad was gebracht.¹⁰⁰ Waar zijn de andere conflicten? Vermoedelijk moeten er meer conflicten plaats hebben gevonden, met name met betrekking tot contracten die niet werden nagekomen, maar zijn hiervan geen sporen meer terug te vinden omdat zij werden opgelost doormiddel van *private order solutions*: handelaren zorgden onderling, doormiddel van de hulp van vrienden en familie, voor een conflictoplossing. Hierdoor waren instanties niet betrokken bij het conflict, waardoor er geen tot weinig bewijzen meer zijn overgeleverd in de stadsarchieven. Al met al moet het aantal conflicten ongetwijfeld hoger hebben gelegen.

Hoe verhoudt zich dit tot de literatuur, kunnen wij een vijandigheid vinden in de bronnen of is er vooral sprake van samenwerking? Op een aantal momenten is er aantoonbaar sprake van vijandigheid, die vooral afkomstig is vanuit Amsterdam. Het is aannemelijk dat er zeker tijdens de Hollands-Wendische Oorlog, maar ook tijdens de Dertigjarige Oorlog er een doelbewuste offensieve politiek gevoerd wordt door Hollandse handelaren. Men probeerde de handel verder te versterken en schuwde daarbij geweld niet, zoals het bouwen van een oorlogsvloot tijdens de Hollands-Wendische Oorlog toont. Daarnaast is men niet bereid om de afspraken die tijdens de Vrede van Kopenhagen gesloten werden, na te leven. Dit waren echter uitzonderingen: gedurende het grootste gedeelte van de periode verliep de handel tussen handelaren uit Holland en Pruisen voortvarend, met een relatief klein aantal conflicten tot gevolg.

Dit kleine aantal geschillen betekent echter niet dat de conflicten die gevonden zijn, geen grote weerslag hebben gehad op de betrokken handelaren. Van tijd tot tijd werd er veel schade aangericht, waardoor slepende geschillen ontstonden die door beide partijen beheerst dienden te worden. In het volgende deel zal dit aspect van de conflicthantering nader worden beschouwd: hoe losten handelaren de onderlinge conflicten op, wie waren hierbij betrokken en hoe efficiënt was de conflictoplossing?

¹⁰⁰ HUB IX, nr. 739, p. 670.

DEEL II – DE CONFLICTHANTERING

Eén van de grootste uitdagingen waarmee handelaren in laatmiddeleeuws en vroegmodern Europa werden geconfronteerd, was het omgaan met conflicten. Omdat handelaren vaak ver van huis waren, waren zij afhankelijk van de instituties die voor hen in het leven waren geroepen door de stadsbesturen of landsheren van de gebieden waar zij te gast waren. In de geschiedschrijving bestaat veel discussie over hoe handelaren onderlinge conflicten probeerde op te lossen: vond er door de opkomst van de eerste ‘staten’ een centralisatie van de rechtspraak plaats, waardoor de conflictoplossing gestroomlijnd kon worden, of waren het juist de individuele steden die een belangrijke rol speelden bij de conflictregulering?

Met de introductie van de *New Institutional Economics* door historicus Douglas North is er meer aandacht gekomen voor alle instituties die meespelen bij het creëren van gunstige handelsomstandigheden voor handelaren. Belangrijk hierin was het terugbrengen van de transactiekosten, dat wil zeggen: alle kosten die gemaakt worden om handel mogelijk te maken. Aan de hand van de transactiekosten is het mogelijk om inzicht te krijgen in hoe efficiënt (internationale) handel verliep. Aan het einde van de middeleeuwen daalden deze kosten in rap tempo, wat volgens North een veel positievere invloed op de handel had dan het terugbrengen van de productiekosten (de kosten die gemaakt worden om een product te vervaardigen).¹⁰¹ De instellingen die in het leven werden geroepen om de handel te vereenvoudigen waren dan ook van groot belang voor het stimuleren van de internationale handel, omdat hierdoor de transactiekosten zouden dalen. Eén van de ontwikkelingen die een bijdrage leverde aan het terugbrengen van de transactiekosten was het effectiever maken van de conflictoplossing: immers, door het terugbrengen van de risicokosten (de kosten die een handelaar maakte door de risico's die hij liep, bijvoorbeeld door de kans dat zijn schip gekaapt zou worden), zouden de algehele transactiekosten ook dalen, waarmee de internationale handel verder gestimuleerd werd.

Het debat tussen economische historici richt zich vooral op de rol van instituties zoals gilden, en de invloed van landsheren en stedelijke overheden op de conflictoplossing. Het kunnen oplossen van conflicten wordt vaak als randvoorwaarde gezien voor het creëren van gunstige arbeidsvoorwaarden en daardoor voor economische groei. Aangetoond is al dat handelaren er in de meeste gevallen voor kozen om *niet* gebruik te maken van rechtspraak, maar te kiezen voor bemiddeling en arbitrage.¹⁰² In andere gevallen, zoals vaak het geval was bij diefstal op zee, koos men voor represaille om schade te kunnen verhalen, waarmee men dus het heft in eigen handen nam.

Echter, blijkt dit een te eenzijdige insteek te zijn. Hoewel handelaren bij veel conflicten probeerden tot een oplossing te komen, omdat vreedzame verhoudingen gunstigere handelsomstandigheden creëren, werd in veel gevallen toch geen oplossing gevonden.¹⁰³ De ‘normale’ gang van zaken was dat er conflicten op meerdere niveaus plaatsvonden, waarbij betrokken actoren er vaak voor kozen om geen oplossing te

¹⁰¹ John Munro, ‘The ‘New Institutional Economics’ and the Changing Fortunes of Fairs in Medieval and Early Modern Europe: The Textile Trades, Warfare, and Transaction Costs’, in: *VSWG: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 88 (2001) 1-44. Hier: 2-3.

¹⁰² Het voorgaande hoofdstuk, maar ook: Wubz-Mrozewicz, ‘Conflict management’, 102.

¹⁰³ Wijffels, ‘Introduction: Commerical quarrels’, 3.

zoeken, maar bijvoorbeeld het conflict te laten sluimeren of juist te escaleren. Daarom wordt er in dit hoofdstuk gekeken hoe de actoren probeerden conflicten te beheersen, en niet alleen maar probeerden op te lossen. Belangrijk hierbij is onder andere de diplomatie – zoals bestudeerd door de *New Institutional Economics* – die plaatsvond tussen de steden en landsheren van Holland en Pruisen, die een goed inzicht geven in de interactie bij commerciële conflicten.

INSTRUMENTEN BIJ CONFLICTBEHEERSING

Handelaren hadden een aantal instrumenten tot hun beschikking voor het beheersen van conflicten. Voor het bestuderen van deze instrumenten is Justyna Wubs-Mrozevicz met een proces-georiënteerd model gekomen waarin een aantal verschillende gereedschappen van de handelaar voor de regulering van conflicten aan bod komen. Deze zijn als volgt:

- Preventie als onderdeel van de taak van de (stedelijke) overheid voor het creëren van gunstige handelsomstandigheden voor handelaren;
- Provocatie om zo verandering te bewerkstelligen;
- Het in standhouden van de *status quo* indien er geen oplossing gevonden kon worden;
- Escalatie en de-escalatie om het conflict te kunnen sturen;
- Conflictoplossing, met een duidelijk einde, zoals een veroordeling of verdrag.¹⁰⁴

Zoals duidelijk wordt, is conflictoplossing slechts één van de instrumenten die handelaren tot hun beschikking hadden voor conflictbeheersing. In de eerste plaats probeerden de overheden om conflicten te voorkomen: juist de stedelijke overheden waren erbij gebaat om conflicten voor hun handelaren te voorkomen en zo gunstige handelsomstandigheden te creëren. Dit kon bijvoorbeeld gedaan worden door het reguleren van de markten en regels op te stellen voor handelswaar. Daarnaast was het voor de handelaren mogelijk om de tegenpartij te provoceren of een conflict te escaleren (of juist te de-escaleren). Het onderscheid tussen provocatie en escalatie ligt in het feit dat men bij escalatie *zelf* het initiatief neemt in de situatie, terwijl men bij provocatie de tegenpartij probeert uit te lokken en zodoende een crisissituatie creëert. Ten slotte kon men er voor kiezen om de *status quo* in stand te houden, waarbij er noch geëscaleerd werd, noch een permanente oplossing werd gezocht. Een wapenstilstand is een voorbeeld van dit laatste aspect.

De hierboven beschreven strategieën moeten niet worden gezien als verschillende, opeenvolgende fases in een conflict, maar als verschillende elementen.¹⁰⁵ Dit betekent dat verschillende elementen tegelijkertijd plaats konden vinden, bepaalde elementen niet aanwezig waren bij een bepaald geschil, of dat er – zoals eerder besproken – helemaal geen oplossing werd gevonden. In de volgende paragrafen komen de verschillende conflicten aan bod en wordt er bestudeerd welke strategieën voor conflictoplossing werden toegepast.

¹⁰⁴ Wubz-Mrozevicz, 'Conflict management', 102.

¹⁰⁵ Zie bijvoorbeeld: Oliver Ramsbotham, *Contemporary Conflict Resolution* (Cambridge 2011) 15-16.

Eenvoudige conflicten: gericht op conflictoplossing

De gevolgen van de eenvoudige, kleinschalige geschillen waren voor de algemene betrekkingen meestal klein en volgens de bronnen konden zij ook relatief snel worden opgelost. Als wij de bronnen mogen geloven gebeurde dit in de meeste gevallen door middel van diplomatie, in enkele gevallen brachten de betrokken partijen de zaak voor een gerecht. Aan de hand van de conflictbeheersing kunnen we echter ook concluderen dat men hier tegen de beperkingen van de primaire bronnen aanloopt: zoals gezegd zijn in de *Bronnen tot de Geschiedenis van den Oostzeehandel* en de *Hanzerecesse* regesten opgenomen die zijn gevonden in de vele stadsarchieven in Nederland en Duitsland. Het gevolg hiervan is dat er in de meeste gevallen dan ook gevallen boven water komen waarbij sprake is van rechtsspraak of diplomatie. Gevallen van *private order sollutions*, of andere informele wijzen van conflictoplossing, zijn logischerwijs minder vaak opgenomen in deze primaire bronnenedities. Het is daarom ook aannemelijk dat het aantal kleinschalige geschillen een stuk hoger moet hebben gelegen dan terug te vinden is in de bronnen. Het is aan de hand van de onderzochte bronnen dan ook niet mogelijk om uitspraak te doen over hoeveel kleinschalige geschillen er plaats hebben gevonden, of welke instrumenten precies werden gebruikt voor de beheersing van kleinschalige conflicten. Wel is het mogelijk om uitspraken te doen over de effectiviteit van de middelen die men hoofdzakelijk tegenkomt in de primaire bronnenuitgaven.

Bij een groot aantal conflicten in de bronnen, met name wanneer er sprake was van een geschil waarbij slechts een beperkt aantal individuen betrokken waren, werden er slechts een beperkt aantal strategieën gebruikt door de betrokkenen. In veel gevallen is er sprake van preventie en conflictoplossing. Voor kleinschalige geschillen zijn er een aantal voorbeelden aan te wijzen van handelaren die gebruik maken van rechtbanken die door stedelijke overheden in het leven zijn geroepen om zo handelaren te faciliteren bij de conflictoplossing. Het doel hiervan was dat conflicten konden worden voorkomen (immers, als men het risico had voor een rechtbank gedaagd te worden, was men minder snel geneigd overtredingen te begaan).

Een voorbeeld van een conflict waarbij slechts een aantal individuen betrokken waren, vond plaats in de periode 1431-1433, toen er een geschil was tussen de Amsterdammer *Jan Pauwelszoen* en de Danziger *Jan van Goch* over het eigendom van 215 Revaler Mark. Het bedrag was oorspronkelijk van een Rijnlander, *Jan Betten* geheten, die in Riga verbleef en een achtste aandeel in een schip had, samen met *Jan van Goch*. *Jan Pauwelszoen* claimde voor de Amsterdamse rechtbank echter dat *Van Goch* het geld van *Betten*, de zwager van *Pauwelszoen*, onterecht had genomen. Hoewel *Van Gogh* met een ‘bezegelde brief’ van *Jan Betten* voor het gerecht kwam, oordeelde de Amsterdamse schout en schepenen toch dat het geld terugbetaald moest worden aan *Pauwelszoen*. De reden hiervoor was dat de zegel op de brief gebroken was, maar nog belangrijker, omdat ‘*Jan Betten weerd to Revel doot gheweest hadde*’. *Betten* was dus niet meer in leven en daardoor überhaupt niet in staat geweest om het geld aan *Van Gogh* te geven. Daarbovenop kwam ook nog eens dat *Van Gogh* te laat verscheen voor het gerecht, waardoor alle bezwaren van de Danziger werden afgewezen en hij het bedrag moest betalen aan *Pauwelszoen*. Omdat *Van Gogh* zelf niet in staat was om het geld te betalen, stonden twee van zijn vrienden daarvoor in: *Jan van Diemen* en *Jacob Janszoen* zouden de 250 Revaler Mark hebben betaald aan *Pauwelszoen*. In 1433 schrijft het Amsterdamse stadsbestuur dat het

geld op dat moment is ontvangen, hoewel er dan nog enige onenigheid bestaat tussen Pruisische lieden over wie de exacte kosten van het proces en de schadevergoeding moet betalen.¹⁰⁶

Bij het conflict tussen *Pauwelszoen* en *Van Gogh* is er zeer duidelijk sprake van conflictoplossing: beide partijen komen voor het gerecht van Amsterdam en bepleiten daar hun zaak (hoewel *Van Gogh* er niet in slaagde om daar op tijd te komen). Uiteindelijk werd het geschil met succes beslecht, nadat de rechtbank oordeelde dat *Van Gogh* het bedrag ten onrechte van *Jan Betten* had genomen en het moest betalen aan *Pauwelszoen*. Hoewel het vervolgens nog twee jaar duurde voordat het bedrag aantoonbaar was betaald, kwam het conflict daarmee ten einde. Dit conflict betreft echter wel een uitzondering: in veel gevallen werd ook bij kleine conflicten meer ingezet op diplomatie om de strijdende partijen dichter bij elkaar te krijgen. Rechtbanken kwamen hierbij vaak niet te pas.

Ook als er sprake was van financiële kwesties, werd er in veel gevallen diplomatie toegepast. Dit ziet men bijvoorbeeld terug in december 1445, toen schuldeisers bij de erfgenamen van ene *Helena Slijmsche* aankloppen vanwege een achterstallige betaling. Na overleg tussen de stadsbesturen werd er besloten dat er vanuit Hoorn een afgevaardigde van de schuldeisers moest worden gestuurd die een snelle oplossing van het conflict kon bewerkstelligen.¹⁰⁷ En zo schreef Amsterdam in 1476 aan Elbing dat de Amsterdammer *Heynrich Mathijsz.* klaagde over het feit dat hij in 1456 een vrijgeleide had gekregen van de *gubernator* (een soort stadhouder) in Pruisen en desondanks toch werd aangehouden in de Pruisische stad.¹⁰⁸ Danzig schreef bijvoorbeeld in 1476 dat *Peter Blek*, ondanks het feit dat er een bestand was gesloten tussen Holland en Danzig, een schip van *Heinrich Nederhof* (een burger uit Pruisen) in beslag had genomen.¹⁰⁹

Bij het grootste gedeelte van de eenvoudige conflicten waarbij slechts een aantal actoren betrokken waren, zochten de betrokken partijen naar een oplossing van het geschil. Dit valt ook te verklaren, want wanneer een individuele handelaar schade had geleden, zeker wanneer het een groot gedeelte was van de goederen die hij verhandelde, was het zijn hoogste prioriteit om een schadevergoeding te bewerkstelligen. Met de kleine marges waarmee handelaren te maken hadden, kon een schade bij een bepaalde handelsmissie ervoor zorgen dat een handelaar in het daaropvolgende jaar niet meer in de gelegenheid was om een nieuwe handelsreis te ondernemen naar Pruisen. Daarnaast speelden er bij de kleine conflicten weinig politieke belangen, waardoor de conflictoplossing niet werd gehinderd doordat er op de achtergrond geen tegengestelde belangen speelde. Desondanks kon het wel een aantal jaar duren voordat een conflict daadwerkelijk was beslecht en de schadevergoedingen waren bepaald, maar dit werd ook veroorzaakt door de grote afstand tussen beide gebieden: het afleggen van de handelsroutes tussen Holland en Pruisen kostte minstens een aantal weken, waardoor het contact tussen beide gebieden erg langzaam verliep.

Grootschalige conflicten: onwil

Zijn de bronnen wat betreft kleinschalige geschillen schaars, hoe anders is dat voor de grootschalige conflicten. Zoals men mag verwachten, waren de grootschalige conflicten veel moeilijker op te lossen. Dit is

¹⁰⁶ HUB VI, nr. 1096, p. 608; BGO I, nr. 1197, p. 303.

¹⁰⁷ BGO II, nr. 2105, p. 764.

¹⁰⁸ BGO II, nr. 2584, p. 947.

¹⁰⁹ BGO II, nr. 2584, p. 947.

ook terug te zien in de hoeveelheid strategieën die werden toegepast voor de conflictbeheersing. Hoewel er in de meeste gevallen sprake was van diplomatie tussen de partijen – rechtspraak was immers geen oplossing wanneer er vele honderden handelaren betrokken waren bij een conflict tussen meerdere steden uit Holland en Pruisen – gebeurde dat veel minder met conflictoplossing in gedachten. In de volgende paragrafen zal dit aangetoond worden aan de hand van de aanloop naar en de gevolgen van de Hollands-Wendische Oorlog. Duidelijk zal worden dat er vooral in Holland grote onwil bestond om tot een oplossing te komen en dat hiervoor politieke beweegredenen aan te wijzen zijn.

Al vanaf het begin van de onderzochte periode spelen er spanningen tussen handelaren uit Holland en de Hanze. Zoals beschreven zorgde kaapvaart door Holland en de Hanze al aan het begin van de vijftiende eeuw voor de nodige spanning. Hier kwam tijdelijk een einde aan, toen in mei 1435 een wapenstilstand werd gesloten tussen Holland en de Hanze (specifiek door de raadszendsboden van Hamburg en Danzig, de overlieden van de Hanze in Vlaanderen in naam van de Wendische steden). Deze wapenstilstand had als doel het stoppen van de kaapvaart op de Noord- en Oostzee en de vrije handel in beide gebieden veilig te stellen. Daarnaast werd bepaald dat alle goederen die door beide partijen werden vastgehouden, moesten worden vrijgelaten. Verder zouden er nadere overleggen plaats moeten vinden tussen afgevaardigden uit Holland en Pruisen over goederen en schepen die in Pruisen sinds februari 1435 in beslag waren genomen.¹¹⁰ De partijen kiezen er hier dus gezamenlijk voor om het conflict te de-escaleren en de status quo in stand te houden, waarmee men het doel had de handelsbetrekkingen niet verder te schaden.

Het in standhouden van de *status quo* ging een aantal jaar goed, maar in augustus 1437 beginnen de eerste tekenen zichtbaar te worden dat de Hollanders het staakt-het-vuren niet meer willen verlengen. Op dat moment laat Filips de Goede aan de hoogmeester van de Duitse Orde weten dat de overleggen met de Wendische steden over een nieuw bestand zijn mislukt en dat er een oorlog aanstaande is. De hertog vraagt aan zijn Pruisische ambtsgeenoot of tijdens de komende oorlog de vrije handel in beide gebieden gewoon mogelijk blijft. Hierna werd in april 1438 de officiële kaperoorlog tegen de Wendische steden begonnen.

Al snel na het beginnen van deze kaperoorlog worden ook Pruisische schepen het slachtoffer van de kaapvaart. Wat betekent dit voor de strategieën die men toepaste? Het afkondigen van de kaperoorlog tegen de Wendische steden specifiek (maar in de praktijk ook tegen de Pruisische steden), moet gezien worden als een ernstige escalatie van de conflictbeheersing. In plaats van via conflictoplossing tot het beslechten van de geschillen te komen, koos men er in Holland voor om de geldende staakt-het-vuren niet langer te verlengen en tot oorlog over te gaan, met alle gevolgen voor de handelsomstandigheden van dien. Er is hier echter sprake van het voortzetten van de conflictbeheersing. Ondanks dat men er in de klassieke literatuur vanuit gaat dat men opzoek gaat naar een oplossing voor de geschillen die tussen beide gebieden waren ontstaan, koos men in Holland voor het offensief om zo de conflicten voor het eigen gewin in te zetten en indien mogelijk in eigen voordeel te beslechten.¹¹¹

De schade die Hollanders Pruisische handelaren aandeden, moest volgens de Vrede van Kopenhagen vergoed worden. Voor de 22 zoutschepen die bij Brest waren gekaapt dienden de Hollanders een

¹¹⁰ BGO I, nr. 1221, p. 312.

¹¹¹ Hoofdzakelijk: Seifert, *Kompagnons und Konkurrenten*.

schadevergoeding van 9.000 Lübeckse ponden te betalen, een immens bedrag. Daarnaast werd bepaald dat er nadere overleggen plaats zouden vinden over de schadeafhandeling voor andere schepen die waren gekaapt.¹¹² Hoewel de afspraken tussen beide partijen erg duidelijk waren, werd gedurende de vijftiende eeuw duidelijk dat men in Holland, met Amsterdam voorop, niet bereid was om de schadevergoeding te voldoen. Dit zorgde ervoor dat er al in januari 1442 klachten van de Pruisische steden kwamen over het uitblijven van de betaling van de eerste termijn van de schadevergoeding. Deze had op kerstavond 1441 voldaan moeten worden. De Raad van Holland nam het vervolgens op voor de Hollandse steden, door te stellen dat de Vrede van Kopenhagen nog niet ten uitvoer gebracht kon worden doordat de Amsterdammers nog geen rekenschap hadden willen afleggen over de gekaapte schepen.¹¹³ Daarnaast greep de Raad ook de afwezigheid van hertog Filips van Bourgondië aan als excuus: hierdoor konden de verdragen niet worden bezegeld, en daardoor nog niet definitief gemaakt worden. Zeker vanuit Hollandse kant lijkt er een onwil te bestaan voor de betaling van de schadevergoedingen, wat gedurende de gehele vijftiende eeuw het geval blijft.

Vanaf 1442 doet zich een interessante ontwikkeling voor, toen de hertogin van Bourgondië zich bezig gaat houden met de communicatie met Pruisen. Isabella van Portugal (1397-1471) erkende dat er door een aantal Amsterdammers schepen waren gekaapt die toebehoorden aan Pruisische handelaren en benadrukte dat dit tegen de bevelen van de Bourgondische hertog in was gebeurd. Hoewel men bereid was om hiervoor een schadevergoeding te betalen, was dit nog niet gelukt, doordat de Amsterdammers geen verantwoording voor de schade wilden afleggen.¹¹⁴ Uiteindelijk besloot de Amstelstad dat zij helemaal geen bijdrage wilden leveren aan de herstelbetaling. De schuld van het niet kunnen betalen van de schadevergoeding werd dan ook in zijn geheel bij Amsterdam gelegd, dat “*rebel en overhorich* (weerbarstig)” was.¹¹⁵

Gedurende de jaren na het sluiten van de Vrede van Kopenhagen wordt duidelijk dat er door de Hollandse en Bourgondische bestuurders de *status quo* in stand gehouden werd. Het wordt echter ook duidelijk dat dit niet voortkomt uit onwil vanuit geheel Holland, maar vooral wordt veroorzaakt door de Amsterdamse houding: een groot gedeelte van de andere Hollandse steden wilde de banden met Pruisen weer herstellen, maar werd hierbij dwarsgezet door Amsterdam dat iedere toenadering weigerde. Uiteindelijk leidde dit ook tot spanningen in Holland zelf. Om de Amstelstad weer in het gareel te krijgen kondigde de hertogin geen halve maatregelen aan: er werd bevolen dat alle Bourgondische onderdanen burgers van Amsterdam moesten arresteren en hun goederen in beslag te nemen.¹¹⁶ Deze goederen dienden vervolgens verkocht te worden zodat de opbrengst kon worden gebruikt voor de schadevergoeding voor de Pruisen. Het is echter ook maar de vraag hoeveel van deze oproep terecht kwam: in januari 1443 gaf de secretaris van de Raad van Holland, Van Lalaing, te kennen dat de betaling die gedaan had moeten worden op kerstavond

¹¹² Voor het Verdrag van Kopenhagen: HR II-2, nr. 494, p. 429-431. Zie appendix.

¹¹³ BGO I, nr. 1557, p. 430.

¹¹⁴ BGO I, nr. 1565, p. 433.

¹¹⁵ BGO I, nr. 1557, p. 430.

¹¹⁶ Ibidem.

daarvoor, niet was gedaan, omdat er nog steeds een geschil bestond tussen Amsterdam en het ‘gemene land’. Dit kon niet worden opgelost door de al eerdergenoemde afwezigheid van de Bourgondische hertog.¹¹⁷

Na de terugkomst van de hertog in de Bourgondische Nederlanden, werden de maatregelen tegen “*Aemstelredamme*” verder aangescherpt: het werd iedereen verboden om handel te drijven met de stad, “*noch mit hunluyden en vaere en verkeere, noch toe en legge comansgewyse noch andersins*”. De hertog beval zijn baljuws, schouten en tollenaars om streng op te treden tegen overtreders van dit verbod. Duidelijk wordt dat de herstelbetaling in beginsel niet kon worden gedaan door interne twisten in Holland en Amsterdam. Gedurende de late middeleeuwen werd Holland van tijd tot tijd geteisterd door de Hoekse en Kabeljouwse Twisten, wat onder andere in 1441 in Amsterdam tot een coup van de Hoeken, de factie die het opnam voor de adel en in het geweer kwamen tegen de machtsuitbreiding van de Bourgondiërs, die hierbij opmerkelijk genoeg werden gesteund door de grafelijke stadhouder. Wat volgde was een korte *stadsguerrilla* die tot 1445 zou duren en ook tot onrust in de rest van Holland zou leiden, wat in het december 1442 tijdelijk tot een serieuze oorlogsdreiging leidde. Op dat moment beval de Raad van Holland om Hollandse steden om soldaten uit te rusten om Amsterdam “*tot gehoorsaemhey*” te brengen.¹¹⁸ De kosten die dit met zich meebracht zouden moeten worden betaald door de goederen die men in beslag nam van de Amsterdammers. Tot een militaire confrontatie is het uiteindelijk niet gekomen, maar duidelijk is dat zowel de Raad van Holland als de hertog van Bourgondië bereid waren om Amsterdam te straffen voor haar nalatigheid in het nakomen van de vrede van Kopenhagen.

Het onvermogen om de gemaakte afspraken na te komen, had ook negatieve gevolgen voor de Hollandse handelaren in Pruisen en het Lijfland. Hollanders die in 1443 in Danzig waren om te onderhandelen over de te betalen schadevergoeding weigerden de Hollanders om de eerste termijn alsnog te betalen, waarna zij gevangen werden genomen en hun goederen in beslag werden genomen. De Hollandse schepen die in de baai van Pruisen lagen werden vervolgens ook naar Danzig gebracht en gearresteerd. Het werd Hollandse handelaren verboden om Pruisen te verlaten of er handel te drijven.¹¹⁹ Het conflict over de betaling van de schadevergoeding had ook zijn weerslag op de overige steden in de Lage Landen: nadat Danzig had geconstateerd dat er in die stad een groot aantal kooplieden uit Kampen en Brabant was die “*verborgen und vorwissen*” goederen naar Holland en Zeeland verscheepten, werd toegezegd hier streng tegen op te treden.¹²⁰ Het geschil over de betaling van de schadevergoeding moet dan ook niet worden onderschat: het zorgde er voor dat de voor Holland zo belangrijke handel met Pruisen in zijn geheel stil kwam te liggen. In de zomer van 1443 leek er enig schot in de zaak te zitten, toen Amsterdam met de gedeputeerden van andere steden van Holland overeenkwamen hoe de schadevergoeding aan de Pruisische steden betaald diende te worden. Men zou de kosten gaan opbrengen door het heffen van een belasting op goederen als bier, graan, zout en turf dat werd geëxporteerd vanuit Holland en Zeeland.¹²¹ In de zomer van 1445 werd duidelijk dat ook deze gemaakte afspraken niet werden nagekomen: een gezant van de grootmeester van de Duitse

¹¹⁷ BGO I, nr. 1633, p. 465.

¹¹⁸ DVH II, nr. 262, p. 213-214.

¹¹⁹ BGO I, nr. 1657, p. 466.

¹²⁰ BGO I, nr. 1660, p. 472.

¹²¹ BGO I, nr. 1669, p. 479.

Orde bezocht de hertog van Bourgondië, waar de Hollanders elke vorm van betaling weigerden. Als argument werd een moord op een Hollandse handelaar in de Pruisische baai aangedragen. Verder overleg maakt duidelijk dat de Hollanders de schijn wel ophiielden de schadevergoeding te willen voldoen, maar dat zij eerst over de grieven wilden onderhandelen die zij hebben ervaren in Pruisen en Lijfland.

De uitgebreide verslagen van de onderhandelingen tussen Holland-Zeeland en Pruisen in de jaren 1446-1447 laten de onwelwillendheid van beide partijen zien om de traktaten van Kopenhagen ten uitvoer te brengen. In 1446 werd er door de afgevaardigden van de Bourgondische hertog op een dagvaart met de Pruisen in Brugge een klachtenlijst van de Hollandse steden ingediend waarop zij erkennen dat er 22 Pruisische schepen waren genomen op de Trade bij Brest. Echter, claimden de Hollandse steden dat de Pruisen hierbij bij de overleggen voor de vrede van Kopenhagen ook goederen hadden gerekend die eigenlijk niet tot de Pruisische steden behoorden.¹²² Verder beweren de Hollandse steden dat zij in hun vrije en veilige handel in het oosten worden beperkt: *“zy hebben mit gewapender hant geweldeliken ende mit fortze die scepen, die vele waren, mit allen den luden ende goederen van voir die Wiissele gehaelt ende hoir clederen ende andere goeden genomen, ende die luyden mishandelt* (gewapende schepen vielen Hollandse schepen aan en namen hun goederen in beslag)”. De Hollandse handelaren claimden dat zij te vrezen hadden voor Pruisische admiralen die er op uit waren gestuurd om Hollandse schepen in beslag te nemen ter compensatie voor de gekaapte schepen. De Hollanders spreken hierbij van *“tyranniselike maniere* (tirannelijke omstandigheden)”, terwijl handelaren werden *“doetgeslagen”* en *“beroofft”*. Ook op het gebied van handel hadden de Hollanders klachten: zij meldden dat zij in Pruisen geen schepen mochten laten bouwen, noch kopen. Daarnaast werden er nieuwe pondgelden geheven, tegen de afspraken van de vrede van Kopenhagen in.¹²³ Op dezelfde dagvaart maakten ook de Pruisische steden hun klachten kenbaar: de Oosterlingen spraken hierbij over *“das grosz gebroch und vorhindernis and usz Hollant, Zelant und Friszland gewest und noch is”*. Duidelijk wordt dat de graafschappen Holland en Zeeland de schadevergoeding voor de 22 gekaapte schepen niet wilden betalen, maar dat er ook geen afgevaardigden van de Bourgondische hertog naar Pruisen waren gezonden om te overleggen over de schadevergoeding voor overige schepen die waren genomen.¹²⁴ Ook hier zien we bewijs dat men niet tot conflictoplossing bereid was.

In de verhandelingen die in Brugge plaatsvonden valt goed te lezen hoe de twistende partijen tot een oplossing probeerden te komen. Op 4 november 1446 antwoordden de zendboden van de grootmeester van Pruisen op de klachten die de Hollanders tegen hen hadden. De afgevaardigden meldden dat de Hollanders zich *“in keinem teile”* aan de afspraak hadden gehouden met betrekking tot schaderegelingen die getroffen dienden te worden. Daarnaast gaan zij in op de klachten van de Hollanders dat zij niet vrij mochten handelen in Pruisen, zo was het hen bijvoorbeeld verboden om het *Artushof*, een handelscentrum in Danzig, te bezoeken. De afgevaardigden meldden hierop dat het in het traktaat van Kopenhagen niet was toegestaan om vrij te handelen in het oosten: *“das disser artikel nicht spricht, das sie frey und ungehindert mögen gebruchen der lande Prewssen und Liefflande”*. Met betrekking tot het verbod om schepen te laten bouwen in Pruisen meldden de afgevaardigden dat dat reeds een lange tijd verboden is geweest, terwijl ook voor de pondgelden

¹²² BGO II, nr. 1827, p. 561.

¹²³ BGO II, nr. 1827, p. 561.

¹²⁴ BGO II, nr. 1828, p. 564.

geldt dat deze reeds gedurende enkele decennia in Danzig werd geheven. Uit de reactie van de grootmeester blijkt dat de Hollanders in Pruisen geweld niet schuwden, waarvoor zij in veel gevallen werden gearresteerd of hun goederen in beslag genomen. Als argumentatie viel men in veel gevallen terug op de privileges die de Pruisische steden soms al honderden jaren hadden, waardoor het voor de Hollanders bijvoorbeeld verboden is om hun haring zelf te bewaren in Danzig. Op basis van al deze redenen achtten de Pruisen de klachten van de Hollanders en Zeeuwen te hebben weerlegd, en verlangden zij de betaling van een schadevergoeding. In een tegenreactie laten de Hollanders vervolgens weten dat de Pruisen zich ook niet aan de afspraken van het verdrag van Kopenhagen hebben gehouden, en dat de Hollandse steden wel degelijk zich hebben ingezet voor het ten uitvoer brengen van dit verdrag.

De overleggen werden voortgezet in december 1446, toen opnieuw een dagvaart werd gehouden in Brugge. Nadat men overeenstemming had bereikt over de precieze vormgeving van de vergadering – de Hollanders waren eerst van mening dat enkel hun eigen grieven besproken dienden te worden, pas als deze waren opgelost zou gesproken worden over de kritiekpunten van de Pruisen – begonnen de moeizame gesprekken over de uitvoer van het verdrag van Kopenhagen. Door de prior van Gent, die optrad als bemiddelaar in de onderhandelingen, werd voorgesteld om de wederzijdse klachten op papier uit te werken, nadat de Hollanders van mening waren dat de klachten van de Pruisen te beknopt waren uitgewerkt. Daarnaast waren de Hollanders van mening dat de aanwezigen uit andere Hanzesteden, zoals de Wendische steden, de onderhandelingen dienden te verlaten, wat geweigerd werd door de Hanze. Gedurende het verloop van de dagvaart kwamen de Hollanders met steeds meer klachten aanzetten, wat volgens de afgevaardigden uit Pruisen werd gedaan om de dagvaart te vertragen, waardoor de volmachten die zij hadden uiteindelijk niet meer geldig zouden zijn waardoor de vergadering vruchteloos zou eindigen. Uiteindelijk werd er na een lange discussie besloten een nieuwe dagvaart in Keulen te houden ‘om de vrede te herstellen’, maar waar ook de bezegeling van het verdrag van Kopenhagen plaats zou gaan vinden.¹²⁵ Uiteindelijk slaagden de strijdende partijen er in januari 1447 in om een akkoord te sluiten over de betaling van de schadevergoeding van het verdrag van Kopenhagen, de bezegeling van dit verdrag en allerlei handelsregels in Pruisen.

Het akkoord dat bereikt werd bepaalde dat de Hollandse steden de overeenkomst dienden te bezegelen en moesten overleggen aan de burgemeesters en raad van Keulen. Verder werd bepaald dat de Hollandse en Zeeuwse steden de schadevergoeding voor de 22 gekaapte schepen nu toch echt dienden te betalen.¹²⁶ In mei van dat jaar besliste hertog Filips ook hoe dat diende te gebeuren: er zou een pondgeld moeten worden ingesteld voor de schepen die afreisden naar Pruisen en op basis van de grootte van de schepen werd bepaald hoeveel belasting zij dienden te betalen.¹²⁷ In alle grote Pruisische steden zouden lieden aangesteld worden die er op toe moesten zien dat de schadevergoeding ook daadwerkelijk voldaan zou worden.¹²⁸ Maar ook de Pruisische steden deden concessies: zij verplichten zichzelf tot het betalen van een schadevergoeding van “25.000 Rynischer golden” voor schepen die zij hadden genomen van de Hollanders.

¹²⁵ BGO II, nr. 1840, p. 615.

¹²⁶ BGO II, nr. 1841, p. 615-618.

¹²⁷ Dit bedrag diende in Pruisen of Lijfland betaald te worden. Hij stelt het bedrag van het pondgeld vast van een schip ‘*dragende 60 pruyse last of dair beneden 2 pont groet*’, van 60-100 last 3 pond, van 100-150 last 4 pond, boven 150 last 5 pond groten.

¹²⁸ BGO II, nr. 1857, p. 648.

Verder dienden beide partijen zich te houden aan de scheidsrechterlijke uitspraken die door raad en burgemeesters van Keulen gedaan zouden worden.¹²⁹

De dagvaart die in de zomer van 1447 werd gehouden tussen de Hollanders en Pruisen zou echter, typerend voor het verdere verloop van de onderhandelingen tussen beide partijen in de vijftiende eeuw, uitlopen op een deceptie. De gezanten van de grootmeester verschenen op 13 juli op het raadhuis van Keulen, waar de Hollanders nog niet waren aangekomen. Na twee weken vertrokken zij weer, omdat de Hollanders op dat moment – en tegen de afspraken in – nog steeds niet waren verschenen in Keulen.¹³⁰ Vervolgens ontstond er een heel getouwtrek over of de Pruisische afgevaardigden te vroeg waren vertrokken uit de stad, of dat de Hollanders te laat waren verschenen. Na een vruchteloos overleg op een nieuwe dagvaart gehouden in het voorjaar van 1448, slaagt men er in 1448 opnieuw in om een verdrag te tekenen: waarbij opnieuw de betaling van het verdrag van Kopenhagen werd beloofd. Bepaald werd dat er een pondgeld zou komen die dit bedrag moest opleveren en dat er over de overige schade in 1454 onderhandeld zal worden. Verder krijgen de Hollanders enkele rechten in Pruisen: zo mogen zij daar een tiental schepen bouwen en zal de grootmeester zich inzetten om de keizerlijke ban tegen de Hollanders in het Heilige Roomse Rijk op te heffen. Over de verhoogde tollens in Holland zou tevens later onderhandeld worden.¹³¹

In 1450 verzocht de grootmeester van Pruisen de heffing van de pondgelden te staken en met de Hollandse steden te overleggen hoe de schaderegelingen wel getroffen konden worden.¹³² De reden hiervoor is in eerste instantie onduidelijk, maar een aantal maanden later laat Amsterdam weten dat zij, noch de andere handelssteden uit Holland, akkoord waren gegaan met de heffing van de pondtollen.¹³³ Dit incident laat zien dat er in Holland grote onwil bestond ten aanzien van het oplossen van dit conflict. De vele onderhandelingen tussen Holland-Zeeland en Pruisen over de betaling van de schaderegelingen laten zien dat vooral de Hollanders niet bereid waren tot het doen van concessies. Een sprong in de tijd, naar 1475, toont dat Danzig verlangt dat er twee Hollandse gezanten naar die stad gestuurd dienden te worden om te onderhandelen over de schadeafhandeling, wat er op duidt dat men ook toen nog niet de verplichtingen die men had, had voldaan.¹³⁴ Het gaat echter verder, want zelfs in de zestiende eeuw dringen de Pruisische steden nog aan op de betaling van een vergoeding voor de 22 genomen schepen.¹³⁵ Deze gebeurtenissen laten zien dat niet alleen de hertog van Bourgondië machteloos tegenover de Hollanders stond, maar dat ook de Pruisische steden niet in staat waren om hun opponenten te dwingen tot het zich houden aan de afspraken die men vele jaren eerder had gemaakt. In Holland, maar bovenal Amsterdam, had men vrede met het voort sluimeren van dit conflict.

Ook bij andere grootschalige conflicten, bijvoorbeeld rondom de Dertienjarige Oorlog, bleven geschillen lange tijd spelen, als zij al werden opgelost. Waardoor kan dit verklaard worden? Allereerst moet

¹²⁹ BGO II, nr. 1866, p. 655.

¹³⁰ BGO II, nr. 1882, p. 672.

¹³¹ BGO II, nr. 1937, p. 707.

¹³² BGO II, nr. 1977, p. 728.

¹³³ BGO II, nrs. 1999-2000, p. 735-737.

¹³⁴ BGO II, nr. 2581, p. 946.

¹³⁵ HR IV-2, nr. 120, p. 211. Nog in 1535 dringen de Pruisische steden aan op het betalen van de schadevergoeding uit de bepalingen van het verdrag van Kopenhagen. Zie ook: Wubs-Mrozewicz, 'The Late Medieval', 74.

dit er mee te maken hebben gehad dat de schade die werd aangericht vaak erg groot was. Bij grootschalige conflicten was het daardoor moeilijk om te bepalen wie precies voor de kosten van een schadevergoeding moest opdraaien. Ook zorgde het niet-sterke centrale bestuur ervoor dat steden het proces eindeloos konden vertragen: de Bourgondische hertogen waren niet in staat om het rebelse Amsterdam weer in het gareel te krijgen en hen ertoe te dwingen de afgesproken schadevergoeding aan Pruisen te voldoen. Daarnaast valt het op dat er weinig actie wordt ondernomen om toekomstige conflicten te voorkomen. Hoewel men mag verwachten dat er goede afspraken werden gemaakt om toekomstige grote kaperoorlogen te voorkomen, worden er enkel afspraken gemaakt over het betalen van schadevergoedingen en toestaan van vrije handel. Hierdoor was het mogelijk dat er gedurende de hele Bourgondische tijd incidenteel schepen werden gekaapt door beide partijen, waarna er weer een ingewikkeld proces werd opgestart om het conflict te beslechten.

DE ACTOREN BIJ CONFLICTBEHEERSING

Om mogelijk te maken waardoor de conflictbeheersing in sommige gevallen wel gericht waren op conflictoplossing en bij andere gevallen juist niet, is het belangrijk om te kijken naar de actoren die erbij betrokken waren en welke belangen zij hadden.

De handelaren en steden

De belangrijkste actoren bij de conflictbeheersing waren de handelaren zelf. Niet alleen waren zij de partij die als slachtoffer betrokken waren bij de geschillen, zij maakten ook de keuzes over welke strategieën werden toegepast nadat een conflict was begonnen. Een van de belangrijkste wijzen van conflictbeheersing was diplomatie: zoals aangetoond stonden Hollandse en Pruisische steden voortdurend met elkaar in contact over geschillen die speelden tussen handelaren uit beide gebieden. Door de toenemende handel begonnen steeds meer handelaren tot de stedelijke elites te horen, waardoor zij in steeds meer steden – maar bovenal Amsterdam – tot de stadsbesturen toetraden.¹³⁶ Hierdoor kon het gebeuren dat veel rechters, scheidsrechters en stedelijke diplomaten tevens handelaar waren en hierbij hun belangen als handelaar ook mee lieten spelen in de beslissingen die zij namen.

Dit verklaart ook waarom veel bestuurders betrokken waren bij de diplomatie die plaatsvond rondom conflicten: men wist welke belangen op het spel stonden. Dit droeg er ook aan bij dat kleinschalige conflicten snel opgelost konden worden, omdat individuele handelaren daarvan grote gevolgen konden ervaren wanneer zij door kaapvaart een scheepslading verloren, maar het verklaart ook waarom op andere momenten een oplossing juist door de individuele handelaren in de weg werd gestaan: de handelaren konden ook politieke belangen laten meespelen bij het beheersen van de conflicten. In andere woorden: soms kon het voor bepaalde partijen lonen geen oplossing te vinden.

Men zou verwachten dat handelaren er niet bij gebaat waren om conflicten lang te laten spelen, want de onzekerheid die voortkwam uit deze geschillen, schaadde de handelsbelangen, maar de weerslag van de geschillen die ontstonden tijdens de Hollands-Wendische Oorlog hebben ons anders laten zien. Het beeld dat

¹³⁶ Frans Ketner, *Handel en Scheepvaart van Amsterdam in de Vijftiende Eeuw* (Leiden 1946) 104.

voortkomt uit de onwil in Holland om de schadevergoeding voor de gekaapte Pruisische zoutschepen niet te betalen, betekende echter niet dat alle handelaren eensgezind achter deze maatregel stonden. Uit de bronnen wordt het bijvoorbeeld duidelijk dat met name de handelaren uit de kleinere Hollandse steden, maar ook de Bourgondische hertog, de Amsterdammers ertoe wilden dwingen de schadevergoeding te betalen. In tegenstelling tot Amsterdam konden deze steden immers weinig inbrengen tegen het machtige Danzig en bij een nieuwe kaperoorlog zouden juist deze steden de verliezen merken omdat die niet gecompenseerd konden worden door andere handelaren. Niet alle handelaren waren dan ook even belangrijk bij de beheersing van conflicten: al in de vijftiende eeuw gaan Amsterdamse handelaren een belangrijke rol spelen in de conflictbeheersing in Holland, waartegen door overige Hollandse en Zeeuwse steden, maar ook de Raad van Holland en de Bourgondische hertogen, weinig tegenin gebracht kon worden.

De belangrijkste vertegenwoordiger van de handelaren als het aankwam op conflictbeheersing waren – zoals gezegd – de steden. Zij waren het ‘instrument’ dat het makkelijkste kon worden ingezet bij het bedrijven van diplomatie, om zodoende een conflict op een voor de handelaren zo adequaat mogelijke wijze te beslechten. Het bewijs voor het belang van steden bij de conflictbeheersing wordt teruggevonden in de communicatie die plaatsvond tussen de Hollandse en Pruisische steden. Voortdurend wordt er overlegd door betrokken stadsbesturen over geschillen (klein of groot), om snel tot een oplossing te komen. Niet geheel opmerkelijk, nemen de stadsbesturen het in de meeste gevallen voor hun eigen handelaren op. Dit kan verklaard worden doordat steden (en de handelaren die in de stadsbesturen van deze steden zaten) zo gunstig mogelijke handelsomstandigheden wilden creëren voor hun stad, zodat zij zo aantrekkelijk mogelijk werden voor (internationale) handelaren. Dit gegeven moet worden gezien als een verdere ontwikkeling van het onderzoek van Gelderblom: niet alleen concurreerden steden met elkaar door het creëren van instituties voor de oplossing van conflicten, mogelijk bestond er ook concurrentie tussen steden over wie er diplomatiek het sterkste stond.¹³⁷

Als het aankwam op diplomatie, stak een tweetal steden er qua macht duidelijk bovenuit. In Holland speelde Amsterdam een zeer belangrijke rol in de communicatie met Pruisen. Dit werd niet enkel veroorzaakt doordat Amsterdammers bij de meeste geschillen betrokken waren, maar ook doordat de stad er voor koos om een actieve rol bij de conflictbeheersing te spelen. In zeker 14 gevallen is het Amsterdamse stadsbestuur actief betrokken bij de conflictbeheersing, waarin zij in de meeste gevallen het opnemen voor de eigen handelaren. Dit werd bijvoorbeeld duidelijk in 1436, toen een aantal Amsterdamse handelaren in Pommeren waren verwond door lieden uit Pruisen. Het Amsterdamse stadsbestuur probeerde bij de grootmeester ervoor te zorgen dat de daders vervolgd zouden worden, wat vanwege een keizerlijke banbrief onsuccesvol zou verlopen.¹³⁸ In de meeste gevallen, wanneer er geen grote schadevergoedingen op het spel stonden, stelde het Amsterdamse stadsbestuur zich constructief op en was het doel het oplossen van de geschillen. Echter, zoals wij bovenstaand hebben kunnen lezen, lag dit bij complexe geschillen anders: wanneer er politieke belangen meespeelden bij, met name, grote conflicten, was het veelal het Amsterdamse stadsbestuur dat een oplossing

¹³⁷ Voor Gelderblom: Gelderbom, *Cities of Commerce*, 13-14.

¹³⁸ BGO I, nr. 1261, p. 323.

in de weg stond. De oorzaak van het voort blijven duren van het geschil over de schadevergoeding voor de 22 gestolen zoutschepen uit Pruisen, ligt dan ook hoofdzakelijk bij Amsterdam.

Waardoor kan verklaard worden dat juist Amsterdam een oplossing voor geschillen vaak in de weg stond? De verklaring hiervoor ligt deels in het feit dat de financiële situatie in Amsterdam gedurende sommige periodes in de vijftiende eeuw erg ongunstig was. Zo valt er te lezen dat toen een Pruisische afvaardiging in 1438 in Brussel was om het te hebben over de geschillen met de Hollanders, zij hoorden van een *‘grote noet van dem armoede’* in de Amstelstad, waardoor de voedselvoorziening in het geding zou komen.¹³⁹ Het betalen van een schadevergoeding van enkele duizenden Lübeckse ponden moet dan ook een flinke opgave zijn geweest voor de Amsterdamse burgers. Echter, nog belangrijker dan financiële redenen, lijkt de politieke motivatie geweest te zijn. Zoals reeds beschreven, lijkt er bij het afkondigen van de Hollands-Wendische Oorlog sprake geweest te zijn van een zekere offensieve koers vanuit Holland, de voortdurende onwil van Amsterdam om bij te dragen aan onderlinge geschillen met Pruisen lijkt ook voort te bouwen op deze offensieve politiek. Het is dit principe dat de verdere groei van de Amsterdamse handel in de zestiende en zeventiende eeuw verder zou stimuleren.

Daarnaast wordt het aan de hand van de bronnen duidelijk dat in Pruisen vooral het stadsbestuur van Danzig de belangrijkste rol bij de conflictbeheersing speelde. In tegenstelling tot het Amsterdamse stadsbestuur waren de Pruisen er meer op gebrand om tot een oplossing van de geschillen te komen, wat deels verklaard wordt door het feit dat in de meeste gevallen de Danziger handelaren het slachtoffer waren van de Hollandse kooplieden. Daarnaast is er minder sprake van politiek gemotiveerde onwil bij het oplossen van de geschillen: er bestond vanuit Danzig veel minder een drang om met behulp van offensieve maatregelen de handel vanuit Holland te frustreren. In tegendeel: het Danziger stadsbestuur zet voortdurend in op de goede verhoudingen tussen beide gebieden en het naleven van de gemaakte afspraken.¹⁴⁰

De hertog van Bourgondië en de grootmeester van de Duitse Orde

Hoewel de belangrijkste rol bij de conflictbeheersing van weggelegd voor de handelaren en stadsbesturen, speelden ook de landsheren in Holland en Pruisen een rol bij het beheersen van geschillen tussen handelaren. In Holland en Zeeland waren dit de Bourgondische hertogen, terwijl in Pruisen de grootmeester van de Duitse Orde een prominente rol speelde in de conflictbeheersing. Daarnaast speelde in de periode tijdens en na de Dertienjarige Oorlog de Poolse koning een bescheiden rol in de conflictbeheersing. In de meeste gevallen waar de landsheer betrokken was bij de conflictbeheersing, gebeurde dat in zijn representatieve functie: de hertog van Bourgondië of de grootmeester werd aangesproken op het gedrag van zijn onderdanen. Daarnaast speelden de landsheren – met name in Holland en Zeeland – een belangrijke rol bij het escaleren van geschillen.

De representatieve functie van de landsheren is terug te vinden in de periode rondom de Dertienjarige Oorlog. Nadat Amsterdamse handelaren versperringen uit de haven van Koningsbergen hadden gehaald, een

¹³⁹ BGO I, nr. 1370, p. 360.

¹⁴⁰ Zie bijvoorbeeld: BGO II, nr. 2155, p. 779.

stad in handen van de Duitse grootmeester, werd Filips de Goede hierop aangesproken door de Poolse koning Kasimir. Daarnaast meldde Kasimir dat er misstanden waren in Middelburg, waar ondanks het feit dat Pruisische handelaren een vrijgeleide was verleend, toch schepen uit Danzig in beslag waren genomen. Het verzoek van de Poolse koning was dat er onderhandelingen tussen alle betrokken partijen werden georganiseerd in Lübeck.¹⁴¹ Een ander voorbeeld vond plaats in 1438, toen de Duitse koopman aan de Pruisische hoogmeester schrijft dat een aantal schepen uit Pruisen in beslag zijn genomen door Hollanders, waarna de grootmeester aan Filips de Goede over de misstanden schrijft.¹⁴² We zien hier een fenomeen dat gedurende de onderzochte periode telkens terugkomt: op het moment dat het een ingewikkeld conflict betrof, waarbij men niet eenvoudig tot een oplossing kon komen, werden de landsheren ingezet om het geschil te beslechten.

Daarnaast speelden de landsheren – maar vooral de hertogen van Bourgondië – een belangrijke rol bij de escalatie van conflicten. Zij waren de partij die toestemming moesten geven om over te mogen gaan op kaapvaart, zoals duidelijk werd in de periode rond de Hollands-Wendische Oorlog. Op dat moment gaf Filips de Goede toestemming aan Hollandse uitleggers om uit te varen en Wendische schepen aan te vallen. Daarnaast speelden zij ook een belangrijke rol bij het de-escaleren van de geschillen: de hertog van Bourgondië kon ook een einde maken aan de kaapvaart, wat Filips de Goede tijdens de Wendische Oorlog meermaals doet, nadat de kaapvaart uit de hand was gelopen. Doordat de hertogen boven de belangen van de individuele steden uitstegen en hen ertoe konden dwingen geschillen bij te leggen, werden (potentieel) grote geschillen vaak gede-escalerd door de hertogen en grootmeester. De landsheren kwamen dan ook niet enkel voor de belangen van hun individuele steden, maar keken in veel gevallen naar het grotere geheel. Dat was ook belangrijk, want het creëren van gunstige handelsomstandigheden was vanuit belastingtechnisch oogpunt niet alleen belangrijk voor de steden in Holland en Pruisen, maar ook voor de hertogen en grootmeesters. Daarnaast hadden de landsheren te maken met aanzien: op het moment dat zij door een collega werden aangesproken over hun onderdanen, tastte dat ook de eer van de landsheren zelf aan. Men was erbij gebaat bij te dragen aan een snelle oplossing van geschillen (indien dat niet tegen politieke belangen in ging), waardoor de landsheren in veel gevallen ook geneigd waren sneller over te gaan op de-escalatie dan de individuele handelaren.

Een andere, kleine maar opmerkelijke rol was weggelegd voor de hertogin van Bourgondië. Uit recent onderzoek is gebleken dat de hertoginnen een belangrijke rol speelden bij de bemiddeling bij interne geschillen in de Bourgondische Nederlanden. Zo speelde hertogin Isabella van Portugal een belangrijke bemiddelende rol tijdens de Brugse opstand in 1436, nadat Brugse milities de wapens weigerden neer te leggen.¹⁴³ Maar, nu blijkt, speelden de hertoginnen ook bij conflicten tussen handelaren een bemiddelende rol: nadat de kaapvaart door Hollanders in 1438 uit de hand was gelopen en een aantal Pruisische steden het slachtoffer waren geworden van Hollandse kapers, kwamen afgevaardigden uit Pruisen naar Brussel om daar met de hertog te overleggen over een oplossing. Doordat de hertog zelf afwezig was, sprak men met Isabella

¹⁴¹ BGO II, nr. 2163, p. 785.

¹⁴² BBO I, nr. 1339, p. 348.

¹⁴³ Mario Damen, *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum 2000) 276.

van Portugal. Zij stelde alles in het werk om tot een vrede te komen tussen alle betrokken partijen, door overleggen en dagvaarten te beleggen.¹⁴⁴ Het lijkt er sterk op dat het deze eerste onderhandelingen onder leiding van de hertogin ervoor zorgden dat er vier jaar later een bestand tussen Holland, Zeeland, Pruisen en de Wendische Steden gesloten kon worden.

De rechtbanken

Hoewel in de meeste gevallen diplomatie door stedelijke overheden of landsheren de belangrijkste vorm van conflictbeheersing vormde, werd er in een aantal gevallen rechtsspraak toegepast om tot een oplossing van een geschil te komen. Een van de keren dat er uitspraak van het Hof van Holland gedaan werd over een geschil tussen handelaren uit Holland en Pruisen, was in 1463, nadat er onduidelijkheid tussen burgers uit Amsterdam en Koningsbergen was ontstaan over de eigendom van een schip.¹⁴⁵

Maar ook in het geval van kaapvaart en geweld kon er sprake zijn van rechtsspraak. In maart 1442 verscheen een zeker *Aelbrecht van Buedynkhusen* uit Danzig voor de Raad van Holland. Hij beweerde dat vissers uit Holland en Zeeland een schip van hem hadden genomen en vervolgens naar Holland hadden gebracht, en verlangde teruggave van het gekaapte schip. De vissers verklaarden echter dat zij aan *Aelbrecht* hadden gevraagd uit welke stad hij afkomstig was – de Wendische Oorlog was immers nog in volle gang –, waarna zij met een ‘buse’, een middeleeuws vuurwapen, werden beschoten. Eén van de Hollanders werd hierbij gedood, waarna het Pruisische schip werd gekaapt.¹⁴⁶ Daarnaast werden lokale schepenbanken regelmatig aangewezen om te beoordelen of schepen rechtmatig waren gekaapt. Het lijkt er dan ook op dat de rechtbanken met name een secundaire rol hebben gespeeld in de ze periode: zij werden vooral ingezet als scheidsrechter op het moment dat het onduidelijk was van wie een bepaald schip was.

Hoewel er in Holland al weinig sprake is van conflictbeheersing door de verschillende rechtbanken, is dat in Pruisen nog een stuk minder het geval. Eén van de weinige keren dat Hollandse handelaren gebruik wilden maken van de rechtbank in Danzig, was dit niet mogelijk, doordat het geschil was veroorzaakt door een banbrief van de Heilige Roomse keizer. Gesteld kan dus worden, dat in Pruisen diplomatie een nog prominentere rol speelde bij de beheersing van geschillen dan in Holland.

CONCLUSIE

Het valt op dat de conflictbeheersing tijdens de Bourgondische tijd twee kanten kende: bij de kleinschalige geschillen die gevonden zijn in de bronnen, waarbij weinig handelaren betrokken waren en er weinig schade was aangericht, kwamen de partijen gemakkelijk tot een oplossing. Dit kan verklaard worden doordat bij zulke geschillen weinig politieke belangen meespeelden, waardoor alle partijen er voor het voortduren van de goede verhoudingen, erbij gebaat waren snel tot een oplossing te komen, zodat geschillen niet uit de hand konden lopen. Bij grootschalige geschillen wordt het duidelijk dat vooral in Holland een onwil bestaat bij het oplossen van de geschillen. Dit kan deels verklaard worden doordat de vele afzonderlijke steden het niet eens

¹⁴⁴ BGO I, nr. 1370, p. 360; DVH II, nr. 134. 100-101; BGO I, nr. 1376, p. 362.

¹⁴⁵ BGO II, nr. 2308, p. 865.

¹⁴⁶ BGO I, nr. 1566, p. 435.

konden worden over de wijze waarop een schadevergoeding betaald moest worden, of doordat financiële perikelen een oplossing in de weg stonden, of doordat de conflictoplossing bij wijze van politieke strategie bewust werd gefrustreerd. De afhandeling van de schadevergoeding voor Pruisen die afgesproken werd in de Vrede van Kopenhagen kan als voorbeeld van zo'n situatie worden gezien.

Het wordt dan ook duidelijk dat conflictbeheersing vooral doormiddel van diplomatie gebeurde: de handelaren en stadsbesturen uit Holland en Pruisen stonden gedurende de vijftiende eeuw voortdurend met elkaar in contact over geschillen die tussen beide partijen speelden. Van het gebruik van rechtspraak lijkt – aan de hand van de onderzochte bronnen – weinig sprake geweest te zijn, wat waarschijnlijk werd veroorzaakt doordat ook in de vijftiende eeuw rechtspraak een trage aangelegenheid was. Voor de beheersing van de geschillen speelden schepenbanken en de Raad van Holland wel een rol: zij waren aangewezen als scheidsrechter bij het beoordelen van de kaapvaart tijdens de Hollands-Wendische Oorlog, en moesten er dan ook voor zorgen dat de geschillen niet oncontroleerbaar zou worden.

Afgezien van het feit dat handelaren betrokken waren bij de geschillen zelf, waren zij ook de belangrijkste actor bij de beheersing van de conflicten. Dit deden zij niet alleen door direct in contact te staan met degenen met wie zij in conflict waren, maar ook door hun vertegenwoordiging in de stadsbesturen. In het grootste gedeelte van de geschillen zijn ook de stadsbesturen betrokken bij de conflictbeheersing, waarin de handelsgemeenschappen een grote afvaardiging hadden. Daarnaast speelden de landsheren bij een aantal geschillen een rol, waarbij zij met name een de-escalerende functie hadden: de hertog van Bourgondië en de grootmeester van de Duitse Orde werden met name aangesproken door de tegenpartij op het moment dat afspraken niet nageleefd werden, of wanneer de eigen handelaren niet uit een conflict dreigden te komen.

De vraag is echter ook, of de onderzochte bronnen niet een vertekend beeld geven: bij onderzoek naar middeleeuwse samenlevingen loopt men vaak tegen het probleem aan dat bronnen erg schaars zijn, zo ook bij het onderzoek naar conflicten tussen handelaren. Hoewel er in de *Hanserecesse* en *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel* erg veel manieren van conflictbeheersing voor komen, bijvoorbeeld door rechtspraak, maar ook door het gebruik van *private order solutions*, blijkt dat voor Holland en Pruisen een stuk minder het geval te zijn. Of dit gebrek volledig verklaard kan worden doordat de handelaren simpelweg geen gebruik maakten van deze instrumenten, lijkt onwaarschijnlijk. Hoewel diplomatie een belangrijke vorm van het beheersen van geschillen was, zeker op het moment dat er politieke belangen meespeelden, is het aannemelijk dat handelaren ook gebruik maakten van conflictoplossing in privésfeer (waarvan in elk geval minder bronnen zijn overgeleverd), of van rechtspraak (waarbij, in elk geval voor Amsterdam, veel bronnen verloren zijn gegaan).¹⁴⁷

¹⁴⁷ Zie: J.H. van den Hoek Ostende, *De archieven in Amsterdam* (Alphen aan den Rijn 1981). De archieven van de Amsterdamse schepenbanken zijn vanaf de zestiende eeuw bewaard gebleven.

EINDCONCLUSIE

De vijftiende eeuw was een roerige periode op de Europese zeeën. Handelaren uit Holland en Pruisen hadden veelvuldig te maken met conflicten met de tegenpartij. Aan de hand van de onderzochte bronnen zijn hier een 49-tal voorbeelden van aan te wijzen. In de meeste gevallen was hierbij sprake van kaapvaart of andere diefstal van schepen, terwijl in andere gevallen er sprake was van geschillen over handelsregels, geweld of het niet naleven van verdragen.

In ongeveer 60% van de gevallen was er sprake van een kleinschalig conflict waarbij er slechts weinig handelaren betrokken waren. In deze gevallen waren beide partijen er vaak op gespitst om tot een snelle oplossing te komen, om zodoende verdere onzekerheid die voortkwam uit conflicten te voorkomen. Hierdoor wisten handelaren in veel gevallen door overleg, bijgestaan door hun stedelijke overheid, een oplossing te vinden, waarbij vaak een schadevergoeding betaald diende te worden. In andere, zeldzame gevallen, werden conflicten opgelost door ze voor een rechtbank of de Raad van Holland te brengen. Hierbij dient men echter een kritische kanttekening te plaatsen: doordat de onderzochte bronnedities met name zijn opgesteld aan de hand van de vele archieven in steden in Nederland en Duitsland, worden andere wijzen van conflictoplossing, zoals bijvoorbeeld door *private order solutions*, minder goed belicht. Het is daardoor goed mogelijk dat er meer geschillen hebben plaatsgevonden die op andere wijzen werden opgelost. De these dat handelaren in de late middeleeuwen steeds meer terug begonnen te vallen op één instrument voor conflictoplossing, bijvoorbeeld centrale rechtbanken, blijkt hier echter niet op te gaan. Ook gedurende deze periode bleef de rechtspraak zeer gefragmenteerd, en bleken handelaren in staat om verschillende instrumenten – zowel formeel als informeel – te bespelen die hen hielp bij het beslechten van geschillen.¹⁴⁸

Bij de overige geschillen waren veel partijen betrokken en was de schade vaak groot. Handelaren kwamen meermaals met elkaar in aanvaring: niet alleen bij de diefstal van 22 Pruisische zoutschepen bij Brest, maar ook naar aanleiding van de blokkades van de Sont en van havens in Pruisen naar aanleiding van de Dertienjarige Oorlog. Net als bij kleinschalige conflicten werd hierbij vaak gebruik gemaakt van diplomatie, maar werden er ook scheidsrechters uit andere, neutrale steden aangewezen om tot een mogelijke oplossing te komen. Dit bleek een oplossing echter vaak niet dichterbij te brengen, doordat de twistende partijen elkaar probeerden te provoceren, de *status quo* in stand probeerden te houden door het sluiten van een wapenstilstand of door juist het escaleren van een conflict door een staakt-het-vuren niet te verlengen. In veel gevallen werd er hierdoor geen oplossing gevonden.

Het niet vinden van een oplossing kan deels verklaard worden door de ingewikkelde aard van deze conflicten, waarbij vaak veel handelaren betrokken waren, en doordat overleg over grote afstanden vaak traag verliep. Eén van de belangrijkste redenen was echter opportunisme: vooral de Hollanders waren niet bereid geweest om geschillen op te lossen, kwamen de gemaakte afspraken niet na en waren bereid om het bondgenootschap met Pruisen onder druk te zetten. Dit blijkt niet alleen uit de 22 zoutschepen die men in beslag nam tijdens de Hollands-Wendische Oorlog, maar ook door het negeren van handelsverboden tijdens

¹⁴⁸ Cordes en Höhn concludeerden reeds hetzelfde voor de vroegmoderne tijd: Albrecht Cordes en Philipp Höhn, 'Extra-Legal and Legal Conflict Management among Long-Distance Traders (1250-1650)', in: *The Oxford Handbook of European Legal History* (Oxford 2018) 14-15.

de Dertienjarige Oorlog, of door de onwil om de schadevergoedingen te betalen. Deze houding werd vooral door Amsterdam veroorzaakt, maar door de zwakke machtspositie van de Pruisische steden, maar ook binnen Holland en van de hertogen van Bourgondië, kon de Amstelstad er niet toe gedwongen worden zich aan de gemaakte afspraken te houden. Geconcludeerd kan dan ook worden dat op het gebied van daadwerkelijke conflictoplossing bij grootschalige geschillen situatie in de Bourgondische Tijd te wensen over liet: men kon de tegenpartij er slechts moeilijk toe dwingen gemaakte afspraken na te komen, waardoor veel conflicten voor een zeer lange tijd konden doorsluimeren of zelfs nooit werden opgelost.

De situatie waarin conflicten niet per definitie opgelost konden worden, zorgde voor een uitgelezen kans voor Holland, maar met Amsterdam voorop, om de machtspositie in het Oostzeegebied te versterken. Niet alleen ging men de confrontatie aan met de Wendische steden in de Wendische Oorlog, ook ontstonden hierbij geschillen met Pruisische handelaren. Dat er van opzet sprake was, kan geconcludeerd naar aanleiding van het feit dat men na afloop niet bereid was tot een oplossing te komen. De Amsterdammers voeren dan ook een hoofzakelijk offensieve koers, waarbij conflicten niet werden geschuwd. De bereidheid van de Amsterdammers om op sommige momenten de confrontatie met zowel de grootmeester van de Duitse Orde, als de Pruisische steden aan te gaan tijdens de Dertienjarige Oorlog, toont dat men bereid was risico's te nemen om de eigen handelsbelangen te beschermen en waar mogelijk uit te breiden. Dit aspect, onder het motto van 'tweedracht maakt macht', zou ook in de hierop volgende eeuwen nog vaak worden ingezet.

Als wij de Divisiechroniek van Aurelius mogen geloven, had deze offensieve koers van de Hollanders effect en zat de schrik er behoorlijk in bij de handelaren uit de Wendische steden en Pruisen. Gedurende de tweede helft van de vijftiende eeuw waren er vele Hollandse oorlogsschepen actief op de Europese zeeën, om de eigen handelsvloot te beschermen. Aurelius beschrijft een ontmoeting tussen een Hollands en een 'onbekend' schip: "*omtrent den sonnen ondergang sangen si [de Hollanders] comen zeylen een groot vervaerlick schip*", waarna de Hollanders het schip volgden en aan de bemanning vroeg waar men naartoe onderweg was. De schippers weigerden echter antwoord te geven: "*voor wien, sprac hi, soude ic mijn zeyl striken*", waarop de Hollanders antwoorden: "*Marie, hertoechinne van Bourgondyen*". Op dat moment bleken er ook 'Oosterlingen' aan boord van het schip te zijn, die vervolgens tot de kapitein spraken: "*Gheeft hemluden antwoert op tgene dat si vragen, of si sullen ons wredelic bevechten...*"

'... want dye Hollantsche leeuwe is los geworden, ende dese als lewen sullen ons bespringen'.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Cornelius Aurelius, *Die Chronyk*, 317r-371v.

BIBLIOGRAFIE

PRIMAIRE BRONNEN

Aurelius, Cornelius, *Die Chronyk van Hollandt, Zeelandt ende Vriesland* (Leiden 1517).

Grautoff, Ferdinand, *Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Sechster Teil* (Lübeck 1881).

Höhlbaum, K., *Hansisches Urkundenbuch*, Band 1-4. Heruitgegeven door *Verein für Hansische Geschichte* (Halle 1876-1896).

Koppmann, K., *Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256-1430*, Abteilung 1, Band 1-8. Heruitgegeven door *die Historische Commission bei der Königlichen Academie der Wissenschaften* (Leipzig 1870-1897).

Poelman, H.A., *Bronnen tot den geschiedenis van den Oostzeehandel. Deel 1* (Den Haag 1917).

Ropp, G. von der, *Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256-1430*, Abteilung 2, Band 1-7. Heruitgegeven door *Verein für Hansische Geschichte* (Leipzig 1876 -1892).

Rosa, Jan, *Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa* (Leiden 1929).

Schäfer, D., *Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256-1430*, Abteilung 3, Band 1-7. Heruitgegeven door *Verein für Hansische Geschichte* (Leipzig 1881-1913).

Smit, J.G., *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544. Deel II: 1433-1467* (Den Haag 2010).

Smit, J.G., J.W.J. Burgers en E.T. van der Vlist, *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten van Zeeland 1318-1572. Band I: Inleiding, lijsten en teksten 1318-1478* (Den Haag 2011).

SECUNDAIRE LITERATUUR

Asaert, G. e.a., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, deel 1 (Bussum 1979)

Cordes, Albrecht en Philipp Höhn, 'Extra-Legal and Legal Conflict Management among Long-Distance Traders (1250-1650)', in: Eikki Pihlajamäki e.a., *The Oxford Handbook of European Legal History* (Oxford 2018) 508-528.

Damen, Mario, *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum 2000).

Dollinger, Philippe, *Die Hanse* (Stuttgart 1998).

Dumolyn, Jan, 'Rebelheden ende vergaderinghen. Twee Brugse documenten uit de grote opstand van 1436-1438', in: *Bulletin de la Commission royale d'Histoire* 162 (1996) 297-323.

Frankot, Edda, 'De Ordinancie van Staveren en het Hanzeatisch zeerecht', in: *It Beaken* 77 1/2 (2015) 1-23.

Fritze, K. en Günter Krause, *Seekriege der Hanse* (Berlijn 1989).

Gelderblom, Oscar, 'The resolution of commercial conflicts in Bruges, Antwerp and Amsterdam (1250-1650)', in: *Law and Economic Development: A Historical Perspective* (Stanford 2011) 1-35.

Gelderblom, Oscar, *Cities of Commerce. The institutional foundations of international trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton 2013).

Hoek Ostende, J.H. van den, *De archieven in Amsterdam* (Alphen aan den Rijn 1981).

- Höhn, Philipp, 'Verflechtung der Streitschlichtung? Zum Austrag kaufmännischer Interessenkonflikte im Hanseraum (1365-1435)', in: Albrecht Cordes, *Mit Freundschaft oder mit Recht* (Keulen 2015) 19-40.
- Huang, Angela en Ulla Kypta, 'Ein neues Haus auf altem Fundament: Neue Trends in der Hanseforschung und die Nutzbarkeit der Rezessionen', in: *Hansische Geschichtsblätter* 129 (2011) 1-32.
- Jahnke, Carsten, *Das Silber des Meeres. Fang und Vertrieb von Ostseehering zwischen Norwegen und Italien (12.-16. Jahrhundert)* (Keulen 2000).
- Janse, Antheun, *Grenzen aan de macht. de Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400* (Den Haag 1993).
- Kallioinen, Mika, *The Bonds of Trade: Economic Institutions in Pre-Modern Northern Europe* (Cambridge 2012).
- Kaptein, Herman, 'Poort van Holland', Marijke Carasso-Kok, *Geschiedenis van Amsterdam, een stad uit het niets. Tot 1578* (Amsterdam 2004).
- Ketner, Frans, *Handel en Scheepvaart van Amsterdam in de Vijftiende Eeuw* (Leiden 1946).
- Munro, John, 'The 'New Institutional Economics' and the Changing Fortunes of Fairs in Medieval and Early Modern Europe: The Textile Trades, Warfare, and Transaction Costs', in: *VSWG: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 88 (2001) 1-44.
- Ogilvie, Sheilagh, *Institutions in European Trade: Merchant Guilds, 1000-1800* (Cambridge 2011).
- Pérotin-Dumon, Anna, 'The pirate and the emperor: power and the law on the seas, 1450-1850', in: James D. Tracy, *The Political Economy of Merchant Empires State Power and World Trade, 1350-1750* (Cambridge 1991) 215-242.
- Poelman, H.A., 'Een middeleeuwse kaperoorlog, 1438-1441', in: *Historische Avonden. Derde bundel geschiedkundige opstellingen* (Groningen 1916) 68-87.
- Posthumus, Nicolaas Wilhelmus, *De Oosterse handel te Amsterdam. Het oudst bewaarde koopmansboek van een Amsterdamse vennootschap betreffende de handel op de Oostzee 1485-1490* (Leiden 1953).
- Ramsbotham, Oliver, *Contemporary Conflict Resolution* (Cambridge 2011).
- Sarnowsky, Jürgen, 'The 'Golden Age' of the Hanseatic League', in: Donald J. Herrald, *A Companion to the Hanseatic League* (Leiden 2015) 453-472.
- Sedlar, Jean, *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500* (Washington 1994).
- Seifert, Dietrich, *Kompagnons und Konkurrenten. Holland und Hanse im späten Mittelalter* (Keulen 1997).
- Sicking, Louis, 'Introduction: maritime conflict management, diplomacy and international law, 1100-1800', in: *Comparative Legal History* 5 (2017) 2-15.
- Sicking, Louis, 'Ten faveure van Veere en vorst', in: Peter Blom e.a., *Borsele Bourgondië Oranje. Heren en markiezen van Veere en Vlissingen 1400-1700* (Hilversum 2009) 27-60.
- Sicking, Louis, *De piraat en de admiraal* (Leiden 2014).
- Sohmer Tai, Emily, 'The Legal Status of Piracy in Medieval Europe', in: *History Compass* 10/11 (2012) 838-851.
- Spading, Klaus, *Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert. Zur Problematik des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus* (Weimer 1973).
- Steensel, Arie van, *Edelen in Zeeland: macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving* (Hilversum 2010).

Stein, Robert, *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden*, ca. 1380-1480 (Hilversum 2014).

Tielhof, Milja van, *De Hollandse graanhandel, 1470-1570. Koren op de Amsterdamse molen* (Leiden 1995).

Tilly, Charles, *From Mobilization to Revolution* (Princeton 1974).

Warnsinck, J.C.M., *De zeeoorlog van Holland en Zeeland tegen de Wendische steden der Duitsche hanze, 1438-1441* (Den Haag 1939).

Weststrate, Job, *In het kielzog van moderne markten* (Hilversum 2008).

Wijffels, Alain, 'Introduction: Commercial quarrels – and how (not) to handle them', in: *Continuity and Change* 32 (2017).

Wijffels, Alain, 'Krieg, Diplomatie und Recht. Die English-hanisches konflikte 1468-1603', in: A Cordes (ed.), *Mit Freundschaft oder mit Recht? Inner- und Außergerichtliche Alternativen zur kontroversen Streitenscheidung im 15.-19. Jahrhunder* (Keulen 2015) 85-100.

Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'Conflict Management and Interdisciplinary History. Presentation of a New Project and an Analytical Model', in: *TSEG* 15 (2017) 89-107.

Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'Danzig (Gdansk): stability and autonomy', in: Wim Blockmans, Mikhail Krom en Justyna Wubs-Mrozewicz, *The Routledge Handbook of Maritime Trade Around Europe 1300-1800* (New York 2017) 248-272.

Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'Mercantile conflict resolution and the role of language of trust: a Danzig case in the middle of the sixteenth century', in: *Historical Research* 88 (2015) 440-471.

Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'The Close 'Other': Medieval and Modern Perspectives on Hollanders and the Hanse', in: *German History* 31/4 (2013) 453-472.

Wubs-Mrozewicz, Justyna, en Alain Wijffels, 'Diplomacy and advocacy. The case of the king of Denmark v. Dutch skippers before the Danzig city council (1564-1567)', in: *The Legal History Review* 84 (2016) 1-53.

APPENDIX I: DE CONFLICTEN

Datum	Actoren conflict	Beschrijving	Type conflict	Schaal ¹⁵⁰	Beheersing Pruisen ¹⁵¹	Beheersing Holland - Zeeland	Actoren beheersing	Verwijzingen
1433-01-21	Danzig Heer van Veere	Inwoners van Danzig klagen over kaapvaart ondernomen door de Heer van Veere. Hanzesteden dreigen scheepvaart op het Zwin stil te leggen.	Kaapvaart	2	Provocatie (dreigen scheepvaart stil te leggen)	Escalatie (kaapvaart)	Grootmeester Pruisen, Hertog van Bourgondië, Duitse koopman in Brugge, raadszemboden Pruisen en Wendische steden, afgevaardigden Hanze en steden Holland en Zeeland	BGO I, nr. 1189, p. 301 BGO I, nr. 1216, p. 310 DvH II, nr 54, p. 55
1433-01-22	Danzig Zierikzee	Burger van Danzig (Hans Vasmer) klaagt over burgers van Zierikzee, zouden een schip hebben gekaapt dat goederen vervoerde van Vasmer. Verzoek om goederen terug te geven en schipper vrij te laten.	Kaapvaart	1	Oplossing (Diplomatie)	Escalatie (kaapvaart)	Stadsbestuur Danzig, stadsbestuur Zierikzee	BGO I, nr. 1190, p. 302
1433-03	Danzig Brielle	Danzig verzoekt Brielle om de goederen, die door inwoners van de Hollandse stad met schepen en buizen uit een Pruisisch schip zijn gehaald, terug te geven. Later worden de daders gearresteerd in Danzig.	Kaapvaart / Diefstal	1	Oplossing (Diplomatie)	Escalatie (kaapvaart)	Stadsbestuur Danzig, stadsbestuur Brielle	BGO I, nr. 1191, p. 302 HUB VI, nr. 1078, p. 601
1434	Danzig Brielle	Schip gekaapt door burgers uit Brielle. Daders moeten schadevergoeding betalen	Kaapvaart	1	Oplossing (Diplomatie)	Escalatie (kaapvaart)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Brielle	BGO I, nr. 1290, p. 332

¹⁵⁰ 1: kleinschalig conflict. 2: grootschalig conflict.

¹⁵¹ Welke strategie werd er ingezet door (een van de) betrokken partijen? Dit hoeft niet te betekenen dat deze strategie daadwerkelijk succesvol was: in veel gevallen wanneer er naar een oplossing werd gezocht, werd deze niet gevonden.

		aan slachtoffers uit Danzig. Drie termijnen zijn in 1437 voldaan.						
1434-02-14	Danzig Amsterdam	Schip van Danziger (Hinric Kattenor) is in beslag genomen door Amsterdammer (Auwelsson). Die laatste wilde zo vergoeding krijgen voor zijn gekaapte schip. Danzig verwacht dat de goederen teruggegeven worden.	Kaapvaart (represaille)	1	Oplossing (Diplomatie)	Escalatie (represaille)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam	BGO I, nr. 1200, p. 304
1434-07-05	Pruisische handelaren Holland Zeeland	Klachtenlijst van Hanzehandelaren over misstanden in Holland: aangespoelde goederen worden verhandeld tegen afspraken in, conflict over hoogte van tolleren en schepen worden in beslag genomen	Kaapvaart Handel Overig	2	Oplossing (Diplomatie)	Escalatie (niet naleven handelsregels) Provocatie (niet naleven handelsregels)	Duitse koopman Grootmeester Pruisen Raadsliden van Hanze Hollandse en Zeeuwse steden	HR II-2, nr. 367, p. 233
1435-03-19	Wendische steden Pruisen Holland Zeeland	De afgevaardigden van de Hanze (Pruisen en Wendische steden) klagen over kaapvaart door Holland en Zeeland, dringen aan op een wapenstilstand van enkele jaren	Kaapvaart	2	Status quo (Diplomatie / wapenstilstand)	Escalatie (kaapvaart) Provocatie (kaapvaart)	Raadsliden Pruisen, Wendische steden Hollandse en Zeeuwse steden	BGO I, nr. 1216, p. 310
1435-09-11	Danzig Heer van Veere	Burger uit Pruisen (Claus Burkard) is slachtoffer geworden van kaapvaart van Heer van Veere, verzoek om goederen terug te geven.	Kaapvaart	1	Oplossing (Diplomatie)	Escalatie (kaapvaart)	Grootmeester Pruisen Hertog van Bourgondië	BGO I, nr. 1230, p. 315
1436-07-24	Amsterdam Danzig	Enkele burgers uit Amsterdam zijn mishandeld in Pommeren door lieden uit Danzig. Daders zijn in die	Geweld	1	Gestreefd naar oplossing (Diplomatie / rechtsspraak, maar mislukt)	Oplossing (rechtsspraak)	Grootmeester Stadsbestuur Amsterdam	BGO I, nr. 1261, p. 323 BGO I, nr. 1266, p. 324

		Pruisische stad aangehouden, maar kunnen vanwege keizerlijke banbrieven niet worden vervolgd, aldus de grootmeester.						
1437-03-19	Danzig Zierikzee	Danzig verzoekt goederen die in Zierikzee in beslag zijn genomen, terug te geven. Waren in beslag genomen vanwege represaille.	Represaille	1	Oplossing	Escalatie (kaapvaart)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Zierikzee	BGO I, nr. 1278, p 328
1437-07-26	Holland Zeeland Hanze	Dagvaart in Deventer waar wordt besloten vrede met Hanze niet te verlengen. Men sluit een verbond met Pruisen: vrije handel in beide gebieden tijdens de aanstaande oorlog	Kaapvaart Verdragen	2	Escalatie	Escalatie (oorlog)	Hertog van Bourgondië Grootmeester Hollandse en Zeeuwse steden	DVH, nr. 95, p. 70-71 BGO I, nr. 1294, p. 33
1437-08-28	Danzig Amsterdam	Conflict tussen Danzig en Amsterdam over de vervolging van een Deen in de Pruisische stad: had een Amsterdammer aan zijn been verwond, overleed vervolgens. Uiteindelijk zegt Danzig toe de dader voor het gerecht te vervolgen, mits de grootmeester niet anders besluit.	Geweld	1	Oplossing (Diplomatie / Rechtsspraak)	Oplossing (diplomatie / rechtsspraak)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam Grootmeester	BGO I, nr. 1291, p. 332 BGO I, nr. 1292, p. 333
1438-03-22	Pruisische steden Heer van Veere	Heer van Veere heeft Pruisische schippers onder ede laten beloven dat zij en de grootmeester geen banden hebben of handel drijven met de Wendische steden. Indien zij dit niet schriftelijk konden bevestigen, riskeerden zij	Overig	2	Oplossing (Diplomatie)	Provocatie	Stadsbestuur Danzig Raad van Holland en Zeeland	BGO I, nr. 1306, p 337

		gevangen genomen te worden.						
1438-06-23	Pruisen Holland	Hollandse / Amsterdamse schepen maken 22 zoutschepen uit Pruisen buit. Daders zijn bekend en afkomstig uit Amsterdam. Danzig / Pruisen verlangt teruggave van de goederen of schadevergoeding. Teruggave niet mogelijk, want reeds verkocht. Schadevergoeding wordt afgesproken in Vrede van Kopenhagen. Grote escalatie verhouding Holland-Pruisen.	Kaapvaart	2	Oplossing (vredesverdrag)	Escalatie (kaapvaart) Provocatie (kaapvaart)	Stadsbestuur Danzig Duitse koopman Bourgondische hertog Grootmeester Hertogin van Bourgondië Hollandse steden Stadsbestuur Amsterdam Staten van Holland	HR II-2, nr. 240, p.194 BGO I, nr. 1342, p. 349 BGO I, nr. 1370, p. 360 BGO I, nr. 1437, p. 396 BGO I, nr. 1503, p. 408 HR II-2, nr. 494, p. 429-431
1438-12-16	Hollandse steden Pruisen	Goederen uit Pruisen die voor Haamstede zijn gekaapt, moeten verkocht worden. Opbrengst moet bewaard worden totdat hertog heeft bepaald wat daarmee moet gebeuren.	Kaapvaart	2	Status quo (geen uitspraak)	Escalatie (kaapvaart)	Hof van Holland Bourgondische hertog	BGO I, nr. 1371, p. 360
1438-12-18	Danzig Rotterdam Schiedam	Schipper uit Danzig is van zijn schip beroofd voor het Zwin, door vissers uit Rotterdam en Schiedam. Wordt teruggave schip verlangt, en een schadevergoeding voor de goederen.	Kaapvaart	1	Oplossing (diplomatie, rechtsspraak)	Escalatie (kaapvaart)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Rotterdam Stadsbestuur Schiedam Baljuw onbekende stad	BGO I, nr. 1372, p. 361
1439-03-07	Pruisen Holland Rotterdam	Rotterdamers hebben Pruisische schepen gekaapt, schippers beweren dat ze uit Pruisen komen. Goederen moeten verkocht worden, Raad van Holland moet besluiten wat er met de opbrengst gebeurt.	Kaapvaart	2	Oplossing (diplomatie, rechtsspraak)	Escalatie (kaapvaart) Oplossing (rechtsspraak)	Raad van Holland Schepenen van Rotterdam	BGO I, nr. 1381, p. 364

1439-03-31	Holland Danzig	Afgevaardigde van de hertog verklaart dat een Hollandse schipper in Danzig schandelijk is behandeld, vreesde voor zijn leven en heeft schip achter moeten laten.	Geweld	1	Escalatie	Oplossing	Afgevaardigden Hanze Vier leden van Vlaanderen Simon van Lalaing	BGO I, nr. 1384, p. 366
1439-05-09	Danzig Holland	Onderhandelingen tussen Hanze en Holland zijn mislukt. Een groot Pruisisch schip is het strand op gejaagd, en met goederen en al in brand gestoken.	Kaapvaart / Geweld	2	Oplossing (diplomatie)	Escalatie (geweld_	Duitse koopman Raadsliden Hanze Stadsbestuur Danzig	BGO I, nr. 1387, p. 366
1439-08-28	Pruisen Holland	Hertog van Bourgondië geeft een Pruisische handelaar, wiens goederen ondanks een vrijgeleide zijn gekaapt, het recht zelf beslag te leggen op een schip en goederen.	Kaapvaart	1	Oplossing (diplomatie) Represaille	De-escalatie	Hertog van Bourgondië	BGO I, nr. 1403, p. 372
1441-10-14	Brielle Danzig	Verzoek van de Raad van Holland aan Brielle om een Danziger schip terug te geven en schadevergoeding te betalen.	Kaapvaart	1	Oplossing (diplomatie)	Oplossing (diplomatie)	Raad van Holland Stadsbestuur Brielle Duitse koopman	BGO I, nr. 1543, p. 432
1442-03-15	Danzig Holland Zeeland	Schipper uit Danzig (<i>Aelbrecht van Buedynkhusen</i>) probeert voor de Raad van Holland recht te krijgen, verlangt teruggave van zijn schip in beslag genomen door Hollandse en Zeeuwse vissers. Vissers beweren dat <i>Aelbrecht</i> op hen schoot voordat zij herkomst schip duidelijk hadden, wisten niet van Vrede van Kopenhagen.	Kaapvaart Geweld	1	Oplossing (diplomatie / rechtsspraak)	Escalatie (geweld)	Raad van Holland Brielle Duitse koopman	BGO I, nr. 1566, p. 435 BGO I, nr. 1645, p. 468

1442-01-02	Pruisen Danzig Holland Zeeland	Groot geschil over de betaling van de schadevergoeding aan Pruisen, opgenomen in de Vrede van Kopenhagen. Amsterdam is weerbarstig, wil geen rekenschap afleggen en weigert bijdrage te leveren. Verschillende overleggen met Pruisen lopen op niets uit en betaling wordt telkens uitgesteld. Verder veel klachten over en weer over kaapvaart, belastingen en geweld.	Kaapvaart Verdragen Handel Geweld Overig	2	Status quo Escaleren	Status quo Escalatie	Raad van Holland Stadsbestuur Amsterdam Hertog van Bourgondië Hertogin van Bourgondië Simon van Lalaing Stadsbestuur Danzig Grootmeester Pruisische steden	BGO I, nr. 1557, p. 430 BGO I, nr. 1565, p. 433 BGO I nr. 1640, p. 455 BGO I, nr. 1657, p. 466 BGO I, nr. 1791, p. 538 BGO II, nr. 1827, p. 560 BGO II, nr. 1840 & 1841, p. 615 BGO II, nr. 1857, p. 648 BGO II, nr. 1899, p. 673 BGO II, nr. 1999 & 2000, p. 735-737 BGO II, nr. 2137, p. 774 BGO II, nr. 2581, p. 946
1442-10-15	Amsterdam Danzig	Burgers van Amsterdam zijn benadeeld in Danzig, verzoek aan Middelburg om goederen van Pruisen in Wielingen te arresteren.	Kaapvaart Overig	2	Escalatie Represaille	Escalatie	Stadsbestuur Amsterdam Schepenen en raad Middelburg	BGO I, nr. 1616, p. 452
1443-07-19	Amsterdam Danzig	Klacht van pondmeester van Danzig: schip met goederen van de Danziger was aangehouden en schipper gevangen genomen, vanwege een moord zeven jaar eerder.	Represaille Geweld	1	Escalatie Represaille	Escalatie	Grootmeester Pruisen Stadsbestuur Amsterdam	BGO I, nr. 1672, p. 477
1446-01-15	Middelburg Arnhem Danzig	Een tweetal Danzigers wordt voor de Raad van Bourgondië gedaagd vanwege de diefstal van goederen.	Diefstal	1	Escalatie (diefstal)	Oplossing (rechtsspraak)	Raad van Bourgondië	BGO II, nr. 1795, p. 540
1447-06-10	Danzig Zierikzee	Een burger uit Zierikzee is een burger uit Danzig 120 pond schuldig.	Handel	1	Oplossing (diplomatie)	Oplossing (diplomatie)	Grootmeester Stadsbestuur Zierikzee	BGO II, nr. 1868, p. 657
1449-04-18	Danzig Amsterdam	Een burger van Amsterdam verklaart voor de schepenen van Danzig dat hij een Danziger een geldbedrag schuldig is.	Handel	1	Oplossing (rechtsspraak)	Oplossing (rechtsspraak)	Schepenen van Danzig	BGO II, nr. 1948, p. 716

1450-06	Danzig Holland	Hollanders hebben schip van een Danziger gekaapt en naar Rotterdam gebracht. Schipper kreeg voor de Raad van Holland gelijk, mits hij kon bewijzen dat de goederen van hem waren. Grootmeester bevestigt dit nu.	Kaapvaart	1	Oplossing (rechtsspraak)	Escalatie (kaapvaart)	Grootmeester Bourgondische hertog Raad van Holland	BGO II, nr. 1985, p. 730
1452-03-09	Thorn Holland	Burgemeester van Thorn schrijft over twee schepen die waren gekaapt en niet waren opgenomen bij het Verdrag van Kopenhagen.	Kaapvaart	2	Oplossing (diplomatie)	Escalatie (kaapvaart)	Burgemeester Thorn	BGO II, nr. 2034, p. 746
1454-01-20	Pruisen Holland Zeeland	Pruisische schippers klagen over de ellendige toestand in Zeeland, moeten hoge kosten daar maken aan belastingen. Verzoeken maatregelen te nemen en vrezen concurrentie met Hollanders.	Handel	2	Escalatie (handelsmaatregelen)	Provocatie (handelsregels)	Stadsbestuur Danzig	BGO II, nr. 2084, p. 758
1454-12-14	Hoorn Danzig	Een burger uit Hoorn gaat naar Danzig om een overeenkomst te sluiten over geld dat een overleden burger uit Danzig hem schuldig was.	Overig	1	Oplossing (diplomatie)	Oplossing (diplomatie)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Hoorn	BGO II, nr. 2105, p. 764
1455-07-20	Grootmeester Danzig Holland Zeeland	Groot geschil tussen Holland (specifiek Amsterdam) en Grootmeester c.q. Danzig / Pruisische steden, tijdens Dertienjarige Oorlog. Zijn handelsverboden in verschillende havens in Pruisen, worden genegeerd door Hollandse kooplieden. Naar	Handel Kaapvaart Overig	2	Provocatie Escalatie Oplossing (diplomatie)	Provocatie Escalatie Oplossing Status quo	Grootmeester Stadsbestuur Amsterdam Stadsbestuur Danzig Bourgondische hertog Koning Kasimir Raad van Holland	BGO II, nr. 2124 / 2125, p. 766 BGO II, nr. 2134, p. 773 BGO II, nr. 2144, p. 776 BGO II, nr. 2174, p. 777 BGO II, nr. 2157, p. 783 BGO II, nr. 2163, p. 785 BGO II, nr. 2180, p. 789 LUB 9, nr. 828, p. 873 HUB 8, nr. 989, p. 592. BGO II, nr. 2265, p. 850

		aanleiding daarvan worden schepen gekaapt.						
1456-05-29	Danzig Amsterdam	Een Amsterdamse kogge wordt verbeurd verklaard, nadat het gekaapt is door Pruisen, maar niet terug werd gekocht.	Kaapvaart	1	Oplossing (diplomatie)	Status quo	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam	BGO II, nr. 2141, p. 775.
1456	Amsterdam Pruisen (Danzig)	Klachten van schippers en kooplieden over hoe zij benadeeld worden in Pruisen, bijvoorbeeld op het verbod om schepen te mogen laden in behaalde havens.	Handel	2	Oplossing (diplomatie) Escalatie	Oplossing (diplomatie)	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam	BGO II, nr. 2155, p. 779
1457-10-08	Danzig Bourgondische hertog	Schepen uit Danzig waren uit een arrest van de Hertog van Bourgondië gevaren.	Overig	2	Escalatie Oplossing (diplomatie)	?	Stadsbestuur Danzig Duitse koopman Hertog van Bourgondië	BGO II, nr. 2155, p. 779
1460-12-16	Danzig Hoorn	Schip uit Danzig is door een inwoner van Hoorn in beslag genomen, als vergeldingsactie.	Kaapvaart	1	Escalatie Oplossing (diplomatie)	Escalatie	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Hoorn	BGO II, nr. 2243, p. 845
1463-08-09	Amsterdam Koningsbergen	Uitspraak van het Hof van Holland over de eigendom van een schip.	Overig	1	Oplossing (rechtsspraak)	Oplossing (rechtsspraak)	Hof van Holland	BGO II, nr. 2308, p. 865
1464-11-24	Danzig Zeeland	Burgers uit Zeeland hebben een Danziger aangeklaagd, omdat hen goederen afgenomen was. Volgens Danzig voer een gedeelte van de Zeeuwse schepen onder de vlag van de Duitse Orde. Eisen boete, omdat hij goederen van de vijand vervoerde.	Handel Kaapvaart	2	Escalatie Oplossing (rechtsspraak)	Oplossing	?	BGO II, nr. 2338, p. 874
1470-06-28	Hanze (Pruisen) Amsterdam	Klacht van de Duitse koopman over het verhoogde paalgeld in Amsterdam, wat in strijd was met de Vrede van Kopenhagen	Handel	2	Oplossing (diplomatie)	Provocatie	Stadsbestuur Amsterdam Hanze	BGO II, nr. 2356, p. 879

1470-06-28	Danzig Amsterdam	Danzig schrijft over een groot bedrog met haring gebracht door Amsterdamse schippers naar de Pruisische stad. Vis moest op de juiste manier verwerk en verpakt worden.	Handel	2	Provocatie Escalatie Oplossing (diplomatie)	Escalatie	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam	HUB 9, nr. 739, p. 670
1470-09-25	Danzig Amsterdam	Amsterdammer was weg gezeild uit Danzig zonder betaling van paalgeld.	Handel	1	Oplossing (diplomatie)	Escalatie	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam	BGO II, nr. 2418, p. 898
1472-02-16	Danzig Amsterdam	Zou een schip uit Danzig in beslag zijn genomen door Amsterdammers. Worden vertegenwoordigers aangesteld om tot een oplossing te komen.	Kaapvaart	1	Oplossing (diplomatie)	Escalatie	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Amsterdam	BGO II, nr. 2454, p. 909
1473-09-27	Haarlem Danzig	Schip uit Haarlem is in beslag genomen door een Danziger oorlogsschip. Wordt nu een schadevergoeding geëist	Kaapvaart	1	Escalatie Oplossing (diplomatie)	Oplossing	Stadsbestuur Haarlem Stadsbestuur Danzig	BGO II, nr. 2492, p. 921
1474-03-04	Rotterdam Danzig	Schip was op bevel van hertog in beslag genomen in Rotterdam, doet moeite om het Danziger schip vrij te krijgen, hoopt dat goede verhoudingen niet geschaad zijn.	Overig	1	Oplossing (diplomatie) De-escalatie	Oplossing (diplomatie)	Stadsbestuur Rotterdam Stadsbestuur Danzig	BGO II, nr. 2505, p. 925
1476-02-21	Danzig Middelburg	Een schip uit Danzig werd in beslag genomen in Middelburg. Verzoek om het beslag op te heffen.	Kaapvaart	1	Oplossing (diplomatie) De-escalatie	Escalatie	Stadsbestuur Danzig Stadsbestuur Middelburg	BGO II, nr. 2584, p. 947
1476-03-22	Amsterdam Elbing	Een Amsterdammer werd in Elbing gevangen genomen en ertoe gedwongen 200 Rijnse gulden te betalen. Verder werd er een Amsterdams schip aangehouden en	Represaille	1	Escalatie Oplossing	Oplossing	Stadsbestuur Elbing Stadsbestuur Amsterdam	BGO II, nr. 2584, p. 947

		verplicht een schadevergoeding te betalen. Amsterdam eist een vergoeding.						
1481-09-16	Haarlem Danzig	Haarlem klaagt over een verbod op korenuitvoer in Danzig, verzoek om de uitvoer weer toe te staan.	Handel	2	Escalatie Oplossing (diplomatie)	Oplossing (diplomatie)	Stadsbestuur Haarlem Stadsbestuur Danzig	BGO II, nr. 2738, p. 990

APPENDIX II: DE VREDE VAN KOPENHAGEN

In nomine domini amen. Witlich zii allen dengenen die dese tegenwoordige scrifte scheydinge ende vruntliike verliickinge zullen zien ende horen lesen, dat die erbare ende strenge heren, heren Sampson van Lalaing, here van Opprebays, Aernt van Ghent, here van Ghiessenborch, ridderen, meyster Lodewiick van der Eycke, Jan Jan Heynzenzonszon, meyster Jan Rose ende Geriit van Noortich mit meer anderen personen uut Hollant ende Zeelant ende Vrieslant, als gemachticht an wegen des hochgeboren vorste des hertogen van Bourgonien ende synre lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant voirscreven ende dat dair ancleeft an die eene ziide, ende die verbaren heren Niclaeus Poster, conter van Dansick, Wilrich van Wreda, voycht tot derssow, Otte van PLenichow, ridder in den Colmeschen lande geseten, Tielman van Wege van Thoren, Peter Storm van den Elvingen, Meynaert Cuelnair, Heinric Bock ende Niclaeus Wrecht van Dansick ende Diederic van Buedeken ende Jan Swiin van Liefllant, als vol gemachticht van dien van Pruyssen ende Liefllant ende dair ancleeft an die ander ziide na veel dachvairen ende handelinge van beiden ziiden gehadt vruntleih verliicket gescheyden ende vereffent ziin in der manieren als hier navolget.

1. Eerst dat alle die gevangen ende goede de omme der 22 scepen wille up der Trade genomen in Pruyssen ende Liefllant becommert of onbecommert sullen vrij ende quijt wesen, ende wairt sake dat enich mach an beyden syden geschat waere geweest off enich gelt gegeven hadde dat sal hem weder werden.
2. Item ende om die neminge die die van Hollant, Zeelant ende Vrieslant gedaen hebben upter Trade van 22 schepen ende goeden dairin wesende, dat in Pruyssen off Liefllant off hoeren inwonenden toebehoirt, sullen dieselve van Hollant, Zeelant ende Vrieslant dien van Pruyssen ende Liefllant voirnomet off hoeren volmachtigen procuratoirs dairoff bevel ende macht hebbende wel vernuegen ende betalen die somme van negenduysent ponde grote Vlaems bynnen Brugge to vier jaeren ende vier termiinen, dat is te weten 2500 pond grote tot Kerssavent anno 42, 2500 grote tot Kerssavent anno 43, 2000 grote tot Kerssavent anno 44, ende 2000 grote tot Kerssavent anno 45 sonder langer vertreck.
3. Item ist gedadingt, dat de ambassatoirs des hertogen van Bourgondien voriscreven beaerbeyden ende verwaeren sullen an denselven hertogen hoeren here, dat dat voirscreven gelt vry ende ongehindert voir alle man uut alle synen landen gevoert sall werden all argelist uutgescheyden.
4. Item wairt sake, dat eenich ondersate des lands van Pruyssen ende Liefllant hem meer torekende van den schaden van 22 scepen en goeden voirscreven dan in Pruyssen ende Liefllant toebehoirde, dat men met rechte bewisen mochte, so sal die here der voirscreven lande dairto so veel doen, dattet wedergekert sall werden van dengenen, die dat upgebuert hebben.
5. Item als van den anderen scepen ende goeden, die voir na ende boven die 22 scepen voirnomet dien van Pruyssen ende Liefllant ende hoeren ondersaten bii dien van Hollant, ZEelant ende Vrieslant siin genomen ende alle schaden, geschill ende twiidracht an beyden ziiden sall staen to horer beyder heeren als tot den hertogen van Bourgonien ende tot den homeysten van Pruyssen, om dage ende stede te ramen als beyde den heeren dat wert wesen bequame, dair beyde partiien voirscreven volmachtich comen sullen om upten dage voirscreven dese sake te eynden; doch so sall de eene heere dem anderen denselven dach een halff jair ten minsten voir bescriiven, up dat elc die ziine te merkelicher senden moge.
6. Item so en sullen die scepe genomen bii den ondersaten van Hollant, Zeelant ende Vrieslant toebehoerende den ondersaten van Pruyssen ende Liefllant boven die 22 scepe voirgeroert in den lande van Pruyssen ende Liefllant niet gebrocht werden, die zake en zii eerst bii den voirnomenen heeren hertoge van Bourgonien ende hoomeyster tot Pruyssen off hoere volmachtigen sendeboden dairto geordineert by beyden partiien geeyndt gesleten ende beziiden geleycht alse dairtoe behoeren sall.
7. Item om die schaden wille, die geschiet is bii dien van Hollant, Zeelant ende Vrieslant om neminge wille der anderen scepe ende goede voir ende na der neminge der 22 scepe, mogen die van Hollant, Zeelant ende Vrieslant ende hoere hulperen in die voirscreven sake die lande van Pruyssen ende Liefllant mir hoeren liive ende goede versoekcen vry ende ongehindert van deser sake wegen; ende die ambassatoirs van den voirnomenen hertoge hebben geloift so veele te doen ende bearbeyden an denselven hoeren heere, dat die voirscreven sake geeyndt sall wesen binnen die voirscreven vier jaren, ymmer dat dat gebrec an synre ziiden nicht wesen en sall, ende desgelicx de ambassatoirs van Pruyssen ende Liefllant sullen dat bearbeyden an hoeren heere ende hoomeyster.

8. Item so sullen alle nyeuwicheiden, die bii dien van Pruyssen ende Liefant in desen twisten mogen up die van Hollant, Zeelant ende Vrieslant upgeset ziin, te niet wesen, dergeliecke sall gebueren den van Pruyssen ende Liefant in Hollant, Zeelant ende Vrieslant off eenige geordineert off gesatet siin. Ende hiirmedi sullen alse boven verclairt is geeyndt wesen, beholden elken lande ende steden hoeren priveleyen ende rechten.

Ende dese voirscrevene punten ende articlen hebben die ambassatoirs ende sendeboden an beyden ziiden uut craffte van hoeren machtbrieven geloift vast stede ende van wairde te doen houden ende te doen vestigen ende confirmeren, dat is te weten die ambassatoirs ende sendeboden des hertogen van Bourgonien vornomet bii demselven hoeren genedigen heere ende bii siinen brieven ende oick bij vier off viiff van den besten steden siinre voirscreven lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende die sendeboden van Pruyssen ende Liefant voirscreven bii hoeren heere den hoomeyster ende bii den voironomeden steden van Thoren van den Elvinge van Dansick ende van Liefant, welke brieve men sal sculdich wesen te leveren an beyden ziiden in handen van den aldermans van der Duytscher hanze tot Brugge, om die geschicket ende te antwoirden elc dair zii behoeren tusschen dit ende onser lieven vrouwen dage purificacio naist commende. Ende des to versekerheyt ende getuyge hebben van wegen des hoichgeboeren vorst des hertogen van Bourgonien ende siinre voirscreven lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant heeren Sampson van Lalaing, heeren Aernt van Gent, ridderen,, Jan Jan Heynenszonszon, meyster Jan Rose, ende Geriit van Noortich vornomet vor hem allen, ende van wegen dier van Pruyssen ende Liefant heeren Niclaeus Poster, Wilrich van Wrede, Otte van Plemchow, Meynaert Vuelnaer, Diedric van Buedeken voironomet voir hem allen hoere zegelen an desen brief, dier twee siin alleens ludens, doen hangen. Gegeven tot Coppenhaven, im jair ons heeren duysent vierhondert dairna int een ende viertichste jair, des middeweke voir nativitatis Marie, dat namelic was die seste dach van septembri.